

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ
YAYINLARI NO: 23

CHP HÜKÜMETİ ÜZERİNE

SEÇME
YAZILAR 2

CHP Hükümeti Kurulurken /
CHP Hükümetinin İlk Oç Ayındaki
Ekonomik Gelişmeler Üzerine / Vergi Dü-
zenlemeleri Üzerine / "Devletçe İşletilecek
Madenler" Hakkında Kanun Tasarısı Üzerine
Görüşler / Kapitalist İşletmelerde Yönetim,
Yöneticiler ve İşçiler / "Toplumsal Anlaşma"
vs "İşçinin Yönetime Katılması" Üzerine /
"Alternatif Yönetim Kurumları" İşyeri
Komitesi ve Yeraltı Maden - İş / Dör-
düncü Plan Stratejik ve Eosvit
Hükümeti Üzerine

TÜSTAV

**AYLIK BÜLTENDEN
SEÇME YAZILAR - 2**

**CHP HÜKÜMETİ
ÜZERİNE**

TÜSTAV

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ
YAYINLARI No. 23

Kapak Düzeni : Aydın ÇİNELİ

BİRİNCİ BASKI

Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları
Karanfil Sokak 14/10
Kızılay/ANKARA

Panlı Matbaası

ANKARA

TÜSTAV

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
● ÖNSÖZ	5 - 6
BİRİNCİ BÖLÜM	
● CHP HÜKÜMETİ KURULURKEN (CHP HÜKÜMETİ VE SON SİYASAL GELİŞMELER)	9 - 28
İKİNCİ BÖLÜM	
● CHP HÜKÜMETİNİN İLK ÜÇ AYINDAKİ EKONOMİK GELİŞMELER ÜZERİNE	31 - 56
● «DEVLETÇE İŞLETİLECEK MADENLER HAKKINDA KANUN TASARISI» ÜZERİNE GÖRÜŞMELER	57 - 102
● VERGİ DÜZENLEMELERİ ÜZERİNE	103 - 122
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
● KAPİTALİST İŞLETMELERDE YÖNETİM, «YÖNETİCİLER» VE İŞÇİ SINIFI	125 - 155
● «TOPLUMSAL ANLAŞMA» VE «İŞÇİNİN YÖNETİME KATILMASI» ÜZERİNE	156 - 208
● «ALTERNATİF YÖNETİM KURUMLARI», İŞYERİ KOMİTELERİ VE YERALTI-MADEN-İŞ	209 - 231
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
● DÖRDÜNCÜ PLAN STRATEJİSİ VE ECEVİT HÜKÜMETİ ÜZERİNE	235 - 272

TÜSTAV

TÜSTAV

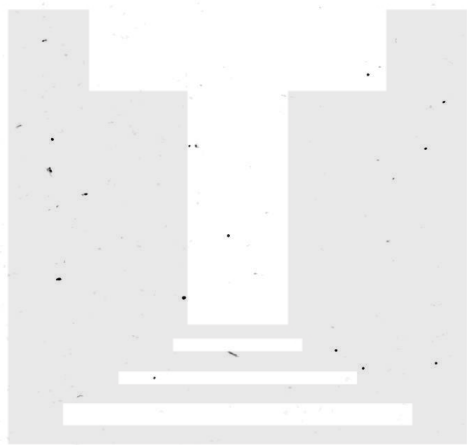
Ö N S Ö Z

Aylık Bülten'den Seçme Yazılar II ile, bültenlerde CHP hükümetinin uygulamalarını eleştiren makalelerden seçmeleri yayınlıyoruz.

Aslında Seçme Yazılar I'in önsözünde Seçme Yazılar II'de Türkiye toplumsal formasyonunu çözümlenmeye yönelik yazıların bir derlemesini sunacağımızı belirtmiştik. Ama ülkemizdeki sınıflar mücadelesinin gelişim sürecinde karşımıza çıkan sorunlar bizleri, faşist güçlerin saldırı siyaseti karşısında hükümette kalabilmek için emperyalizme ve yerli tekellere hizmet sunabilmek amacıyla çalışan Ecevit hükümetinin emekçi halk kitleleri aleyhindeki uygulamalarını açığa çıkarmak, teşhir etmek ve eleştirmek görevi ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu nedenle Türkiye toplumsal formasyonunu çözümlenmeye yönelik yazıları öntimizdeki döneme bırakıyoruz.

T İ B

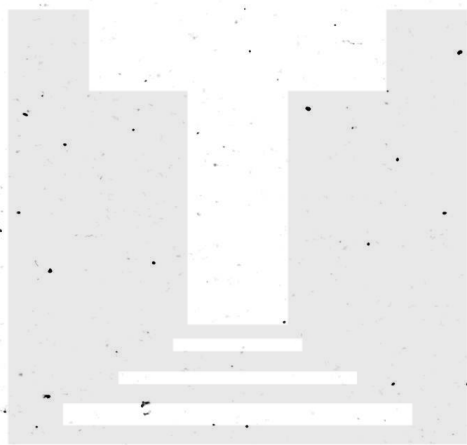
TÜSTAV

TÜSTAV

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜSTAV

TÜSTAV

CHP HÜKÜMETİ KURULURKEN
(CHP HÜKÜMETİ VE SON SİYASAL
GELİŞMELER) (*)

Türkiye'de Ekonomik ve Siyasal
Düzeyler İlişkisi :

Bilindiği gibi Türkiye'de kapitalizm, emperyalizme bağımlı olarak yukarıdan aşağıya bir süreç içinde gelişmektedir. Buna paralel olarak, ülkemizde demokratik deyim süreci, evrimci bir çizgi izlemektedir. Böyle bir gelişim süreci sonucunda dışa bağımlı, tekelci ve çarpık bir biçimde gelişen kapitalizm, ülkede varolan pre - kapitalist üretim tarzları ile eklemlenmiş ve onlar üzerinde belirleyici olmuştur. Ekonomik düzeydeki bu gelişimin, tekelci burjuvazi, toprak ağaları ve tefeci tüccarlar-
dan oluşan egemen sınıflar ittifakı (iktidar bloku) üzerinde etkisi ise, tekelci burjuvazinin yönlendirici ve belirleyici bir konuma yükselmesi biçiminde olmuştur. Egemen sınıflar ittifakı, kendi içinde, toplumsal artığın paylaşılmasından kaynaklanan önemli çelişkileri içeren, çelişmeli bir ittifaktır. Tekelci burjuvazinin artan gelişme ve tekelleşme eğilimi ile diğer kesimlerin mevcut konumlarını korumaya yönelik eğilimleri, iktidar bloku içi çelişkileri arttırmaktadır. Ayrıca özel olarak tekelci burjuvazi içinde çeşitli kesimlerin arasındaki çelişkiler

(*) Şubat 1978, Sayı 44

de sürekli olarak gündemdedir. İktidar bloku içindeki sınıf ilişkilerinin genel eğilimi, tekelci burjuvazinin lehine, pre - kapitalist ögelerin aleyhine doğru yeni bir blok-içi dengeye doğrudur. Öte yandan, egemen sınıflar ittifakı ile diğer emekçi sınıf ve tabakalar arasındaki sınıf çelişkisi ise, sistemin belirleyici çelişkisi olarak keskinleşen bir çizgide işlev görmektedir.

Ekonomik düzeydeki gelişmeler aynı zamanda egemen sınıflar iktidarının politik düzeydeki yürütülüş biçimini de etkiler. Bilindiği gibi iktidar blokunun egemenliğinin temellerinin zayıf olması; kapitalizmin iç dinamiklerle gelişmemiş olmasının bir sonucu olarak tekelci burjuvazinin zayıf ve cılız olması ve de iktidarını kendi gelişmesine engel olan pre-kapitalist ögelerle sürdürme zorunluluğu; bu yüzden iktidar blokunun emperyalist sömürüden geriye kalanla yetinmek durumunda kalması, emekçi halk yığınlarının ağır bir sömürü altında tutulmasına neden olmaktadır. Egemen sınıflar emekçi yığınların ekonomik demokratik taleplerini karşılayacak durumda olmadıklarından ve buna karşılık ülkede güçlü bir işçi hareketi, güçlü bir demokratik hareket geleneği olmadığından, kendiliğinden yükselen toplumsal muhalefeti bastırabilmek için klasik burjuva demokrasilerine benzemeyen bir biçimde yönetimini sürdürmektedir. Bu yönetimin asli ögesi baskı ve terör, tali ögesi ise nispi demokrasi unsurlarıdır. Politik düzeyin bu özgül biçimlenişi ise, sömürge-tipi faşizm olarak adlandırılabilir.

İşte Türkiye'deki ekonomik ve politik düzeyler arasındaki ilişki ve karşılıklı etkileşimin genel çerçevesi böyle ifade edilebilir.

Sürekli Ekonomik Kriz, İktidar Krizi ve Sınıflar Mücadelesi :

Türkiye ekonomisi, emperyalist metropollere bağımlı ' çarpık kapitalistleşmenin sonucu olarak sürekli bir kriz içindedir. Bu krizin siyasal yapıdaki yansıması ise, bir yandan egemen sınıflar bloku içerisinde çıkar çatışmaları; diğer yandan egemen sınıflar ile emekçi sınıflar arasındaki yoğunlaşan çelişkiler biçimindedir. Ülkemizde mevcut iktidar krizini belirleyen asli çelişki, egemen sınıflar ittifakı içerisindeki blok-içi çelişkilerdir. Siyasal düzeyde emekçi sınıfların örgütlü mücadelesinin olmayışı ve yükselen toplumsal muhalefetin kendiliğindenci karakteri nedeniyle, egemen sınıflar içerisindeki sömürüden pay alma ve kendi varlığını koruma mücadeleleri, ülkedeki siyasal krizlerin belirleyici yönünü oluşturur. Varlığını devam ettirmek için, ekonomik krizin yükünü emekçi kitleler üzerine aktarmak ve bunu daha fazla sömürmekle gerçekleştirebilen tekelci burjuvazi, halkın kendiliğinden yükselen direnişleriyle karşılaşmaktadır. Ancak kendiliğinden yükselen bu toplumsal muhalefetin, örgütlü ve siyasal iktidara yönelik bilinçli bir eylemi olmayışı nedeniyle, siyasal düzeydeki krizler, halkla egemen sınıflar arasındaki bir iktidar krizi değildir.

Siyasal istikrarsızlığın temel eksenini oluşturan egemen sınıflar ittifakı içindeki çelişkiler açısından, tekelci burjuvazinin bütün kanat ve gruplarının stratejik siyasal programı, devlet iktidarı içinde faşist kurumlaşmanın her geçen gün sağlamlaştırılması ve faşist kurumlaşmayı devlet iktidarının bütünü haline getirmektir. Egemen sınıflarla halk arasındaki çelişkiler açısından ise bütün tekelci grupların ortak so-

runu, kitlelerin ekonomik-demokratik isteklerinden ve yükselen toplumsal muhalefetten kurtulmaktır. Egemen sınıfların bu stratejik programının uygulanması sınıf mücadelesinin belirli aşamalarına ve belirli sınıfsal ilişkilere bağlıdır. Başka bir deyimle sınıflar mücadelesinin somut pratiği belirleyici olan ögedir.

Bu perspektif doğrultusunda, Türkiye'deki siyasal konjonktürün gelişim çizgisine baktığımız zaman, politik düzeydeki krizi ve bu krizi çözümleme girişimlerini değerlendirebiliriz.

I. MC ve Erken Seçim :

I. MC tekeller arası çatışma temelinde, tekelci burjuvazinin iç çelişkilerini yansıtan ve bu çelişkilerin geçici bir çözümüne, başka bir deyimle geçici bir uzlaştırmasına tekabül eden bir hükümet biçimidir. Bu ise, egemen sınıflar arasındaki çelişkilerin, «paralel kenar» kuralına uygun bir bileşkesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu, egemen sınıflar içinde hiçbir kesimin çıkarlarını bire-bir yansıtan bir çözüm değildir. Kısa dönemde, egemen sınıfların bütün kesim ve gruplarının ittifak ettiği, ekonomik krizin yükünün kitlelerin sırtına aktarılması ve buna bağlı olarak toplumsal muhalefetin terörist yöntemlerle bastırılması ve yok edilmesi biçiminde bir politika izleyecek olan ve stratejik siyasal programına uygun olarak onu gerçekleştirmeye yönelik bir çözüm biçimidir.

Bu evrede tekelci burjuvazinin, yapısal olarak varolan sürekli ekonomik krizden kaynaklanan yönetim krizidir, kısa dönemde çözüm yolları üzerinde iki temel eğilim ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi açık faşizm çözümü, ikincisi ise erken seçimler ile

MSP'siz bir yönetim alternatifidir.

Açık faşizm uygulamasının; sınıflar mücadelesinin somut konjonktüründe, burjuva topluma alternatif bir sosyalist topluma yönelik örgütlü ve bilinçli muhalefetin ortaya çıkardığı «iktidar krizinin» olmayışı; varolan iktidar krizinin belirleyici ögesinin, (ekonomik krizin yoğunlaşması sonucunda) egemen sınıflar arasındaki güç dengesinin istikrarsızlığı olması; ve son olarak da kendiliğinden yükselen toplumsal muhalefetin ortaya çıkardığı CHP umudunun varlığı gibi «çeşitli» (1) nedenlerle «yeterli koşulların» olgunlaşmaması, ikinci eğilimi 1977 başlarında ön plana çıkartmıştır.

Gerçekten de, ekonomik kriz, I. MC yönetiminde giderek yoğunlaşıyordu. Tekelci sermayenin temel faaliyet alanı olan tüketim malları sanayii önemli bir finansman kaynağı sorunu ile karşı karşıya bulunmaktaydı. Taban fiyatlarının düşük tutulması, para arzının artırılarak kredi olanaklarının genişletilmesi, eflasyonun hızlandırılması ve var olan döviz rezervlerinin sermaye kesimine aktarılması biçimindeki ekonomi politikası, ekonomik krizin yükünün emekçi kitlelerin üzerine aktarılması sonucunu doğuruyordu.

Yürütülmeye çalışılan bu ekonomi politika, bir yandan da toplumsal muhalefeti sindirme işlevini gören baskı ve terör yöntemleriyle, tamamlanmaya çalışılıyordu. Fakat, ekonomik krizin MC hükümeti döneminde hızlanan gelişimi ve bunun sonucunda giderek biriken sorunları, yürütülen ekonomik politikayı karşılamakta yetersiz kalıyordu. Bu yetersizlik, özellikle 1977 baharında, tükenen dövizlerin ortaya çıkardığı döviz darboğazı ile somutlaşmıştır. Çünkü dışa ba-

ğimli sanayiın gereksinme duyduğu, hammadde, ara malı, yatırım malı ve teknoloji ithal edilmek zorundadır. Sistemin kendini ekonomik düzeyde yeniden üretebilmesi bu sorunun çözümüne bağlıdır. Bu döviz sorununun çözüm yolları ise bilindiği gibi birinci olarak ihracatın artırılmasına; ikinci olarak - işçi dövizleri; ve son olarak da DÇM (dövizle çevrilebilir mevduat) ile dışarıya borçlanmalardır. Oysa geleneksel tarım ürünlerine dayalı ihracat, bütün devalüasyon, teşvik, vergi iadesi önlemlerine rağmen, artmak bir yana, tersine emperyalist tekellerin belirleyiciliği nedeniyle düşmüştür. İşçi dövizleri ise metropol ülkelerdeki bunalıma bağlı olarak giderek azalmıştır. Kısa dönemli borçlanmalarda DÇM hesapları da giderek azalmış ayrıca geri ödeme süreleri gündeme gelmiştir. Oysa diğer yandan dışa bağımlı ve çarpık sanayinin ithalâtı da giderek büyüyordu. Sonuç ise dış ticaret ve ödemeler dengesi açığının görülmemiş boyutlara ulaşmasıdır. Bu açığı kapamanın son yolu ise dışarıya borçlanmaların artışıdır. Emperyalist metropollerin denetimindeki Dünya Bankası, IMF, Uluslararası Kredi Bankası vb. den yapılan borçlanmalar ise düşük düzeyde kaldığından, ülkedeki ekonomik kriz çözümsüzlükler içinde giderek yoğunlaşmıştır. Ayrıca MSP'nin büyük dış kaynaklar gerektiren «Ağır Sanayi» projeleri üzerinde direnmesinin bu döviz darboğazı ile zamansal olarak kesişmesi, sorunları daha da karmaşık hale sokmuştur.

Öte yandan enflasyonun olağanüstü hızlanması petrole dayalı enerji üretiminde petrol fiyatlarındaki artış nedeniyle enerji sıkıntısının ortaya çıkışı ve işsizliğin artışı gibi nedenlerle, ülkedeki ekonomik kriz derinleşmiş ve gerek egemen sınıflar arasındaki çeliş-

kiler gerekse toplumsal muhalefet artmıştır.

İşte bütün bu konjonktürel ekonomik sorunların gittikçe yoğunlaşarak yapısal krizi derinleştirmesinin sonucunda, kaynakların kimin tarafından kullanılacağı sorunu üzerinde, tekeller arası ve tekелci kesimlerle iktidarı paylaşmak durumunda olduğu tekел — dışı kesimler arasındaki çatışmalar hızlanmış ve bu kesimlerin geçici bir uzlaştırma çözümü olan MC'nin temelleşmesinin sarsılmasına yol açmıştır. Ekonomik düzeydeki bu sorunlara siyasal düzeydeki Kıbrıs, silâh ambargosu ve AET sorunları da eklenmelidir. ABD'nin silâh ambargosu, AET'nin ekonomik ambargosu ve uluslararası finans ve kredi kurumları ile emperyalist sistem, uysallaşmasını istediği MC'yi, yoğun bir kısıpaca almıştır. Emperyalist çevreler ile onların uzantısı durumunda bulunan yerli tekелci sermaye, ekonomik ve siyasal sorunlarını çözebilme potansiyelini yitiren MC'den desteklerini çekmişler ve programları ile çelişen çözüm politikaları öneren MSP'nin dışlandığı bir hükümeti önermişlerdir. (2) Ekonominin döviz ve finansman sorunlarını çözerek kendisini yeniden üretebilmesi, Kıbrıs sorununun çözümünden geçmektedir. Emperyalizm bu konudaki politikasını ve çözüm yolunu Türkiye'nin taviz vermesi yolunda belirlemiştir. Gerek ABD, gerekse AET, bu sorun çözümlenmediği sürece askeri ve ekonomik ambargonun kaldırılmayacağını belirtmiştir. Oysa MC'nin siyasal kompozisyonu ile bu doğrultuda bir çözümlenmeye gitmesi olanaksızdır. AP ve MSP arasında bu sorunun çözümlenmesine ilişkin olarak derin ayrılıklar bulunmaktadır. **Bu çözümsüzlük dışardan alınacak borç ve kredilere büyük gereksinim duyan ekonomiyi etkilemekte ve egemen sınıflar arasındaki çatışmayı büyük boyutlara çıkarmaktadır.**

Ayrıca MSP clinde bulundurduğu bakanlıklar kanalı ile kontrol ettiği devlet işletmeleri aracılığıyla ağır ve yaygın sanayileşme politikasını uygulamaya ve gerçekleştirmeye çalışıyor ve böylece ekonomik krizin darboğaza soktuğu tekeli burjuvazinin içinde bulunduğu döviz ve finansman sorununu daha da ağırlaştırıyordu.

Eğer erken seçim olmasaydı, MSP o zamana kadar eldeki kredi ve finansman kaynaklarını bu amaçla kullanıp güçlenecekti. Bu ise açıktır ki, tekeli burjuvazi ve siyasal temsilciler düzeyinde AP ve CHP tarafından kabul edilebilir değildi.

İşte bütün bu ekonomik nedenler, egemen sınıflar içindeki çatışmaları, özellikle de AP ve MSP ilişkilerinde somutlaşan tekeli kesim ile iktidar bloku içindeki tekeli dışı kesim arasındaki çatışmayı, tekeli kesim lehine, yeni bir güçler dengesi platformunda (ki bu platform siyasal temsilciler platformudur) çözümlenmek zorunluluğunu dayatıyordu. Sistemin ekonomik düzeyde kendini yeniden üretebilmesi için yeni bir platform gerekiyordu.

Diğer taraftan egemen sınıflar-emekçi halk çelişkinin yoğunlaşması bağlamında, Türkiye somut toplumsal formasyonu, politik-ideolojik düzeylerde kendini yeniden üretme sorunu ile karşı karşıyadır. Düzene karşı gittikçe artan toplumsal muhalefet karşısında, sistemin politik ve ideolojik kontrol mekanizmaları bu radikalleşmeyi sistem-içi kanallara aktararak denetim altında tutmakta yetersiz kalmıştır. MC yönetimi, toplumsal muhalefetin yükselişini sistem-içi kanallarla yönlendirmekten çok bastırmaya, dağıtmaya yönelik bir programı uygulamaya çalışmıştır. Gerçekten de I. MC dönemini karakterize eden temel olgu, hiç kuşku-

suz toplumun politikleşmesi ve toplumsal muhalefetin yükselişidir. Toplumun politikleşmesinin ve toplumsal muhalefet olgusunun yanısıra, egemen sınıflar arasında da aynı politikleşme olgusu kendi özgül koşullarında yoğunlaşmıştır. Böylece toplumun ideolojik-politik kutuplaşması giderek hızlanmış ve bu bağlamda sınıflar arasındaki toplumsal mücadeleler yaygınlaşmış ve derinleşmiştir. Burjuva toplumunun genel yönetim mekanizmalarını sunduğu-ideolojik çerçeve, toplumsal muhalefeti sistem-içi kanallarda yönlendirmekte ve denetlemekte yetersiz kalmıştır. Egemen sınıflar bloku bu yönetim bunalımı karşısında baskısını yoğunlaştırmıştır. Bu olgu, kendi özgüllüğü içinde, bir hegemonya bunalımıdır. Bu toplumu yönetmek, yönlendirmek için kurulu bütün mekanizmaların ve kurumsal yapıların, yani üst yapının, toplumu yönetemediği bir durumdur. Fakat toplumsal muhalefetin kendiliğinden-ci sonucu, örgütlü ve bilinçli bir alternatifin olmayışı nedeniyle, bu hegemonya bunalımının devrimci bir çözümlü olanaksızdır. Dolayısıyla toplumsal muhalefetin bastırılması ve sarsılan ideolojik-politik yapının restorasyonu gereklidir. Üst yapının merkezi ögesi olan devletin, toplumsal muhalefeti bastırma, sindirme eylemleri sonucunda egemen sınıfların «baskı aracı» olma niteliği giderek ön plana çıkmış ve devletin sınıflar üstü görünümü de yırtılmaya başlamıştır. (3)

İşte sistemin politik-ideolojik düzeyde kendini yeniden üretebilmesi için üst yapıda belirli bir restorasyon süreci zorunludur. Hem politik düzeyde devlet aygıtının onarılması ve takviye edilerek tekrar «sınıflar-üstü» görünümüne kavuşturulması, hem de toplumsal muhalefetin sistem-içi kanallarda kontrol altına alınarak toplumun politikleşmesi sürecini ters

yöne çevirerek, kitlelerin apolitik hale getirilmesi, sistemin yeniden üretiminin sürekliliğinin vazgeçilmez ideolojik-politik koşullarıdır.

1977 başlarından itibaren siyasal konjoktürde, tekelci burjuvazi üretimdeki konumu ve işlevi gereği olarak tekel dışı kesimlere nazaran toplumun siyasal geleceğini belirlemek zorunluluğunu duymuştur. Egemen sınıfların, çatışma temelinde, geçici bir uzlaşması olan MC hükümetine karşı tekelci burjuvazi, ekonomik düzeyde kendi ayrıcalıklı konumunu yeterince gözetmeyen uygulamaları eleştirirken, öncelikle, politik gelişim süreci içindeki sorunları ve bu sorunlara çözüm yollarını tartışma ve eleştiri platformuna getiriyordu. Açık faşist diktatörlük, daha önce de belirttiğimiz gibi sınıflar mücadelesinin somut pratiğinde yeterlilik koşullarının olgunlaşmayışi- nedeniyle olanaksızdı. Ayrıca toplumun politikleşmesi gözönünde bulundurulduğunda, tekelci sermaye kesimleri MC partilerine karşı bütünüyle sert ve olumsuz tavır içine de giremiyordu. Tekelci sermaye kesimleri AP'ye karşı mesafeli bir tutum takınırken, AP'nin mülk sahibi sınıfların bütün kesimlerini bir arada tutma ve yeniden birleştirmeye yönelik politikasının amacına ulaşacağına güvenemiyorlardı. Çünkü kapitalistleşme sürecinde giderek tasfiye olan tekel dışı kesimlerin AP içinde yeniden biraraya getirilmesi için verilmesi gereken ekonomik tavizler, tekelci burjuvazi için kabul edilebilir değildi. Kaldı ki tüm tekel dışı kesimler de kendi konumlarını tekelci kapitalist gelişime karşı koruma gereksinimini duymakta ve sınıf bilinçleri doğrultusunda kendi siyasal temsilcileri aracılığı ile mücadeleyi sürdürmektedirler. Bu nedenlerle, AP'nin, tekelci burjuvaziyi ikna ederek bütün sermaye kesim-

lerini tavizlerle ve anti-komünizm politikası ile toparlaması ve sonra da verilen tavizleri geri almayı amaçlayan programı, gerçekleştirilmesi zor olan bir programdır.

Diğer taraftan tekelci burjuvazinin asıl endişesi CHP ile ilgilidir. Tekelci sermaye açısından belirleyici sorun daha önce de vurguladığımız gibi toplumun politikleşmesi olgusunun sistem içi kanallara nasıl kanalize edileceği ve giderek nasıl emileceğidir. İşte tekelci burjuvazi, CHP'de toplanan toplumsal muhalefeti, CHP'nin, sistemin «normal» mekanizmaları içinde istenen bir biçimde yönlendirebilme yeteneği üzerine endişelidir. Çünkü CHP yöneticileri ve programı tekelci sermaye kesimi için sorun değildir. (4) Tersine, asıl sorun, istekleri CHP programını aşan toplumsal muhalefetin kendisidir. **Hatta toplumsal muhalefetin devrimci hareketle bütünleşme potansiyelidir asıl sorun.** O halde bu bütünleşmenin engellenmesi zorunludur. Hele ekonomik krizle birlikte çözümsüz kalan ekonomik sorunları, tekelci burjuvazinin lehine olarak çözümleme girişimlerinin daha da radikalleştireceği toplumsal muhalefetin pasifize edilmesi zorunluluğu, sorunu daha da kritiklemektedir. O halde Türkiye toplumunda en belirgin bir biçimde ilk defa ortaya çıkan yönetilen yığınlar ile varolan siyasal yapı arasındaki kopukluğu gidermek için, yani sistemin politik-ideolojik yeniden üretiminde ortaya çıkan bu tıkanıklık ve sarsıntının atlatılması gereklidir.

Böylece erken seçimlerin ekonomik, politik ve ideolojik nedenleri genel hatları ile ortaya konulmuş bulunmaktadır.

Seçimler ve II. MC : Geçiş Dönemi

Egemen sınıflar bloku içinde ekonomik çıkar çatışması ile varolan hükümetin bu çelişkiyi çözümlemekte yetersiz kalışı olgusu, siyasal gelişmelerin belirleyicisi olduğu için, seçim olayının açıklanmasının asli ögesi bu çelişkilerin analizidir. Diğer taraftan egemen sınıflar ile emekçi kitleler arasındaki çelişki, daha önce de belirttiğimiz gibi, bu bağlamda, kısa dönemdeki siyasal gelişmelerin belirleyici ögesi değildir. Nitekim, seçimler de, halkla egemen sınıflar arasında örgütlü bir mücadelenin platformu değil, tersine özünde egemen sınıfların çeşitli kesimlerinin mücadele ettiği, güçler dengesi platformunda yapılmıştır. Toplumsal muhalefetin sınıfsal kompozisyonunu oluşturan geniş emekçi yığınlar; sınıflar mücadelesini yönlendirebilecek düzeyde örgütlü bir devrimci hareketin olmayışı nedeniyle reformizmin denetiminde kalmışlardır. Seçimlerden sonra oluşan parlamento aritmetiğinde ortaya çıkan tablo, MSP'siz sağ hükümetin olanaksızlığı nedeniyle geniş ölçüde kontrol altına alınmış bir CHP hükümetinin kurulmasını gerektirmiştir. Zaten CHP yönetimi de uzun süreden beri giderek «sağa kayıyor» ve sermayeye güven vermek için çaba sarfediyordu. Had safhaya varan ekonomik ve politik krize geçici de olsa çözüm bulmak, toplumsal kutuplaşmayı azaltmak, emekçi yığınların aleyhinde çözümlenmek zorunda olacak olan krizin maliyetini kitlelere kabul ettirmek ve onları pasifize etmek için CHP, tekelci sermaye çevrelerince desteklendi. Ayrıca CHP de bu işlevlerin yerine getirilmesi için gönülden istekli olan bir anlayışa sahiptir.

Ekonomiyi kurtarma, siyasal istikrarı sağlama ve devleti kurtarma işlevleri için CHP'nin sunduğu restorasyon programı, sistemin kendini yeniden üretebilmesinin ideolojik-politik koşullarını yaratmaya yöneliktir. Yani toplumsal muhalefeti burjuva ideolojisinin kabul edebileceği kanallar içinde hapsetmek ve ortadan kaldırmak gereksiminin **bastırıcı** değil **yönlendirici** çözümüdür.

Ama, açıktır ki, bu tür bir yönlendirici çözüm uzun dönemde bastırıcı bir çözüme ulaşmak için kullanılacaktır.

Fakat bu program, seçim sonrasında klasik burjuva politika mekanizmalarında engellendi. Yerine bastırıcı politika ile restorasyonu sağlamak isteyen II. MC kuruldu. Oysa seçim öncesi yapısal ekonomik kriz ve konjonktürel ekonomik sorunlar seçim sonrası dönemde, derinleşmiş ve yoğunlaşmış bir biçimde devam ediyordu. Kurulan hükümet ise, egemen sınıflar düzeyindeki yeni güç dengesine tekabül etmeyen ve blok-ıçı rekabeti, restorasyon sorununa rağmen ön plana çıkaran bir işleyiş mekanizması ile sistemdeki ekonomik düzey ile siyasal düzey arasındaki asimetrik (bire bir olmayan) ilişkiyi kanıtlıyordu. Bu durum, siyasal düzeyin, ekonomik düzeye karşı göreceği özerkliğinin somutlanışının bir ifadesidir. Parlamantonun sayısal bileşimi, siyasal ve ekonomik istikrarsızlığı çözümleme yeteneğinde değildi. MSP'siz bir sağ hükümetin, parlamantonun sayısal görünümünde olanaksızlığı sonucu II. MC kuruldu. Bu bağlamda II. MC'nin bir geçiş dönemi veya ara dönem olması kaçınılmazdı.

II. MC döneminde, ekonomik sorunlar, sürekli ve yapısal krizin yoğunlaşmış ve somutlaşmış bir görün-

tüsü olarak, çözümsüz bir biçimde duruyordu. Döviz darboğazı ve dış ticaret açığı biçiminde somutlanan bu olgular, Türkiye ekonomisinin emperyalizme bağımlı çarpık kapitalistleşme süreci olarak nitelenen gelişim çizgisinin ürünleridir. Dış dengesizliğin rekor düzeye ulaştığı 1977'ler Türkiye'sini, uluslararası finans örgütleri, Peru ve Zaire ile birlikte mali iflâsın eşliğindeki üç ülke olarak göstermişlerdir. Döviz sorununun ekonomik yapıya olan zincirleme etkileri sonucunda ham madde, ara malı ve yatırım malları ithalâtı sorunu, enerji sorunu, kâr transferleri sorunu, kaynak sorunu, kısa ve uzun vadeli borçlanmalar sorunu vb. derinleşmiş ve bu durum karşısında, özellikle alacaklı bankaların da zorlaması ile IMF devreye girmiş, arkasından da TİSK, TÜSIAD vb. sermaye örgütlenmeleri ekonomik istikrar paketlerini birbiri ardı sıra gündeme getirmişlerdir. (5) TÜSIAD, bu konuda 1977 yılının ikinci yarısında yayınladığı raporda şunları belirtiyordu: «Döviz darboğazı 1977 yılının ikinci yarısından itibaren Türk ekonomisinin duraklamasına neden olacaktır. 1978 yılına girerken döviz darboğazı geçilmemişse Türk ekonomisi felce uğrar. O nedenle Türkiye dış borç almalıdır.» Uluslararası kredi kuruluşları Türkiye'ye borç vermeden önce IMF nezdinde Türkiye'nin kredi itibarının iade edildiğini görmek istiyorlardı. Bunun için de, Türkiye'nin IMF'nin onaylayacağı bir önlemler paketini uygulamaya koymasına gerekiyordu. Bu önlemler paketi, para arzının azaltılmasını; fiyatların, döviz kurunun (devalüasyon) ve faiz oranının yükseltilmesini, vergilerin artırılmasını, ithalâtın kısılmasını gerektiriyordu. Öte yandan bu önlemler alınırca halkın gerçek gelirleri düşecek 1978 yılında kalkınma hızı yarı yarıya azaltılacaktı. İşsizlik artacaktı; dolayısıyla toplumsal huzursuzluk şiddetlenecekti.

- II. MC, IMF ve TÜSİAD önerilerini uygulamaya çalıştı. Fakat dış ve iç ekonomik dengesizlikleri çözmeye başarısız kaldı. Bu arada toplumsal muhalefetin yükselen bir çizgi izlemesinden dolayı ücret ve maaşların dondurulması gibi önerileri uygulayamadı. Sonuçta ekonomi kendini yeniden üretmez bir duruma geldi. Tekelci sermaye örgütlenmeleri mevcut siyasal iktidardan umutlarını yitirmeye ve giderek desteklerini de çekmeye başlamışlardı. (6) Artık egemen sınıflar içindeki yeni güçler dengesine tekabül etmeyen siyasal iktidarın varlığı ve devamının objektif temelleri ortadan kalkıyordu.

Ayrıca egemen sınıflar ile emekçi halk arasındaki sınıfsal çelişki seçim öncesi tempoda derinleşiyordu. Bu çelişki bağlamında, toplumunun politikleşerek faşist ve anti-faşist «cephelme» si ile toplumsal muhalefetin yükselmesi, iç savaş eğiliminin önemli göstergeleridir. Burjuva devlet mekanizmasının sınıflar-üstü tarafsız devlet görünümü faşist baskı ve terör uygulamaları sonucunda oldukça geçerliliğini yitirmiş ve baskıcı özelliği somut bir biçimde açığa çıkmıştır. Bu bağlamda IMF ve TÜSİAD'ın bunalımı aşma programlarının MC eliyle uygulanması, büyük bir rizikoyu içeriyor. (7) Çünkü sınıflar arasındaki mücadelenin keskinleşmesi ile birlikte toplumsal muhalefet yüksek bir düzeydedir. Eğer bu olgu olmasaydı egemen sınıflar çekinmeden böyle bir programı MC yönetiminde uygulamaya girerlerdi. Oysa sınıflar mücadelesinin keskinleşmesi ve toplumsal muhalefeti yükselmesi olgusu ile bu muhalefetin «temsilcisi» olan CHP olgusu, toplumdaki güçler dengesi bağlamına yeni bir siyasal biçimleniş bileşkesini gerektirmiştir. AP-CHP veya CHP'li hükümet varyasyonları, her ekonomik program, uygulayarak

egemen sınıflar içindeki çatışmaları tekelci burjuvazi lehine çözecek, hem de egemen sınıflar ile emekçi halk arasında derinleşen sınıflar mücadelesini yumuşatacaktır. Böylece birbirlerini karşılıklı etkileyen bu iki çelişki «çözömlenecektir».

Sistemin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal kriz, devrim-restorasyon diyalektiğinde, devrimci alternatifi olmuyışı nedeniyle restorasyon çizgisinde aşılmaya çalışılacaktır. Ekonomik düzeyde, Kıbrıs sorununun «çözümü» ile açılacak olan yeni döviz kanalları, döviz darboğazını hafifletecek ve ekonomik restorasyon başlayacaktır. Siyasal düzeyde de «cepheleşmeye» son vermeye çalışılarak, sınıflar-üstü «kerim devlet» anlayışı devlete güveni sağlayacak ve siyasal restorasyon başlayacaktır.

İşte II. MC'nin yıkılışının genel çerçevesi böyledir. (8) Bu nesnel koşullar içinde «tarihsel entrika» yapılmış ve CHP hükümeti kurulmuştur. Gerçekten de CHP hükümeti, sistemin ekonomik ve siyasal yeniden üretiminin sürekliliğini sağlama ilvi ile ekonomik ve siyasal restorasyonu başlatarak tekelci sermayenin egemenliğine hizmet edecektir. Çünkü bunun tersi mümkün değildir. Burjuva sistemini işleyiş mekanizması bunu gerektirmektedir.

CHP Hükümeti ve Perspektifler

CHP hükümeti ile birlikte Türk/e'de yeni bir dönem başlamaktadır. Sınıflar mücadelesi görece yeni bir platformda devam edecektir. Bu dönemde tekelci burjuvazinin ekonomik sorunlarına belirli ölçülerde çözümler bulunabilecektir. Daha doğusu sorunlar belirli ölçülerde hafifletilecek ve/veya ileri dönemlere

ertelenecektir. Bu sorunların çözümü, emperyalizme bağımlılığı bağımlılığı arttıracaktır. Kıbrıs sorununun çözümü, ABD askeri ambargosunun kalkışı, IMF önerilerinin uygulanışı, yeniden dış borçlanma kanallarının açılışı, AET ile ilişkiler vb. emperyalizm ile ilişkiler açısından bütünleşmeyi biraz daha arttıracaktır.

İkinci olarak anti-kriz programının uygulanması ve krizin maliyetini halk kitleleri üzerine yaymak zorunluluğu karşısında kitlelerin tepkisini yumuşatmak, yasifize etmek ve hatta belirli bir «onay» almak gereklidir. Bu bağlamda düzenin izin verdiği ölçülerde «taviz» uygulamaları gündeme gelebilecektir. Ama bunun da koşulları son derece sınırlıdır.

Uzun vadede, CHP hükümetinin tarihsel işlevleri açısından uyulamak zorunda olduğu ekonomik ve siyasal restorasyon programı, ülkemizin yeni-sömürge özelliklerinden dolayı umut potansiyelini dağıtacaktır. Çünkü gerek ülkenin sömürülen bir ülke olması, yani metropol olmayışı, gerekse de egemen sınıflar ittifakının yapısal ve tarihsel güçsüzlüğü nedeniyle tavizler verebilme esnekliğinin olmayışı, sosyal demokrasiyi bir ikileme sokacaktır. Ya tekelci burjuvazi ile bütünleşecek ve kitle desteğini kaybedecektir, veya toplumsal muhalefetin önüne geçerek onu yönlendirecektir. Eğer sosyal demokrasi ikinci aleternatifi uygulamaya kalkarsa, düzenin sınırlarının dışına çıkmak gerekliliğiyle karşı karşıya kalır ve sistem, çeşitli ayıklayıcı mekanizmalarıyla sosyal demokrasiyi saf dışı bırakır. Zaten CHP programı düzenin sınırları içinde kalan bir «halk iktidarı» öngörmektedir. Kısacası CHP iktidarının uzun dönemde parçalanma veya ayrışma sürecine

girmesi kaçınılmazdır. Kısa dönemde varolan umut nedeniyle belirli bir bekleyiş sürecine giren toplumsal muhalefet, hükümetin icraatını kendi öz deneyimleri içinde değerlendirecektir. Eğer halkın iktidara yönelik devrimci bir örgütlenişi yoksa yeniden bir karamsarlık içinde, tüm umutlarını yitirmiş olarak, kendiliğinden toplumsal muhalefetini yükseltmeye başlayacaktır. Kitleler yeni bir arayış sürecine girecektir. Bu noktada faşist demagoji, anti-kapitalist, anti-tekel sloganlarla, kitle tabanı oluşturmaya çalışacaktır. Ayrıca devlet aygıtı, ilerdeki muhtemel bu tip gelişmelere karşı şimdiden takviye edilecek ve faşist baskı ve terör uygulamaları, yeni bir arayış sürecine giren toplumsal muhalefet hareketinin devrimci hareketle bütünleşmesine engel olmak için sürekli gündemde olacaktır. Geçici «tavizlerle» toplumsal muhalefeti denetim altında tutmaya çalışacak olan CHP, aynı zamanda klasik sosyal-demokrat demogojilerle kitlelere belirli bir ideolojik çerçeve sunmaya çalışacaktır. (9) Toplumsal muhtalefeti sistem-İçi kanallarla çekerek, «hukuk devleti», «plüralizm», «özyönetim» vb. ile denetim altına almak çabasını gösterecektir. Ve CHP yönetimi bunu başarabildiği ölçüde bu tür aldatmacalara da gerek duyulmayacak, açık bir baskı döneminin koşullarını hazırlamış olacaktır.

TÜSTAV

NOTLAR :

- (1) Bu «çeşitli» nedenler arasında özellikle uluslararası durum, emperyalizmin çelişki ve bütünleşme sürecinin işleyişi sayılabilir.
- (2) Dünya Bankası, IMF, AID gibi uluslararası mali kurumların siyasi istikrar sağlanırsa kredi vereceklerini söylemeleri ve ardından TÜSİAD, TİSK gibi «yerli» tekelci sermaye kuruluşlarının erken seçim istemeleri bu konuda verilebilecek iki örnektir.
- (3) Bu olgunun göstergeleri olarak parlamentonun işlevsiz bırakılışı, bakanlıkların paylaşılması, güvenlik kuvvetlerinin açıktan açığa taraf tutuşu sayılabilir.
- (4) CHP'nin muhalefeti, toplumsal muhalefetin çok gerisinde olan, sınıfsal olmayan bir içeriktedir. Normal zamanlarda CHP, emekçi halk muhalefetini yönlendiremeyen, politikaya kitlelerin aktif katılımını kitle eylemlerini reddeden, politikayı gerçek burjuva politika yerleri olan kulisler, kapalı kapılar arkasındaki salonlarda yukardan belirleyen anlayışla burjuvazi için sorún değildir.
- (5) IMF ve önerileri için bkz: «Türkiye Ekonmisinin Derinleşen Yapısal Bunalımı, IMF ve Son istikrar Tedbirleri» TİB Bülteni No : 39, Eylül 1977
- (6) Başta IMF ve Uluslararası Mali kuruluşlar ile TÜSİAD - TİSK, Sanayi Odaları, ÇUŞ temsilcileri MC'ye karşı alternatif siyasal çözüm olasılıklarını tartışmaya

başlamışlardır.

- (7) Zaten IMF'de «sizin sorunuz ekonomik değil politiktir» demiştir.
- (8) Örneğin bağımsızlardan G. Öngüt, A. İpekçi ile yapılan konuşmada şunları söylemektedir. «... Ama birinci problemimiz devletin ayakta durması mevzuudur. Devletimiz bu anarşik düzen içerisinde gitseydi, demokrasinin devam edecek inancımı yitirmiştir, son zamanlarda. Çünkü bu laçkalık içerisinde bu gidişle ya aşırı solun komünizmi getirmesi gibi bir halk hareketinin başlaması veya buna benzer olayların cereyanına imkan verilmesi, veyahut faşist bir idarenin gelmesi mutlak olduğu inancı içerisindeydim. İstifamın esas sebebini buraya dayandırmaktayım.»
- (9) Örneğin CHP bu dönemde CGP, DP ve Bağımsızları, kendine Ak Günlük programını uygulama olanağını vermediği için, kitlelere mevcut uygulamayı onaylatmaya ve meşrulaştırmaya çalışacak ve yeni seçimlere kadar sabredip «gerçek» programlarının uygulanmasının beklenmesini öğütleyecektir.

TÜSTAV

İKİNCİ BÖLÜM

TÜSTAV

TÜSTAV

CHP HÜKÜMETİNİN İLK ÜÇ AYINDAKİ EKONOMİK GELİŞMELER ÜZERİNE (*)

CHP ağırlıklı hükümet kurulduğundan bu yana, bir kısmı uygulamaya konulan bir kısmı ise henüz tasarı halinde olan bir dizi ekonomik önlem, hızla gündeme getirildi. Hükümet tarafından alınması tasarlanan ve ya alınmış olan bu ekonomik tedbirler şöyle sıralanabilir:

I — Dış ekonomik ilişkiler ve ödemeler dengesi ile ilgili önlemler (1)

1. Devalüasyon
2. Dış seyahat kısıtlamaları

II — İç ekonomik iktikrar ve gelir dağılımı ile ilgili önlemler:

1. «Kamu İktisadi Teşekkülleri» tarafından üretilen malların fiyatlarına yapılan zamlar
2. Taban fiyatları
3. Mevduat ve kredi faiz oranlarındaki ayarlamalar
4. Bazı maddelerin devlet tarafından ithali
5. Kur farklarıyla ilgili önlemler

(*) Nisan 1978, sayı : 46

6. Madenlerin devlet eliyle işletilmesine ilişkin yasa hazırlıkları
7. Vergilerle ilgili düzenlemeler
8. Katsayı artışı

Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, bu ekonomik önlemler dizisinin, 1977 yılının ikinci yarısında yoğunlaşan krizin geçiştirilmesi amacıyla, MC hükümeti tarafından uygulamaya konulan «istikrar tedbirleri»nin bir devamı olduğu gerçeğidir. Diğer bir deyişle, CHP ağırlıklı hükümet tarafından alınmakta olan önlemlerin niteliğinin ve nedenlerinin anlaşılabilmesi bu önlemlerin genel olarak, Türkiye'nin içinde bulunduğu kapitalistleşme süreci ve bu sürecin ürünü olan yapısal darboğazların, özel olarak da bu yapısal darboğazların 1977 yılında yoğunlaşması ile somutlaşan krizin atlatılması ile ilgili gelişmelerle birlikte düşünülmesine bağlıdır (2).

Hatırlanacağı üzere, 1977 yılının özellikle ikinci yarısında çeşitli çevrelerin Türkiye ekonomisine ilişkin olarak ileri sürdükleri görüşlerin odak noktasını döviz sorunu oluşturmaktaydı. Bunun nedeni, Türkiye'nin 1977 yılında artık döviz rezervlerini tamamen eritmiş ve dış finansman olanaklarının sınırlarına varmış bir ülke durumuna düşmesiydi. Ülkedeki sınaî üretimin büyük ölçüde ithalata dayalı oluşu yüzünden içine düşülen bu durum, bir yönüyle, mevcut ekonomik yapının kendini yeniden üretemez hale düştüğü anlamına geliyordu. MC hükümeti değil uluslararası örgütlerden, uluslararası sermaye piyasasından yüksek faizli tefeci kredisi dahi bulmakta güçlük çekiyordu.

İçine düşülen döviz sıkıntısını geçici de olsa atlatmanın emperyalist-kapitalist sistem içinde yer alan ba-

ğımlı ülkeler açısından reçetesi. Uluslararası Para Fonu (IMF)' dur. Diğer bir deyişle, böylesi bir duruma düşmüş bir ülkenin emperyalist-kapitalist sistem içinde kalarak yeni dış finansman olanakları elde etmesi, IMF'nin bu ülke için yeşil ışık yakması koşuluna bağlıdır. İşte bu nedenle, 1977 yılında MC hükümeti de IMF'ye başvurarak kredi talebinde bulunuldu. IMF'nin Türkiye'ye kredi açması, diğer uluslararası örgüt ve finansman kuruluşları açısından, Türkiye'nin borçlarını ödeme gücü açısından bir işaret anlamına gelecekti. Hatırlanacağı gibi, 1977 yılında gerek kredi talebini, gerekse ekonominin durumunu incelemek üzere Türkiye'ye gelen IMF'ye mensup iktisatçılar aracılığıyla, IMF'nin yeni kredi için öne sürdüğü koşullar aracılığıyla, IMF'nin yeni kredi için öne sürdüğü koşullar nabilir:

1. Yüksek oranlı bir devalüasyon
2. Açık finansman yönteminin terkedilmesi, emisyon artışının önlenmesi, tarım ürünleri taban fiyatlarının düşük tutulması, ekonomik büyüme hızının düşürülmesi, tasarrufun artırılması gibi ekonomide istikrarı sağlamaya yönelik önlemlerin alınması.

Bu koşulların bazıları, 5 Haziran 1977 seçiminden sonra kurulan II. MC hükümeti tarafından uygulamaya konulmaya başlandı. Ancak, uygulamaya konulan önlemlerin çoğu iç ekonomik düzenlemelere ilişkin olanlardı. Diğer bir deyişle, II. MC hükümeti hemen herkesin beklemesine rağmen yüksek oranlı bir devalüasyonu göze alamadı. Tekelci sermayenin MC hükümetlerinden desteğini çekme eğilimi nedeni ile II. MC hükümetinin pek uzun ömürlü olmayacağını belirginleşmesi ve II. MC hükümetinin bileşimi bunun

nedenleri arasında sayılabilir. Ancak daha önce dene-
nen küçük oranlı devalüasyonlar, IMF tarafından ar-
tık yeterli bulunmuyordu. Bu nedenle, IMF ile sürdü-
rülen diyalog bir süre sonra donduruldu ve Türkiye'nin
döviz sorunu giderek ağırlaşmaya başladı. Daha önce
de değinildiği gibi, yoğunlaşan krizin teknelci sermaye
açısından geçici bir çözüme ulaşması, büyük ölçüde
dış ekonomik ve politik ilişkilerin, emperyalizmin da-
yattığı koşullar doğrultusunda belirlenmesine bağlı-
dır. Kendi içinde taşıdığı çelişkiler nedeni ile, II. MC
hükümeti bu konuda yeterince başarılı olamadı. II.
MC hükümetinin ekonomik düzeyde belirginleşen krizi
atlatma konusunda verdiği başarısız sınava, politik
krizin giderek yoğunlaşması olgusu da eklenince, II. MC
hükümeti yerini CHP ağırlıklı hükümete bıraktı. Ku-
rulan CHP ağırlıklı hükümetin işlevi, hükümetin ku-
rulmasına katkısı geçenler tarafından, düzenin ekono-
mik, politika ve ideolojik düzeylerde yeniden üreti-
minin koşullarının sağlanması biçiminde belirlendi.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Ecevit hükümetinin
söz konusu işlevinin ekonomi ile ilgili olan bölümünü
yerine getirmesi, bu alanda emperyalizmin dayattığı ko-
şulların gerçekleştirilmesinden geçmektedir. Diğer bir
deyişle, krizin atlatılarak, düzenin ekonomik planda
kendi kendini yeniden üretir hale gelmesi Ecevit hü-
kümetinin IMF'nin öne sürdüğü koşulları uygulamaya
koymasına bağlıdır. Çünkü ekonominin vardığı aş-
amada, krizin teknelci sermaye açısından geçici bir
çözüme ulaşması (buna yapısal sorun ve darboğazların
uzun vadede daha üst düzeyde artması da diyebiliriz)
yeni dış borç kaynaklarının bulunması ile mümkün-
dür.

1. İşte bu nedenledir ki, CHP ağırlıklı hükümetin

almakta en aceleci olduğu ekonomik önlem devalüasyon oldu. Yapılan devalüasyonla Türk Lirası yaklaşık % 33 oranında değer kaybetti. Böylece hem tekelci sermayenin, hem de IMF'nin istekleri yerine getirilmiş oldu. Tekelci sermayenin son devalüasyon karşısındaki memnuniyetini TÜSİAD Başkanı Feyyaz Berker şöyle ifade etmektedir: «... Türkiye kısa dönemde 10,5 milyar dolarlık kaynak bulmak zorundadır. Hükümet, ilk bakışta sevimsiz gözükse de, devalüasyon ve IMF ile anlaşma konusunda cesaretle karar almış durumdadır. Türkiye'nin bugün geldiği noktada bu kararlar alınması gerekli gerçekçi kararlar olarak nitelenebilir.» (3) Görüldüğü gibi, tekelci sermayenin sözcüsü, alınan devalüasyon kararını, krizin atlatılması için gerekli kredilerin elde edilmesi yönünden «gerekli ve gerçekçi» bir karar olarak nitelendirmektedir.

Devalüasyondan beklenen yarar, teoride, devalüasyon sonucunda ihracatın artması, ithalâtın azalması yoluyla, dış ticaret ve dış ödemeler dengesi açıklarının giderilmesi olarak belirlenir. Ancak, gelişmekte olan sınıf üretimin büyük ölçüde ithalâta bağlı olduğu Türkiye gibi bir ülkede devalüasyonun ithalâtın azalması sonucunu vermesi beklenemez. Aynı şekilde ihracatı birkaç geleneksel tarımsal ürünler sınırlı olan Türkiye'de, devalüasyonun ihracatı büyük ölçülerde arttırmasını beklemek hayalcilik olur. O halde, mevcut ekonomik yapıda köklü değişiklikler gerçekleştirilemediği sürece, yapılacak her devalüasyon Türkiye açısından emekçi sınıf ve tabakaların daha yoğun bir sömürüye maruz kalmalarından başka bir anlam ifade etmemektedir (4). Türkiye'nin şimdiye değin yaptığı büyük ve küçük oranlı bütün devalüasyonlara karşın döviz sorununun azalmayıp, tam tersine artması bunun en açık kanıtıdır.

Kısaca özetlemek gerekirse, geçmişte yapılan devalüasyonların çoğunda olduğu gibi, son devalüasyonun da IMF ile anlaşarak dış borç bulmak için alınması «gerekli ve gerçekçi» bir önlem olmaktan ötede bir anlamı yoktur.

Bütçenin IMF'nin öne sürdüğü koşullar çerçevesinde hazırlanması ve % 33'lük devalüasyondan sonra, IMF'nin Türkiye'ye 450 milyon dolarlık kredi açması artık hemen hemen kesinleşmiş gibidir. İş artık «niyet mektubu» nun IMF tarafından kabulüne kalmıştır. IMF dışında Dünya Bankası, OECD bünyesinde oluşturulmuş olan konsorsiyum, bazı bankalar ve emperyalist devletlerin de Türkiye'ye yeniden borç vermeye başlayacakları belli olmuştur. Bu gelişmelerin CHP ağırlıklı hükümet açısından ilginç olan yanı, bütün bunların, «ekonominin kurtarıldığı» havası içinde kamu oyuna yansıtılmaya çalışılmasıdır. Başka bir ifade ile, yeni borçlanma olanakları Türkiye ekonomisi açısından adeta kazanılmış bir zafer olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Örneğin, Maliye Bakanı Ziya Müezzinoğlu, gazetecilerle yaptığı konuşmada IMF'nin Türkiye'ye vereceği borçlar konusunda şöyle demektedir: «... şunu belirtmek isterim ki, Türkiye ilk kez fon kaynaklarından en büyük ölçüde yararlanmaktadır. Bu yararlanma bir yanda stand-by anlaşması dediğimiz anlaşma çerçevesinde sağlanacak kredilerle olacaktır. Onun yanında ihracattaki dalgalanmaları düzeltmek üzere öngörülen bir ihracat telafi fonundan yararlanma şeklinde olacaktır ve bütün bunların üstünde bir üçüncü kolaylık daha Türkiye için söz konusudur. O da önümüzdeki haftalar ya da aylar içinde yürürlüğe girecek yeni bir kredi sistemidir. Sanıyorum ki, bu üçüncüden de Türkiye, bu görüşmeler olumlu sonuca varırsa en büyük ölçüde ya-

rarlanan ülkelerden birisi olacaktır.» (5)

Burada, IMF ve benzeri kuruluşların verdiği borçların genel olarak tüm geri bırakılmış ülkeler, özel olarak da Türkiye üzerindeki emperyalist sömürünün en önemli araçlarından birini oluşturduğunu tekrarlamaya sanırım gerek yok. Bu yazıda, sadece «fon kaynaklarından en büyük ölçüde yararlanma» yı sağlaması ile ögünülen anlaşmanın Türkiye'ye yüklediği yükümlülüklerden yalnızca birini vurgulamakla yetineceğiz.

Bilindiği gibi IMF, emperyalist-kapitalist sistem içinde uluslararası ticaretin düzenlenmesine yönelik bir finansman kuruluşudur. Başka bir deyişle, IMF'nin görevi uluslararası ticaretin emperyalizmin çıkarları doğrultusunda düzenlenmesidir. İşte bu nedendir ki, IMF, genellikle borç verdiği ülkelerin sosyalist ülkelerle olan ticaretini kısıtlayıcı koşullar öne sürer. IMF ile yapılacak olan son anlaşmada da buna benzer bir maddenin bulunduğu öne sürülmektedir. Yani Türkiye'nin sosyalist ülkelerle olan dış ticaretinin bugünkü düzeyinde dondurulması söz konusudur. Bunun anlamı, Türkiye'nin alınan dış borç karşılığında emperyalist sömürüye biraz daha açılmaya razı olmasıdır. Bu koşul, aynı zamanda Türkiye'nin bağımsız bir ülke olduğunu ileri sürenler açısından da düşündürücü olsa gerektir.

Özetlemek gerekirse, son devalüasyon uygulaması ve bunun sonucunda IMF ile yapılan kredi anlaşması, Türkiye'de farklı görüntülere sahip olsalar bile, çözümü emperyalist-kapitalist sistemin işleyiş kurallarında arayan bütün hükümetlerin gerçekleştireceği uygulamaların, özünde emperyalist sömürünün yoğunlaşması-

nı sağlamaktan başka birşeye hizmet etmeyeceğini gösterir bir niteliğe sahiptirler.

2. CHP ağırlıklı hükümetin içinde bulunan döviz darboğazını aşma yönünde aldığı diğer karar da, dış seyahatlerin iki yılda bir kere ile sınırlandırılmasıdır. Bu karar, aslında Türkiye'nin içine düştüğü durumda bulunan her ülkenin alacağı ilk kararlardan birisi niteliğindedir. Bu açıdan bakıldığında dış seyahatlerin kısıtlanması yönündeki karar, bir anlamda gecikmiş bir karardır. Ancak burada bir noktanın gözden geçirilmemesi gerekir. Türkiye'de döviz kıtlığının nedeni dış seyahat harcamaları değildir, veya başka bir ifade ile, dövizle yapılan harcamalar içinde dış seyahat harcamalarının payı oldukça küçüktür. Türkiye açısından sürekli gündemde olan döviz sorununun temelinde yatan belirleyici neden, emperyalist metropollere bağımlı çarpık kapitalistleşme sürecidir. Bu gerçeği göz ardı eden tüm önlemler döviz sorununu giderme gücünden yoksun olacaktır.

— II —

Hükümetin iç ekonomik düzenlemelerle ilgili olarak aldığı veya almayı tasarladığı önlemlerin büyük bir bölümünün iki önemli özelliği var. Bunlar, söz konusu önlemlerin II. MC döneminde alınmaya başlanılanların bir devamı oluşu ve IMF ve yerli tekelci sermayenin talepleri ile çakışmaları şeklinde özetlenebilir. Önlemlerin diğer bir özelliği de bunlardan bazılarının, CHP'nin kitlelerdeki «umut» görüntüsünü sürdürmeye yönelik bazı ekonomik tavizleri içeriyor olmasıdır.

1. IMF'nin Türkiye'den gerçekleştirilmesini talep ettiği en önemli koşullardan biri, gerek para arzını, gerekse mal ve hizmet talebini kısırak enflasyon hızının azaltılması olmuştur. Bu yöndeki ilk uygulama-

lar II. MC hükümeti zamanında başlatıldı. Öncelikle bazı KİT ürünleri ve Tekel maddelerine zam yapıldı. KİT ürünlerine yapılan zamlar, KİT'lerin finansman açığını bir ölçüde hafifletme amacına yönelikti. Bilindiği üzere KİT'ler, ülke ekonomisinde sahip oldukları önemli yeri korumaya devam etmekte ve özel kesime ucuz girdi sağlama temel işlevini yerine getirme doğrultusunda yönlendirilmektedirler (6). KİT'lere yüklenen bu işlev, onların büyük bir kısmının sürekli zarar etmeleri ve dolayısıyla finansman açığıyla karşılaşmaları sonucunu doğurmaktadır. KİT'lerin finansman açığının giderilmesi amacıyla izlenen politikalar ise, çoğunlukla enflasyonu körükleyen öğelerden birisini oluşturmaktadır. Soruna bu açıdan bakıldığında, özellikle özel kesime ucuz girdi sağlama işlevi ağır basan KİT ürünlerine yapılan zamlar zorunlu görünmektedir. Ancak II. MC döneminde yapılan zamların önemli bir bölümü de zorunlu ve temel ihtiyaç mallarına uygulanmıştır. Örneğin Tekel ürünlerine yapılan yüksek oranlı zamlar bu niteliktedir ve Tekel'in kâr veya zarar etmesiyle hiçbir ilişkisi yoktur. Bu nedenle, MC döneminde uygulanan «istikrar tedbirleri» nin temelini teşkil eden zam uygulamaları genellikle, kapitalistleşme ve sermaye birikimi sürecinin yükünü biraz daha emekçi sınıf ve tabakalar yüklemeye şeklinde gelişmiştir.

Bugün CHP ağırlıklı hükümet de aynı yolu izlemektedir. Mart ayı içinde TCDD, Deniz Yolları ve THY'nin yolcu taşıma ücretlerine ortalamama % 50 oranında zam yapılmıştır. Hükümet bununla yetinmemiş Süt Endüstrisi Kurumu ve Sümerbank ürünleri gibi temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarını da arttırmıştır. Diğer taraftan, dayanıklı ve dayanıksız tüketim

maddelerini üreten tekelci firmalar zam için yeniden kuyruğa girmişler ve bazıları zamlarını tescil ettirmişlerdir. Hükümetin aldığı bu kararlardan sonra görünen odur ki, krizin yükünü emekçi sınıf ve tabakalara yüklemekten başka bir anlamı olmayan «kemerleri sıkma» ve «zam» politikası, IMF ve yerli tekelci sermayenin önerdiği doğrultuda, önlemlerin temelini teşkil etmeye devam edecektir.

2. Son ekonomik gelişmelerin dikkati çeken bir yanı da tütün taban fiyatları ile ilgili uygulama oldu. Bilindiği gibi yerli tekelci sermaye, öteden beri taban fiyatlarının düşük tutulmasını ister. Nitekim, 1974'den bu yana, tarım ürünleri taban fiyatlarındaki artış oranı sürekli azalma göstermiş ve bu azalma II. MC döneminde yani 1977'de daha da belirginleşmiştir. CHP ise II. MC hükümetinin düşük taban fiyatı uygulamasını eleştirmiştir. Ne var ki CHP ağırlıklı hükümetin açıkladığı son tütün taban fiyatları CHP'nin de bu konuda yerli tekelci sermayenin istemleri doğrultusunda hareket ettiğini gösterdi. Bu yıl Ege ve Karadeniz tütün piyasaları sırasıyla 57 ve 71 liralık baş fiyatlarla açıldı. Ege tütün piyasası için verilen 57 liralık baş fiyat, geçen yıla göre ancak % 14'lük bir artış olduğunu göstermektedir. Ticaret Bakanlığının yayınladığı endekslerle göre 1977 yılı içinde tüketici fiyatları ortalama % 45 civarında artış göstermektedir. Fiyat artışlarının bu düzeye ulaşması karşısında, tütün fiyatlarındaki artışın % 14 ile sınırlı kalması, büyük bir küçük üretici kitlesinin yoksulluğa mahkûm edilmesi anlamına gelmiştir. Karadeniz tütün piyasası için verilen 71 liralık baş fiyat da aynı niteliktedir. Gümrük ve Tekel Bakanının üreticilerin yakınmalarına karşılık «belki verilen fiyat fazla, tatminkâr olmadı. Devraldığımız

hükümet bizi ancak bu şartlar altında, bu kadar fiat vermeğe zorladı» (7) diyerek sorunu geçiştirdiğini sanmaktadır. Aslında, bugünlerde herkes, hükümet sözcülerinden, hemen her uygulamanın peşinden «devralınmış enkaz» mazeretini dinlemeye alıştı. Mazeretlerin hemen hepsi, emekçi sınıf ve tabakaları biraz daha yoksulluğa iten her uygulamanın, mevcut düzenden değil de, geçmiş hükümetlerin beceriksizliğinden kaynaklandığı izlenimini yaygınlaştırmaya yönelik. Bu bir raslantıdan mı ibaret? Hayır. Bu «gerekçeler» yıllardır sürdürülen yoğun baskı ve sömürüye karşı yükselen toplumsal muhalefetin devrimci bir politik içerik kazanma eğilimine karşı CHP'nin üstlendiği **düzenin restorasyonu ameliyesinin** ideolojik düzeydeki bir uygulamasından başka bir şey değildir.

3. CHP, ağırlıklı hükümetin «istikrar» a ilişkin olarak getirdiği bir diğer önlem de mevduat ve kredi faiz oranlarının yeniden ayarlanmasıdır. 1 Nisan 1978'de yürürlüğe giren bu kararlar 1974 yılından bu yana değişmemiş olan gerek mevduat, gerekse kredi faiz oranları artırılmıştır. Bu arada tasarruf mevduatına verilecek olan yıllık faiz oranları şu şekilde belirlenmiştir :

Vadesiz mevduat	% 3
3-6 ay vadeli mevduat	% 6
6 ay-1 yıl vadeli mevduat	% 9
1-2 yıl vadeli mevduat	% 12
2-3 yıl vadeli mevduat	% 16
3-4 yıl vadeli mevduat	% 20

4 yıldan fazla vadeli mevduat serbest.

Bankalarca mevduata verilen faiz oranlarını artır-

manın ana amacı tasarruf edilen fonların, bunları toplayarak sanayicilere ve tüccarlara kredi olarak veren bankalara yönelmesinin teşvik edilmesidir. Bilindiği gibi, yüksek fiat artışları karşısında, yatırım yapma olanağı bulunmayan dar ve orta gelirli tasarruf sahiplerinin ellerindeki fonlar nakit olarak ya da enflasyon oranından çok düşük oranlı gelir getirecek şekilde bankalarda tutulmak yerine değer kaybını önlemek amacı ile altın, ziynet eşyası, gayri menkûl gibi verimsiz olarak nitelendiren alanlara yatırılma eğilimindedir. Türkiye’de 1970’lerde ve özellikle 1977’de enflasyon hızının çok yüksek boyutlarda gerçekleşmesiyle, sözü edilen bu olgu gittikçe daha önem kazanır olmuştur. Mevduat faizlerinin artırılmasıyla bankacılık sistemi dışına kayan küçük ve orta büyüklükteki tasarrufları yeniden sisteme çekmek amaçlanmaktadır.

Diğer taraftan, bankalarca açılan kredilere uygulanan genel faiz oranı tavanı da yükseltilerek % 16 olarak belirlenmiştir.

İlk bakışta, yeni düzenleme ile birlikte eski sisteme oranla mevduat ve kredi faiz oranları arasındaki farkın daraldığı, böylece bankacılık sisteminde kâr marjının düşürüldüğü izlenimini edinmek mümkündür. Ancak, burada hemen tasarruf mevduatının % 65 dolaylarındaki bölümünün vadesiz mevduattan oluştuğunu hatırlamak gerekir. Vade miktarı arttıkça, her dilimdeki tasarruf mevduatının toplam tasarruf mevduatının toplam tasarruf mevduatı içindeki payı azalmaktadır. Diğer bir deyişle, bankalarda tutulan paraların çok büyük bölümü vadesiz, ya da kısa vadeli, uzun vadeli mevduatın oransal önemi oldukça düşüktür. Vadesiz mevduata verilen faiz oranı ise

son kararda arttırılmamış, % 3 düzeyinde bırakılmıştır. Dolayısıyla, bankaların genel olarak mevduata ödeyecekleri faiz oranının önemli ölçüde arttığı söylene-
mez. Mevduatın bu yapısından gelen özellikleri yanı sıra bankaların mevduat-kredi faiz oranları tarafından belirlenen kâr marjının daralmasını önleyecek bir çok yöntemlere başvurdukları da bilinmektedir. Bankalar verdikleri krediler karşılığında faizin yanı sıra komisyon, ücret, masraf karşılığı gibi çeşitli adlar altında tahsilat yapmakta, böylece gerçek faiz oranını yasal oranın çok üzerine çıkarabilmektedirler. Ayrıca, verdikleri kredinin belirli bir oranının mevduat olarak bankada tutulmasını zorunlu kılan mevduat blokajı yoluyla, gerçek kredi-faiz oranını yükseltme uygulamaları son derece yaygındır. Alınan son kararda bankaların kredi karşılığı sağladıkları gelirleri arttırıcı bu tür uygulamaları engelleyen herhangi bir yeni önlem getirilmemektedir, yalnızca eskiden de var olan ancak işlerliği olmayan bazı yasaklar tekrarlanmaktadır.

Bu nedenlerle, mevduat ve kredi faiz oranlarına ilişkin olarak getirilen düzenlemenin bankacılık sisteminin kârlılığını olumsuz yönde etkileyemeyeceği sonucuna varılabilir.

Mevduat ve kredi faiz oranlarını yeniden düzenleyen kararlarla, oranlardaki artışın yanı sıra kredilerin dağılımını etkilemek amacıyla da yeni bazı önlemler getirilmiştir. Yeni karara göre, bundan böyle bankalar verecekleri orta ve uzun vadeli krediler için tahakkuk ettirdikleri faizin 1/16'sını, Merkez Bankasınca öncelik verilen türler dışındaki kısa vadeli krediler için aldıkları faizin ise 1/4'ünü Merkez Bankası bünyesinde kurulan Faiz Farkı İadesi Fonuna yatırmakla yükümlü kılınmışlardır. Bu fonda toplanacak

paralar ise teşvik edilmek istenen sektörlerle ucuz kredi olarak aktarılacaktır. Burada önemli olan nokta, fona yatırılacak olan payların kredi türlerine göre büyük farklılık göstermesidir. Görüldüğü gibi bankalar, kısa vadeli kredilerden elde ettikleri faiz gelirinin dörtte biri gibi önemli bir bölümünü Merkez Bankasındaki fona yatırmak zorunda bırakılmıştır. Böylece, daha çok mal stoku finansmanı gibi spekülative ve ticari amaçla kullanılan kısa vadeli kredilerin bankalar açısından cazip olmaktan çıkarılması, dolayısıyla bu tür kredilerin daraltılmasıdır. Bu anlamda, hükümetin aldığı bu karar, spekülative faaliyetlere ve ticaret sermayesine **oldukça dolaylı** da olsa indirilen bir darbe niteliğindedir.

Hükümetin, kredi dağılımını etkilemeyi amaçlayan bir diğer önlemi de mevduat munzam karşılık oranlarını yeniden düzenleyen karar ile getirilmiştir. Bilindiği gibi bankalar topladıkları mevduatın belirli bir oranını munzam karşılık olarak Merkez Bankasına yatırmakla yükümlüdürler. Bu oran arttıkça, bankaların kredi olarak kullanabilecekleri kaynakları azalmakta dolayısıyla genel kredi hacmi daralmaktadır. Mevduat munzam karşılık oranları en son Eylül 1977'de vadeli mevduat için % 30, vadesiz mevduat için ise % 35 olarak belirlenmiştir. 28 Şubat 1978'de yayınlanan kararda ise teşviki öngörülen sektörlerle açılacak krediler için genel oranlara istisnalar getirilmiş, daha düşük oranlar belirlenmiştir. Bankaların vadesiz veya vadeli mevduat kaynaklarından kullanacakları krediler kadar mevduat tutarınca uygulananak olan munzam karşılık oranları, yeni kararlarla şöyle belirlenmiştir :

— Kalkınma plânları, Yıllık Programlar ve teşvik

kanunlarında belirtilecek sektörlere kullanılacak olan orta ve uzun vadeli yatırım ve teşvi kredilerine tahsis edilecek mevduat için : % 5

— Gerice yörelerde genel teşvik tablosuna dahil sektörlere kullanılacak olan orta ve uzun vadeli yatırım ve işletme kredilerine tahsis edilecek mevduat için : Sıfır.

— T. Emlak Kredi Bankası'nın konut kredilerine tahsis edeceği mevduat için : % 10

— Gerice yörelerde her türlü kısa vadeli tarımsal kredilere tahsis edilecek mevduat için : % 20

— Küçük sanayi, sanatkâr, esnaf ve esnaf kuruluşları kredilerine tahsis edilecek mevduat için : % 20

Görüldüğü gibi Kalkınma Plânları ve teşvik tablolarında teşviki öngörülen sektörlere verilecek kredilere tekabül eden mevduatlar için munzam karşılık oranları sifıra kadar indirilerek, bankaların bu kesimlere kredi vermekte kullanacakları kaynakları büyük ölçüde arttırılmaktadır. Sözü geçen belgelerde teşviki öngörülen sektörler ise, hemen tüm sanayi dalları, diğer bir deyişle tekeli sanayi sermayesinin faaliyet ve yatırım alanlarıdır. Bu durumda, bankaların artırılan kredi verme olanaklarından en büyük ölçüde tekeli sanayi sermayesinin yararlanacağı açıktır. «Kalkınmayı köylüden başlatacağız» sloganı ile seçim platformuna çıkan CHP'nin bu kararlarla tekeli sermayeye tanıdığı kredi olanaklarını tefeci sömürüsü altında inleyen küçük üreticilerden esirgediği görülmektedir. Gerçi, gerice yörelerde verilecek kısa vadeli tarımsal kredilere tekabül eden mevduata uygulanacak munzam karşılık oranı genel orandan düşük olarak % 20 düzeyinde belirlenmiştir. Ancak bu oranın kredi alana göre bir ayırım gözetmemesi, tarım kesimindeki büyük

toprak sahipleri yararına işleyen mevcut kredi sistemi değiştirilmeden, onun içinde geçerli olması, küçük üreticilere kredi sağlama açısından her hangi bir yenilik getirmeyecektir.

Özetle, mevduat ve kredi faiz oranlarına ve kredi dağılımına ilişkin son kararlar tasarrufları bankacılık sistemine çekmeyi ve bu sistem aracılığıyla tekelci sanayi sermayesine aktarmayı amaçlamaktadır. Ticaret sermayesine yönelik kısa vadeli krediler ise bankalara zorlayıcı önlemler getirilerek kısıtlanmak istenmektedir.

4. Hükümetin aldığı önlemlerden, ticaret sermayesini ilgilendiren bir diğeri de **demirin devlet eliyle ithal edilip, dağıtılmasına** ilişkin olanıdır. Bilindiği gibi demir ticareti ülkemizde öteden beri spekülâtif faaliyetlerin en fazla yoğunlaştığı alanlardan birini oluşturur. Başka bir ifade ile, oldukça önemli bir sermaye, kolay ve yüksek kâr sağlamaşı nedeniyle demir ticaretine bağlanmış bulunmaktadır. Demir ithalinin devlet eliyle yürütülmesi, demir ticaretine bağlanmış ticaret sermayesi açısından bu kârlı alanın kapanması anlamına gelecekti. Ancak, Türkiye'deki hakim sınıflar arasındaki güçler dengesi CHP'ye bu adımı attırmadı. Ecevit hükümeti Resmî Gazetede yayınlanan bir tebliğde «demirin yalnız devlet eliyle» ithalini öngörürken bunu takip eden 15 gün sonraki tebliğde ise «sanayicilerin ihtiyaçları için demir ve çelik ithal edebilmeleri» ilkesini yeniden getirmiş ve yeniden eski işleyişe dönmüştür. Böylece demir ithalatçıları ve tüccarlarının baskıları Ecevit hükümetinin bu konuda etkin olmasını engellemiştir.

5. Geçtiğimiz ayın ekonomi ile ilgili en önemli olaylarından biri de, hükümetin devalüasyon nedeni

ile ortaya çıkan kur farklarıyla ilgili kararının sermaye çevrelerince oldukça sert bir tepki ile karşılanması oldu. Bilindiği gibi döviz yokluğu nedeniyle, Merkez Bankası 1977 yılı başından beri, petrol, gübre ve birkaç temel mal dışında yapılan ithalatın döviz transferini gerçekleştiremez duruma düşmüştü. Buna karşılık Türkiye'nin 1977 yılındaki ithalatı 5.8 milyar doları bulmuştur. Merkez Bankası verilerine göre 5.8 milyar dolarlık ithalatın 2.9 milyar dolarlık bölümünün döviz transferleri gerçekleştirilememiştir. Başka bir deyişle 2.9 milyar dolarlık ithalat, mal mukabili ithalat ve kabul kredisi gibi yöntemlerle finanse edilmiştir. Bunun anlamı şudur, 2.9 milyar dolarlık ithalat fiilen gerçekleştirilmiş ve ithalatı yapanlar, ithal ettikleri malların bedelini, döviz transferi yapılmak üzere Merkez Bankası'na yatırmışlar ancak döviz yokluğu nedeniyle gerekli transfer henüz gerçekleşmemiştir. Hükümet, aldığı kararda, mal mukabili ve kredili ithalat yöntemiyle ithalat yapanlardan, devalüasyon nedeniyle ortaya çıkan kur farklarının Merkez Bankası'na ödenmesini istemektedir. Yani ithal edilen fakat döviz transferi henüz yapılmamış olan malların Türk lirası cinsinden bedeli, yapılan devalüasyon oranında artmıştır. İthalatçılardan ödenmesi istenen, mal bedellerinde ortaya çıkan bu artıştır.

Alınan karara göre, sözkonusu kur farklarının ödenmesi belli bir süreye bağlanmıştır. Bu süre önce üç ay olarak belirlenmiş, ancak daha sonra, sermaye çevrelerinin sert tepkisi karşısında hükümet gerileyerek sözkonusu süreyi uzatmış ve ödemeyi taksit bağlamıştır. Daha önceki devalüasyonlarda da aynı uygulama sözkonusu olmasına rağmen, sermaye çevreleri bu seferki kur farkı uygulamasını kanunlara aykırı

olmakla suçlama yönünde büyük bir çaba sarfetmişler ve hatta bu konuda Danıştay'a başvurmuşlardır.

Aslında sermaye çevrelerinin bu konuda koparıldıkları yaygaranın temelinde yatan neden oldukça açıktır. Devalüasyon nedeniyle ortaya çıkan milyarlarca liralık kur farkının, ithalattan milyonlar kazananlar tarafından ödenmesi kararlaştırılmamış olsaydı, bu fark hazineden, yani emekçi sınıf ve tabakaların ödediği vergilerden karşılanmış olacaktı. Çünkü Merkez Bankası, bugün getirilen her döviz — devalüasyon nedeniyle — daha fazla Türk Lirası ödemek durumundadır; ve yapılan ithalâtın döviz transferi ancak bu dövizlerle gerçekleştirilebilecektir.. Bu nedenle, hükümetin kur farklarıyla ilgili kararı, emekçi halk üzerinde denenmek istenen kaba sömürü yöntemlerinden birini engellemiş olması yönünden olumlu olmuştur. * Sermayenin sözkonusu karar karşısında kapıldıkları telâşın bir diğer nedeni de şudur : Hükümet her kur farkını ödemek istemeyen ithalatçıların, döviz transferi talebinden vazgeçtikleri takdirde, kendilerine Merkez Bankasına yatırdıkları paranın geri ödeneceğini bildirmiştir. Ancak, mal mukabili ve kredili ithalat yapanların hiç-biri bu yola başvurma eğiliminde gözükmemektedir. Çünkü sözkonusu yöntemler aracılığıyla ithalat yapanların bir bölümü, ithalâtı gerçekleştirirken karaborsadan döviz toplama, veya döviz kaçakçılığı anlamına gelebilecek daha başka «ince» yollara başvurmuşlardır. Döviz talebinden vazgeçme ise, ithalâtçının bu gayri kanunî «ince» yollardan birine başvurduğu anlamına gelecek, yani «ipliği pazara çıkacaktır. İşte bu nedenledir ki, hemen hiç kimse döviz transferi talebini geri çekmeye yanaşmamaktadır.

6. Hükümetin almayı tasarladığı önlemlerden biri de maden yataklarının devletçe işletilmesine ilişkin yasanın çıkarılmasıdır. Bilindiği gibi, ülkemizde yıllardır takip edilen ulusal çıkarılara aykırı enerji ve yeraltı kaynaklarını değerlendirme politikası, yeraltı kaynaklarının etkin bir biçimde değerlendirilmesini engellemekte ve söz konusu kaynakların emperyalistler tarafından yoğun bir şekilde sömürülmesi sonucunu yaratmaktadır. Söz konusu çarpık politikanın bir ögesi de yeraltı kaynakları üzerindeki özel mülkiyettir. Bugün Türkiye'de bir çok maden, özel kapitalist işletmeler tarafından en «ilkel» teknolojilerle işletilmekte veya bu işletmeler tarafından kapatılarak bekletilmektedir. Bu olgunun en tipik örnekleri linyit kömürü ve demir cevheri yataklarıdır.

Madenlerin etkin bir biçimde işletilmeleri günümüzde oldukça büyük yatırımları gerektirmektedir. Ancak maden yataklarını ele geçiren özel kapitalist işletmeler bunları geri teknolojilerinin elverdiği ölçüde işletmekte, bu geri teknolojiler elverişli olmaktan çıktığı anda madenleri kapatmak yoluna gitmektedirler. Diğer taraftan gerekli yatırımlar gerçekleştirilemediği için milyarlarca tonluk rezervler toprak altında yatmaktadır. Ayrıca bazı madenlerde, uluslararası tekellerin Türkiye'deki temsilcilerinin yoğun sömürüsüne terk edilmiş durumdadır. Bütün bunların bir sonucu olarak, bugün Türkiye, ülkede potansiyel olarak mevcut olmasına rağmen dışarıdan maden almak zorunda kalan bir ülke haline düşmüştür. Örneğin, milyonlarca tonluk rezerve rağmen, İskenderun'a kurulan Demir - Çelik fabrikası için ABD'den taş kömürü ithal edilmek zorunda kalmıştır. Bunun yanında, maden işletmelerinde kullanılan geri teknoloji yüzünden, hammadde maliyetleri

giderek yükselmektedir. Hemen hemen aynı şeyler enerji üretimi için de geçerlidir. Mevcut kaynaklara rağmen, izlenen dışa bağımlı enerji politikası, bir yandan enerji üretiminde maliyetleri yükseltirken, diğer yandan da enerji ithal edilmek zorunda kalınmaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse, ülkedeki kapitalistleşme sürecinin günümüzde ulaştığı boyutlar artık yeraltı kaynakları ve enerji konusunda daha rasyonel bir politika izlenmesi zorunluluğunu dayatır hale gelmiştir. Bizce, CHP ağırlık hükûmetin madenlerin devletçe işletilmesi yönünde atmakta olduğu adımların temelinde yatan başlıca neden budur.

Burada, bir noktaya dikkati çekmekte yarar var. Bilindiği gibi, Türkiye'de madenlerin devletleştirilmesi ni öteden beri en kararlı biçimde savunanlar sosyalistler olmuşlardır. Sosyalistler bu alandaki mücadelelerinde ilerici, yurtsever ve demokratları da yanlarına çekmeyi başarmışlardır. Sosyalistler bugün de madenlerin devletleştirilmesini savunmaktadırlar. Ancak, sosyalistlere göre, madenler üzerindeki sömürünün son bulması yönünden devletleştirme tek başına bir çözüm olmanın uzaktır. Diğer bir deyişle, madenler üzerindeki sömürüye son verilmesi açısından, devletleştirme sosyalistler için savunulması gereken **gerekli fakat yeterli olmayan** bir koşul niteliğindedir. Çünkü, sömürünün son bulması ancak gerçek halk demokrasisinin kurulması ve emperyalist - kapitalist sistemden çıkılmasıyla mümkündür.

7. CHP ağırlıklı hükümet tarafından birisi alınan, diğeri ise alınması tasarlanan diğer iki karar da gelir dağılımı ile ilgili. Bunlardan birisi memur maaşlarını belirleyen **katsayının artırılması**, diğeri de vergilerin yeniden düzenlenmesi.

Ülkemizde hızlı fiat artışlarının en fazla etkilediği kesimlerden birini de memurlar oluşturmaktadır. Memurların sendikalarda örgütlenme, toplu sözleşme ve grev yapma haklarından yoksun bırakılmış olmaları, son yıllarda bu kesimin artan enflasyon nedeniyle giderek daha kötü bir duruma düşmesine neden olmuştur. Örneğin, Maliye Bakanlığı müfettişi Oğuz Aydemir tarafından yapılan bir araştırmada, 1970 yılında bir devlet personeli için bütçeden 15.865 lira ayrılırken, bu miktarın 1977 yılında sabit fiatlarla 14.750 liraya düştüğü saptanmıştır (8). Bu, memurların gelirlerinin veya satın alma güçlerinin son yedi yıl içinde % 7 oranında azalmış olması anlamına gelir.

Yeni hükümet döneminde katsayı 12'den 14'e çıkarılmıştır. Ancak bu katsayı artışı memurların durumunu düzeltmekten uzaktır. Çünkü ülkede devam eden fiyat artışlarının hızı, katsayı değişikliğinin getirdiği gelir artışından çok daha fazladır. Aslında 1970 - 1977 dönemiyle ilgili olarak yukarıda verilen bilgiler, katsayı sisteminin memurların gelirlerini ve dolayısıyla yaşam standartlarını yükseltmediği tam tersine düşürdüğünü belgelemektedir. Bu nedenle son katsayı artışı kısmi bir taviz olma niteliğinden da hi yoksundur.

8. Hükümetin uygulamaya koymayı tasarladığı önlemlerden ve kamuoyunu en fazla meşgul edenlerden birisi de **vergilerde yapılacak düzenlemelerle** ilgilidir. Türkiye'de emekçi sınıf ve tabakalar üzerindeki yoğun sömürüyü somut bir biçimde belgeleyen göstergelerin başında vergilerle ilgili veriler gelir. Resmî istatistiklere göre ülkemizde devletin vergi-gelirlerinin % 60 civarındaki bölümünü dolaylı vergiler oluşturur (9). Bilindiği gibi dolaylı vergiler gelir farklılık-

larına bakmaksızın, herkesin eşit şekilde vergilendirilmesine yol açar; ve bu nedenle burjuva iktisatçıları tarafından dahi adaletsiz bir vergi türü olarak nitelenir. Buna rağmen dolaylı vergilerin, toplam vergi hasılatı içindeki payının % 60'ın üstünde olması ülkedeki vergi adaletsizliğinin hangi boyutlarda olduğunu yeteri kadar göstermektedir. Ancak, sorun bununla da bitmemektedir. Genellikle vergi adaletini sağlamada en etkin araçlardan biri olarak kabul edilen gelir vergisinin de % 70'i ülkemizde işçi ve memurlar tarafından ödenmektedir. Yani Türkiye'de gelir vergisi, vergi adaletinin değil vergi adaletsizliğini sağlamanın ve sömürüyü yoğunlaştırmanın en etkin araçlarından biri haline getirilmiştir.

Gelir vergisinde adaleti sağlamanın yolu, onun müterakki olma özelliğinin artırılmasından geçer. Verginin müterakki olması, vergi oranının, vergilendirilen gelir düzeyiyle birlikte artması şeklinde ifade edilebilir. Ayrıca, teoride, vergi adaletinin sağlanması için emek gelirleri ile sermaye gelirlerinin ayırt edilmesi öngörülmüştür. Türkiye'deki gelir vergisi kanunu da bu kuralları içerir bir görünüme sahiptir. Ancak bu gerçekte bir görünümünden ibarettir. Çünkü, emek gelirleri için saptanmış olan özel indirim miktarı ve bütün gelir türleri için geçerli olan asgari geçim indirimi, hızlı enflasyon nedeniyle bugün artık anlamını tümüyle yitirmiştir. Yine enflasyon nedeniyle, önce saptanmış olan vergi oranları da geçerliliğini kaybetmiş ve sabit gelirli işçi ve memurları üzerindeki zaten son derece adaletsiz olan gelir dağılımının, emekçi sınıf ve tabakaların biraz daha aleyhine gelişmesine neden olacak bir nitelik kazanmıştır.

CHP ağırlıklı hükümet alacağı önlemlerle, emekçi

sınıf ve tabakalar üzerindeki vergi yükünü hafifletmeyi vaadetmiştir. Ancak zam kararlarında oldukça hızlı davranmasını bilen hükümet, şimdiye kadar vergi konusunda almayı tasarladığı önlemleri kesin bir sonuca bağlayamamıştır. Bu konuda, gazetelerde hemen hergün değişik ve zaman zaman da çelişik haberlerden başka bir ilerleme yok gibidir. Bu nedenle, bu konuda belli bir yorum yapmak bugün için son derece güçtür. Ancak, tasarımlarla ilgili birbiriyle tutarsız haberler bir yana bırakılırsa, vergi konusunda hükümetin izleyeceği politikanın genel çizgileri hakkında bazı ipuçları ele geçirmek mümkün görünmektedir.

Kanımızca, hükümet vergilerde yeni düzenlemeleri başlıca iki temel amaca göre belirlemeyi tasarlamaktadır. Bunlardan birisi, emekçi sınıf ve tabakalar üzerinde yoğunlaşmış ve yoğunlaşmakta olan vergi yükünü, biraz olsun hafifleterek yükselen toplumsal muhalefetin temel gerekçelerinden birini ortadan kaldırdığını izlenimini yaratmaktadır. Amaçlardan ikincisinin ise, toplam vergi gelirlerinde belli bir artışın sağlanması olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle alınması düşünülen vergi önlemleri, bir yönüyle giderek artan devlet harcamalarına daha sağlam kaynaklar bulma amacına yönelik görünmektedir. Altyapı tesislerinde yetersizlikler ve darboğazlarla birlikte düşünüldüğünde, hükümetin vergi düzenlemelerinde böyle bir amaçtan hareket etme olasılığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

SONUÇ :

CHP ağırlıklı hükümetin uygulamaya koyduğu ve koymayı tasarladığı ekonomik önlemler genel çizgileriyle, 1977'nin ikinci yarısından bu yana sürdürülen, ekonomik krizin geçiştirilmesi programının bir devamı görünümündedir. Sözü edilen programın temel ilkeleri IMF'nin dayattığı koşullar ve tekelci sermayenin talepleri doğrultusunda belirlenmiştir. Krizin atlatılması için uygulamaya konulmakta olan önlemler krizin kaynağını oluşturan, ekonominin sürekli ve yapısal bunalımını **uzun vadede derinleştirici** bir niteliğe sahiptir. Diğer taraftan krizin yükü, sözkonusu önlemlerle emekçi sınıf ve tabakalara yüklenmektedir. Kısacası, CHP ağırlıklı hükümetin aldığı ekonomik önlemler emekçi sınıf ve tabakalar açısından, bir taraftan verilenin öbür taraftan fazlasıyla alınması niteliğindedir.

Hükümet alınan önlemlerin bu niteliğini başlıca iki yöntemle bertaraf etmeye çalışmaktadır. Bunlardan birincisi, bazı uygulamaları, örneğin dış borç bulunmasını «Türkiye açısından elde edilmiş bir zafer» gibi göstermeye çalışmaktır. İkincisi ise, mevcut ekonomik krizin nedenini yalnızca MC hükümetlerinin beceriksizliğine bağlayarak alınan önlemleri mazur göstermeye çalışmaktır. Aslında her iki yöntemde, temeldeki neden ve gerçekleri gizleme çabasının bir ürünü olup, hükümetin düzeni her düzeyde onarma işlevinin ideolojik düzeydeki yansımalarının bir ürünüdür.

NOTLAR :

1. Yapılan sıralamada, yapılan sınıflandırmalar, konunun daha kolay izlenebilmesi amacıyla yöneliktir. Aslında yapılan sınıflamada I ve II No.lu başlıklar altında yer alan konular, bir biriyle yakından ilgilidir ve bunların karşılıklı etkileşimleri söz konusudur. Bu nedenle yapılan sınıflama, bunların birbirinden ayrı ve bağımsız oldukları ve böylece alınacakları anlamına gelmez.

2. TİB Aylık Bülteni, 1977 yılında ekonominin yapısal bunalımının yoğunlaşması sonucunda girilen krizin boyutlarını, nedenlerini ve muhtemel ekonomik ve politik gelişmeleri 39. sayısında yer alan «Türkiye Ekonomisinin Derinleşen Yapısal Bunalımı, İMF ve Son İstikrar Tedbirleri», 43. sayısında yer alan «IV. Beş Yıllık Plan Üzerine» ve 44. sayıda yer alan «CHP Hükümeti ve Son Siyasal Gelişmeler» başlıklı yazılarla incelemeye çalışmıştır. Bu nedenle, bu yazının, yukarıda belirtilen yazılarla birlikte veya sözkonusu yazıların içeriği hatırlanarak okunmasında yarar olduğu inancındayız.

3. Milliyet, 2 Nisan 1978 «Devalüasyon, Yeni Önlemler, İMF ve Türkiye Ekonomisi».

4. TİB Aylık Bülteni; «Türkiye Ekonomisinin Derinleşen Yapısal Bunalımı, İMF ve Son İstikrar Tedbirleri», Eylül 1977, sayı : 39.

5. Milliyet; 22 Mart 1978.

6. Bu sorun KİT'lerle ilgili resmî bir raporda şöyle değerlendirilmektedir : «Kamu İktisadi Teşebbüslerinin satış hasılatını etkileyecek en önemli unsur şüphesiz üretilen mal ve hizmetlerin satış fiyatıdır. Esasen, satış fiyatını kendi yönetim kurullarında tesbit etmek imkânına sahip görünen Kamu İktisadi Teşebbüslerinin, uygulamada, satış fiyatını çoğunlukla kendilerinin tesbit edemediği bir gerçektir. Ekonomi ve maliye politikası yürütülürken temel mal ve hizmetlerin satış fiyatlarının

hükümetçe tesbit edilmesi yanında diğer mal ve hizmetlerin satış fiyatlarının tesbitinde ilgili bakanlıkların yetkili kılınması ve bu tesbitlerde sadece kârlılık ve ekonomik esaslardan hareket edilmemesi neticeyi etkilemektedir. Maliyetlere satış fiyatı arasındaki ilişki şüphesiz Kamu İktisadi Teşebbüslerinin kâr - zarar durumunu yakından ilgilendirmekte; fiyat politikası olarak tercihlerin, farklı kullanılması zararın artmasına, bu da kaynak ödeme açığının bir unsurunun menfi sonuç vermesine yol açmaktadır. «Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve İştirakleri Yıllığı - 1977, s. : 38.

7. Milliyet; 29 Mart -978,

(*) Hükümet, daha sonra, (Ekim 1978), daha da geri adım atarak kur farklarını devletin ödemesini garanti altına alacak bir fon kurmuştur. Ayrıca, bu soruna daha kalıcı bir çözüm (!) bulmak için de T.L.'nin dolara bağımlılığını azaltma ve Merkez Bankasına % 10'dan az «Sürekli devalüasyonlar» yetkisi verme kararını almıştır.

8. Milliyet; 31 Mart -978.

9. Sınıflı Toplum, Devlet ve Vergiler, TİB Yayınları No. : 14, s. 74.

TÜSTAV

**«DEVLETÇE İŞLETİLECEK MADENLER
HAKKINDA KANUN TASARISI» ÜZERİNE
GÖRÜŞLER (*)**

«Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun Tasarısı» içinde yaşadığımız günlerde en çok tartışılan güncel konulardan biri durumundadır. Bu konuya, TİB Aylık Bülteni okuyucularının anımsıyacıkları üzere, Nisan sayımızda kısaca değinmiştik. Ancak, geçen yazımızın çerçevesi, sorunu bütün boyutlarıyla sergileme olanağını bize vermemiştir. Yasa tasarısı, gerek emekçi sınıflar açısından gerekse hakim sınıfların kendi iç çekişmelerini ortaya çıkarmasından önemli bir konuma sahiptir.

Bu yazımıza, önce yasa tasarısını ortaya çıkaran nesnel koşulların neler olduğuyla başlayacağız. Daha sonraki kısımlarda hakim sınıfların tasarı konusundaki şimdiye kadar berilen görüşlerine yer vererek, yasa tasarısının içeriğine değineceğiz. Son kısımda ise, bu yasa tasarısının gerçekleşmesi halinde emekçi sınıflar için nasıl bir anlam taşıyacağını, başka bir söyleyişle emekten yana olan kesimin bu yasa tasarısı konusunda tavrı ne olmalıdır sorununu tartışacağız.

(*) Nisan 1978, sayı : 46

MADENLER VE DEVLET

Bilindiği gibi, Anayasa'nın 130. maddesine göre «Tabii Servet ve Kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı devlete aittir.» Hazırlanan yeni yasa tasarısına göre ise, belirli bölgelerde belirli cins madenlerin aranmasına ve işletilmesine bu madenlerle ilgili olarak daha önce gerçek kişilerle özel hukuk tüzel kişilerine verilmiş olan arama ruhsatnameleri ve işletme haklarının geri alınmasında karar vermeye Bakanlar Kurulu yetkili kılınmaktadır.

Konu ile ilgili olarak Bakanlar Kurulu'nun alacağı kararlarla, uygulamanın hangi bölgelerde ve hangi öncelik sırası ile uygulanacağı arama ruhsatnameleri ve işletme hakları geri alınacak madenlerin sermayesinin tamamı devlete ait ve çalışma konusuna uygun olan «ikfisadi devlet teşekküllerinden» hangisi eli ile aranacağı ve işletileceği belirtilecektir.

Burada durarak, yukarıdaki pragraflara ilişkin iki soru sormak gerekmektedir. Birincisi, devlet gerçek kişilere veya özel hukuk tüzel kişilere verdiği arama ruhsatnameleri ve işletme haklarını neden geri almak ve kendisi bu işlevi yerine getirmek istemektedir? Bundan önce ise, sorulması gereken soru, Anayasa'da neden doğal kaynakların devletin hüküm ve tasarrufu altında olması belirtilmiştir? Bu sorulara cevap bulunabildiği an, Ecevit hükümetinin bu yasayla neler yapmayı amaçladığı veya Türkiye'deki devlet aygıtına neler kazandırılmak amaçlandığı ortaya çıkabilecektir.

Soruna, yukarıda sorduğumuz sorulardan ikincisi ile başlamak uygun olmaktadır. Bilindiği gibi, doğal servet ve kaynakların toplumsal üretimin yapıldığı tüm kesimlerin hammaddesi ve enerji üretimin «girdi» si olmak gibi önemli bir yeri vardır.

Enerji, hammadde sağlayan sektörler firmaların maliyetlerini düşüren hizmet veya malları üreten ve bu işlevlerini yerine getirebilmeleri için genellikle büyük ölçekli olarak kurulmaları gereken tesislerdir. Bu kesimlerin bir diğer özelliği de, kapasite artışlarının ancak büyük ölçeklerde ortaya çıkması ve yaratılan kapasitenin ürünlerinin doğrudan doğruya üreten işletmelerce kullanılması gerekliliğinden kaynaklanır. Söz konusu kesimlerin yukarıda belirttiğimiz özelliklerden dolayı büyük yatırımlar gerektiren, riskli ve sermayenin dönme süresinin uzunluğu nedeniyle «kısa zamanda büyük işler» yapma arzusunda olan kapitalistler için pek «cazip» olmadığı açıktır.

Özellikle Türkiye gibi ülkelerde, emperyalizme olan bağımlılık ilişkilerinin sonucu, sermaye birikiminin düzeyi, teknolojik gerilik v. b. nedenler ulusal birim düzeyinde yapılan işbölümünde, bu türden altyapı sağlama işlevlerini devlete yüklemiştir. Devlet işletmeleri üretken kesimlere egemen olan emperyalizmle bütünleşmiş yerli tekelci sermayeye hammadde, yarı-mamul madde, enerji, ulaşım ve haberleşme olanaklarını genellikle maliyet fiyatlarının altında fiyatlarla sağlamayı temel işlem edinmişlerdir. Bu nedenle, doğal kaynaklar üzerinde devletin hüküm ve tasarrufunun bulunmasının, ekonomik düzeyde yeniden üretimini sağlamak üzere yapılan işbölümünün bir sonucu olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan, sorunu politik düzeyde değerlendirmek gerekirse; ekonominin tüm kesimlerinin gereksimlerinin gereksinme duyduğu kaynaklar üzerindeki egemen duruma gelmesi, hem egemen sınıfların da «azami kâra göre üretim» kıstası ve az sayıda güçlü tekelin kaynakları üzerinde kendi aralarındaki çelişkilerin artması hem de bu kaynakları belirli ölçülerde gereksinen emekçi kesimin düzene karşı olan muhalefetinin yükselme tehlikesinin potansiyelini içinde taşır. Bir taraftan egemen sınıfların kendi aralarındaki çelişkilerini en alt düzeyde tutmayı, diğer taraftan egemen sınıflarla emekçi kesim arasındaki çelişkilerin düzeni yıkacak kerteğe gelmesini önlemeyi; böylece sistemin yeniden üretim koşullarını sağlamayı temel işlev edinmiş bir kurum olan devlet, bu nedenle de doğal kaynakları kendi elinin altında bulundurmakla önemli bir yönetim aracına sahip olabilmeyi ve uyguladığı «kriz giderici» ve/veya «tahsis edici» politikalarla sisteme işlerlik kazandırmayı, dolayısıyla egemen sınıfların üstünlüklerini sürdürmeyi amaçlar.

Yine, iktidar bloku içerisinde küçük burjuva bürokratların da yer aldığı sömürge-sonrası ülkelerde, madenlerin devletleştirilmesi (hatta bu eylem, farklı şeyler olmalarına rağmen «millileştirme» olarak da adlandırılır) blok içinde yönlendirici güç durumunda olan küçük burjuva bürokratların etkinlerini sürdürebilmelerinin önemli bir aracını oluşturur.

ÇIKARILMASI AMAÇLANAN YASAYLA YAPILMASI DÜŞÜNÜLENLER

Kapitalist devletin doğal kaynaklar üzerinde hüküm ve tasarruf sahibi olmasının nedenlerini belirttikten sonra, devletin özel kesimin elindeki ruhsatnameleri ve işletme haklarını geri almak istemesi ve bunları kendisinin işletme arzusunda oluşunun altında yatan nedenler belli ölçülerde ortaya çıkmaktadır.

Özünde, bu türden girişimler Ecevit hükümetinden önce de sözkonusu olmuştur. Bu konuda 1978 Yılı Programında şöyle denilmektedir; «Gerçek potansiyeli yeterince saptanmamış bulunan yeraltı kaynaklarımız, çeşitli nedenlerle gereğince işletilememektedir. Üçüncü Planda öngörülen yasal ve kurumsal önlemlerin 1977 yılı sonuna değin alınamaması; ruhsat spekülasyonunu önleyici, aramaları ve üretimi denetleyici sistemlerin uygulamaya konulamaması bunun temel nedenlerini oluşturmaktadır.» Gerçekten de, Üçüncü Planda ve Yıllık Programlarda olsun, KİT'lere ilişkin Yüksek Denetleme Kurulu raporlarında olsun, her hükümet programında, bugün de sözü edilen maddelerin devlet eliyle işletilmesi gerektiği savunula gelmiştir. Ancak, bu amacı gerçekleştirmek üzere ilk ciddi girişimlerde bulunmak ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı yetkililerinin belirttiği üzere «rekor seviyede» bir hızla yasa tasarısı hazırlayıp meclise sunmak «beceri» sini göstermek uğraşında olan, CHP hükümetidir.

Ecevit hükümetinin bu «rekor» hızdaki girişimini gerekli kılan neden, Türkiye ekonomisinin içinde yaşa-

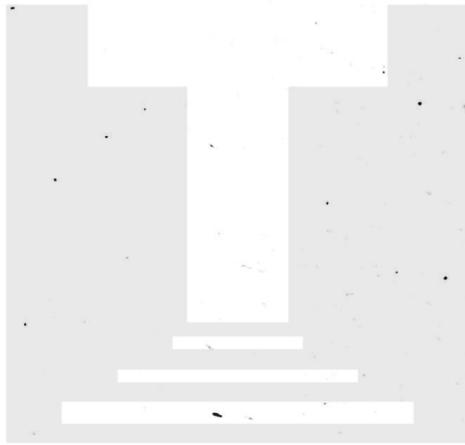
diği ve «rekor» hızda çözümünü gerektiren çeşitli yapısal ve sürekli darboğazlardır.

Emperyalizme bağımlı çarpık kapitalistleşme sürecinin ortaya çıkardığı enerji, hammadde, döviz, altyapı elverişsizliği darboğazları özellikle içinde yaşadığımız konjonktürde had safhaya ulaşmıştır. Bu darboğazlara belli ölçülerde çözüm bulabilmenin bir aracı olarak da devletin elindeki araçları yetkinleştirecek olan bu yasa tasarısından medet umulmaktadır.

Yasa tâtısı gerçekleştiği takdirde hükümet öncelikle hangi madenlere el atmak istemektedir? Bu sorunun cevabı, «hükümet elkoyacağı madenlerle hangi sorunlara çözüm bulmak amacını gütmektedir» sorusuna da cevap olacaktır. Bu konuda 1978 yılı programında, madencilik ile ilgili «Tedbirler» başlığı altında şunlar belirtilmektedir; «Ülkenin linyit, demir cevheri, bor tuzları, krom, radyoaktif mineraller, fosfat kayası, manyezit, manganez ve volfram kaynakları üzerinde verilmiş tüm haklar, yapılacak yasal düzenlemeyle kamuya devredilecek... Ekonominin bütünü açısından önemsiz, küçük rezervli linyit ve demir cevheri yatakları ise, belirli üretim programlarına bağlanmak koşulu ile geçici olarak diğer gerçek ve tüzel kişilerce işletilebilir.» İlk planda ele alınması düşünülen madenlerin, Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu enerji darboğazı ve demir-çelik sorununa çözüm olabilmesi umulmaktadır. Diğer taraftan, stratejik önemi büyük olan bor tuzlarının «işlenmeden» ihracı yerine, kurulacak yeni tesislerle işlenerek ihraç edilmesiyle her yıl durumu giderek kötüleşen ödemeler dengesine belli ölçülerde olumlu katkılar sağlamak ve «kamu harcamaları»nın finans-

manını karşılayacak bir yeni kaynak yaratılmak istenmektedir.

Yazının bundan sonraki bölümünde söz konusu darboğazlar bağlamında hükümetin işleteceği madenlerle nelerin yapılması amaçlandığı irdelenecektir.

TÜSTAV

DEMİR - ÇELİK SORUNU VE ALINMASI DÜŞÜNÜLEN ÖNLEMLER

Türkiye'de yaşanan emperyalizme bağımlı kapitalleşme sürecinin demir - çelik gereksinmesi her geçen yıl daha ileri boyutlara ulaşmaktadır. Sadece 1973 - 1977 yılları arasını kapsayan kısa vadeli bir analiz, Türkiye'de demir - çelik tüketiminin hangi boyutlarda arttığını açıkça ortaya koymaktadır. 1973'de 2 milyon 65 bin ton olan demir - çelik tüketimi 1977 yılında 4 milyon 275 bin tona ulaşmıştır. Yaşanan hızlı kapitalleşme süreci bu tüketimin önümüzdeki yıllarda daha da artacağını ortaya koymaktadır. 1982 yılına kadar olan demir - çelik talep tahminlerine göre 1979'da 4 milyon 840 bin tonluk talep, 1980'de 6 milyon 310 bin tona; 1982'de ise 8 milyon tona ulaşacaktır. Bu veriler ışığında, talebi karşılayabilmek için gerekli önlemleri acilen almak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Demir - çelik tüketimindeki bu denli hızlı artışa, yurt - içi demir - çelik üretimiyle cevap verilememekte ve talebi karşılamak üzere her yıl artan oranlarda ithalât yapmak zorunluluğu doğmaktadır. 1973 yılında 2 milyon 125 bin ton demir - çelik üretimi 1977 yılında ancak 3 milyon 164 bin tona çıkabilmiştir. Buna karşılık 1973'de 1 milyon 128 bin ton olan demir - çelik ithalâtı 1977 yılında 2 milyon 450 bin tona ulaşmıştır. 1977 yılında bu ithalât karşılığı ödenen döviz tutarı 550 milyon dolar-dır. Bu tutar, 5 milyar 218 milyon dolar olan Türkiye toplam ithalâtının % 10.5'una tekabül etmektedir. Demir - çelikteki bu dışa bağımlılığın giderek artması, zaten iyi durumda olmayan ödemeler dengesini olumsuz

yönde etkileyen öncmlü bir etmendür.

Diğer taraftan, altı çizilmesi gerekli önemde bir nokta, Türkiye'deki demir - çelik üretim maliyetlerinin çeşitli nedenlerden dolayı dünya maliyetlerin % 60 - 142 arasında değişen oranlar da yüksek olduğudur.

Demir - çelik üretiminde en büyük iki sorun olarak **kömür ve demir cevheri yetersizliği** ile karşılaşılmaktadır.

Demir - çelik talebini yurt - içi kaynaklardan sağlamak üzere mevcut yapı için bile bugün sorun olan ve kapasite genişleme çalışmalarıyla birlikte daha da çok önem kazanacak olan demir cevheri ve koklaşabilir kömür sorunlarını çözümlenecek önlemleri şimdiden almak gerekmektedir.

	Mevcut Entegre Tesisler Kapasitesi (Yıl/bin ton)	1987'e Kadar Beklenen Genişleme Kapasitesi (Yıl/bin ton)
Karabük	600	950
Erdemir	800	6.500
İsdemir	1.000	7.000
TOPLAM :	2.400	14.450

Çizelgede belirlenen kapasitelere ek olarak, Sivas'ta kurulacak olan 4. Demir - Çelik tesisleri çalışmaları da sürmektedir. Demir - Çelik üretimindeki temel sorunları daha ayrıntılarıyla ele almak uygun olacaktır.

Kömür Sorunu :

Bugün, entegre demir - çelik tesislerinin metalurjik kok gereksinmesi kısmen Zonguldak ve civarındaki ocaklardan karşılanmaktadır. Ancak, yurt - içi kaynaklardan sağlanan koklaşabilir kömürün tümü Demir - Çe-

lik kesiminde kullanılmaktadır. Üretimin % 47'si ancak demir - çelik üretimi için tahsis edilebilirken diğer üretim koklaşabilir, kömür kullanmanın zorunlu olmadığı elektrik santralleri, çimento, şeker, Tekel fabrikaları, demiryolları, kireç ocakları gibi kesimlerde kullanılmaktadır.

Yurt - içi koklaşabilir kömür üretiminin tamamı demir - çeliğe tahsis edilse bile Türkiye önümüzdeki yıllarda metalurjik kok kömürü ithal etmek zorundadır.

ÇİZELGE 2 : TÜRKİYE DEMİR - ÇELİK İŞLETMELERİ TAŞKÖMÜR TALEBİ VE ÜRETİMİ (Bin Ton)

Yıl	Demir - Çelik Toplam Talebi	Türkiye Taşkömür Üretimi
1979	5.540	5.850
1980	6.340	5.445
1981	7.300	5.445
1982	8.175	6.907
1989	15.250	5.8y0

Vurgulanması gereken nokta, Çizelge 2'de belirtilen kömür üretiminin ancak % 47'sinin demir - çelik sektöründe kullanıldığıdır. Böylece Türkiye, her yıl artan oranlarda taşkömür ithal etmek durumunda kalmaktadır. CIF ton fiyatı 55 dolar olan taşkömür, 1976'da 247 bin ton ithal edilirken 1977'de ithalât 482 bin tona ulaşmıştır. 1978'de ise 687 bin ton olacağı tahmin edilen taşkömür ithalâtındaki bu artışın tehlikeli bir gelişme olduğu açıktır.

Entegre demir - çelik tesislerinde bu soruna ek olarak özellikle Koç Topluluğunun egemen olduğu, dö-kümcülük sanayii de aynı sorundan yakınmaktadır. İstanbul Ticaret Odası'nca yapılan bir araştırma, «Dö-kümcülük işkolunun en önemli girdilerinden biri olan

kok kömürünün dağıtımında, yüksek fırınlardan sonra dökümhanelere öncelik verilmesi ve kok kömürünün yacacak olarak kullanılmasının yasaklanmasını» istemektedir. Aynı istem, demir - çelik fabrikalarının faaliyet raporlarında da yer almakta ve kendisini 1978 yılı programında şu biçimde duyurmaktadır; «Koklaşabilir taşkömürü üretiminin bütünüyle demir - çelik sektörüne tahsisi sağlanacak, bu sektörün hızla artmakta olan metalurjik kok talebi son teknolojik gelişmelerden yararlanarak, diğer yurt - içi kömür kaynaklarının da değerlendirilmesi ile karşılanmasına yönelik etüd - proje çalışmaları yapılacaktır.» Görüldüğü gibi, demir - çelik dışındaki sektörlerden aktarılacak metalurjik kömürün boşluğunu, koklaşma özelliği olmayan kömürlerin doldurması düşünülürken aynı biçimde, koklaşamaz kömürlerin yapay yöntemlerle kok yapımında kullanılması hedefi, ister - istemez«Linyitler»'in kapısını çalmayı zorunlu kılmaktadır.

Demir Cevheri Sorunu :

Demir - çelik üretiminin başlıca sorunlarından biri de demir cevheri teminindeki büyük güçlükler ve demir cevherinde bile dışa bağımlılığın her geçen yıl daha ileri boyutlara ulaşmasıdır.

Türkiye, 1968 yılına değin zaman zaman demir cevheri ihraç eden bir ülke durumundayken, 1970 yılından sonra cevher ithal eden bir ülke durumuna düşmüştür. Yapılan araştırmalara göre, demir - çelik kesimi 1966 yılı sonuna kadar 25 milyon ton civarında cevher ithal etmek zorunda kalacaktır. Dünya cevher fiyatlarının her yıl ortalama % 10 artacağı varsayılırsa, ithal edilecek 25 milyon ton demir cevheri için yaklaşık 1,3 milyar dolar döviz ödenecektir. Ancak, hemen belirtelim ki, bu hesaplaşmalar, tüvenan cevher üretim kapasitesi yılda

1,5 milyon tondan 5 milyon 250 bin tona çıkarılmak üzere yapılan Divriği tevsiyatının 1978 yılında tamamlanması ve zenginleştirme, aglomerasyon tesislerinin 1979'da üretime geçeceği önkabulü üzerine inşa edilmiştir. Ne var ki, bu çok iyimser bir önkabuldür. Sözkonusu tesislerin beklenen sürelerde tamamlanamıyacağı bugünden açıklık kazanmıştır. Yine 3. BYKP'da projesinin 1974'de tamamlanarak 1976'da üretime geçmesi öngörülen Hasan Çelebi aglomerasyon tesisi için de aynı şeyleri söylemek mümkün. 1964'de tamamlanacağı belirtilen bu tesisin henüz onaşamaları bile gerçekleştirilebilmiş değildir. Buradan çıkan sonuç, demir cevheri yönünden dışa bağımlılığın daha da artacağıdır. Bir örnek vermek gerekirse, sadece Erdemir, demir cevheri ithali için çok uluslu tekellere 1978 yılında 10,4 milyon dolar; 1979'da 10.6; 1981'de 25.8; 1963'de 75.3; 1985'de 97.7 ve 1987'de 128.9 milyon dolar ödemek durumunda dır.

Yine, satın alınan demir cevheri taşımacılığını da çokuluslu taşımacılık firmaları yapmaktadırlar. Örneğin 1978 yılında demir cevheri taşımacılığı için 150 milyon TL. 1979'da ise 190 milyon TL. tutarında taşımacılık ödemesi yapılacaktır.

Belirtilmesi gereken bir başka nokta da; işletmeler açısından cevher ithali konusunda yapılacak anlaşmaların, üretim sürecinde aksamaya neden olmaması için, uzun süreli olma gerekliliğidir. Ancak, uzun süreli anlaşmaların, bugün zaten yeterince yavaş giden cevher arama, zenginleştirme vb. çalışmaları **tembelleştirdiği** de madalyonun diğer yüzünde yatan gerçek olarak belirmektedir.

Bugün, Türkiye'de demir cevheri rezervi son sap-

tamalara göre 788.5 milyon tondur. İşletilebilir cevher rezervi ise 374 milyon ton dolayındadır. Demir cevheri işletmelerinin Divriği hariç hepsi küçük yataklardır. Buna karşılık, düşük tenörlü yatakların rezervleri daha fazladır. Burada, Divriği dışındaki tüm yatakların özel kesimin elinde bulunduğunu belirtmek gerekir. İşletilmekte olan yataklarda etüd noksanlığı, cevher hazırlama ve altyapı tesislerinin noksanlığı gibi sorunların yanısıra taşımacılık en büyük sorun olarak kendini belli etmektedir. Öyle ki demir cevheri üretiminde maliyetler içinde taşımacılığın payı % 50'dir.

Özel kesimden alınan cevher fiyatları, devlet kesiminden alınan cevher fiyatlarının iki katı tutarındadır. 1977 yılı için devlet kesiminin cevher fiyatları artışı % 5.6 olarak öngörülmesine karşılık özel kesim fiyatları artışı % 14.3 olarak saptanmıştır. Ayrıca, özel kesime elindeki yatakları etkin çalıştırılması için demir-çelik işletmeleri, son birkaç yıldır yüksek alım fiyatı uygulamak, avans ve kredi vermek, alım şartlarında maden patronları lehine kolaylıklar tanımak gibi teşvik yöntemleri uygulamışlardır. Ancak, bu şirketler çeşitli sorunlar ileri sürerek madenleri işletmemekte veya üretim kapasitelerini arttırmaktan kaçınmaktadırlar. Bu madenler, sağlanan tüm olanaklara karşın, «zarar ettiği» gerekçesiyle çalıştırılmamakta veya düşük düzeyde üretim yapmaktadırlar. Bu yataklar üzerinde devletin etkin bir denetiminin olmadığını da belirtmek gerekir. Tüm bu nedenlerle, yurt- içi demir cevheri üretimi hep alt düzeylerde kalmakta ve demir cevheri talebini karşılamak üzere daha çok ithalata gerek duyulmaktadır.

Bu soruna çözüm getirmek üzere, özellikle demir cevherinin taşınması sorununa çözüm bulmak amacıyla

la devletçe işletilecek olan madenler arasında demir cevheri yatakları da yer almakta ve 1978 yılı programında bu konuda şunlar belirtilmektedir; «Madenlerin, özellikle demir cevherinin hidrolik basınçlı boru sistemleri ile taşınabilmesi için gerekli etüd-proje çalışmaları yapılacak, yeni zenginleştirme tesislerinin boru taşımacılığı şebekeleri ile bir bütün olarak planlaması ele alınacaktır.»

Özetlemek gerekirse, demir-çelik bağlamında yapılmak istenenlerle emperyalizmle bütünleşerek kurulmuş «sanayi» lerin ve inşaat sektörünün artan demir-çelik talebini karşılamak üzere yurt-içi demir-çelik üretimine ağırlık verilmek istenmektedir. Ancak, yurt-içi demir-çelik üretimini aksatan veya istenen düzeye ulaşmasını önleyen bir takım engeller vardır ve bu engeller bugün aşılmak zorundadır. Aksi takdirde, uzun dönemde, yaşanan diğer darboğazlarla birlikte demir - çelik kesimindeki darboğaz, had safhaya ulaşacaktır. Bu yönde devletin, üstlendiği işlev gereği, yapılması gereken, demir cevheri rezervelerini etkin bir biçimde işletmeye ve koklaşabilir kömür sorunu-na çözüm bulmaya olanak tanıyacak girişimlerin önkoşulu olarak, böyle bir yasayı çıkarmak olmaktadır.

TÜSTAV

ENERJİ DARBOĞAZI VE ALINMASI DÜŞÜNÜLEN ÖNLEMLER

Türkiye'de yaşanan sürekli ve yapısal darboğazların en önemlilerinden biri enerji darboğazıdır. Enerji gereksiminin ancak yarısı ülke içi kaynaklardan sağlanabilmektedir. Bu oranın 1985'de % 30 - 35'e düşmesi yüksek bir olasılıktır.

Mevcut enerji tüketimi % 50 oranında petrole te kabül ederken, kömürün payı % 22 civarındadır. Petrolde artan dışa bağımlılık sermaye çevrelerini bile derin derin düşündürmeye başlamış ve Türkiye 1977 yılında toplam ihracat gelirinin % 85'ini sadece petrol alımında kullanmak durumunda kalmıştır. Bu durumda, enerji politikasında petrolün kapladığı alanı belli ölçülerde daraltarak kömüre ağırlık vermek ve hiç olmazsa uzun yadede ulaşım, ısınma ve elektrik üretimini kömür ve su kaynaklarından sağlanacak enerjiye dayandırmak, mevcut hükümetin amaçları arasında yer almaktadır.

Linyit Sorunu

Yasa tasarısının kanunlaşması halinde ilk ele alınacak madenin linyit olacağını önceden belirtmiştik. Linyit üretiminde sağlanacak artışlarla, tamamen demir - çelik sanayiine aktarılacak koklaşabilir kömürün yeri doldurulabilecek, yine, bu kesime yapay yöntemler sonucu sağlanacak olan koklaşabilir kömür üretiminde gereksinilen linyit sağlanmış olacaktır. Ayrıca, elektrik üretimi, sanayi, ısınma, kimya ve gübre üretiminde gereksinme duyulan linyiti sağlamak da böyle bir yasa

tasarısını gündeme getirmeyi zorunlu kılmıştır.

Türkiye'de 7 ayrı bölgede toplam 5.6 milyar ton linyit rezervi vardır. Bu rezervlerin 3.8 milyar tonu devletin, 1.8 milyar tonu ise özel kesimin sahalarındadır. Ancak belirtilmesi gereken, devlet elindeki 3.2 milyar ton rezerve sahip Afşin - Elbistan yataklarındaki linyitin düşük ısıl değerli oldukları ve bu özelliğinden dolayı da ısınma kaynağı olarak elverişsiz olduklarıdır. Bu durumda, devlet elindeki rezervler, toplam rezervlerin % 20'si oranında ancak olabilmektedir.

Devlet elindeki rezervler gerçeğe oldukça yakın bir biçimde saptandığı halde özel kesim yatakları için aynı şeyi söylemek olanaksızdır, çünkü özel kesim yataklarında yeterli rezerv aramaları yapılamamaktadır. Bu nedenle, özel kesim elindeki yataklarda daha fazla rezerv bulunması yüksek bir olasılıktır.

Devletin rezervlerin oldukça sınırlı bir kısmına sahip olmasına karşın, üretimin büyük bir kısmını gerçekleştirdiği, özel kesimin ise üretimini hep sınırlı tuttuğu bilinen bir gerçektir. Örneğin, 1975 yılında üretilen toplam linyit 8.7 milyon ton olup, bunun 2.9 milyon tonu özel kesime, 5.8 milyon tonu ise devlet kesimine aittir. Rezervin % 20'sine sahip olan devlet kesimi, toplam linyit üretiminin % 70'ini karşılamaktadır. Öte yandan, toplam 523 linyit sahasından 35'i devlete, 4'ü özel idarelere ve 484'ü özel kesime aittir.

Enerji üretiminde kömür ve su kaynaklarına dayalı bir politika izlemek, özellikle elektrik üretimi için sözkonusu olmaktadır. Bu konuda tekeli sermayesinin görüşü de aynı doğrultudadır. Nisan ayında yapılan Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK)

XII. Olağan Genel Kurulunda şöyle denilmektedir : «Zorunlu olarak sık sık başvurulanan elektrik kısıtlamaları sanayii büyük ölçüde olumsuz bir şekilde etkilemiş ve ülke ekonomisini ülke kayıpları ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu konuda yapılan bir araştırmaya göre imalat sanayiinde yapılan bir saatlik elektrik kesintisi 105 milyon liralık ekonomik değer kaybına sahip olmaktadır... Uzun vadede sanayileşme temposuna ve nüfus artışına cevap verebilecek şekilde daha ziyade kömür ve suya dayalı santral yapımlarına gidilmelidir.» Tekelci sermaye ednişesinde haklı görülmektedir. İçinde yaşadığımız 1978 yılında elektrik enerjisi talebinin önceki yıla oranla % 13 artması beklenmekte ve 1977'de 637 Gwh olarak hesaplanan elektrik enerjisi açığının da 1978 yılında 1373 Gwh'a yükseleceği bilinmektedir. Bu, gerekli önlemlerin alınmaması halinde elektrik enerjisi darboğazının çok daha kötü durumlara gireceğini göstermektedir.

Bugün elektrik enerjisi üretiminin 1/3'ü petrol ürünlerine dayanmaktadır. Petroldeki dışa bağımlılığın giderek artması, içinde bulunulan darboğazı hafifletmek doğrultusunda linyit girdili termik santrallere yönelmeyi zorunlu kılmaktadır. Nitekim, Afşin - Elbistan, Çanakkale - Çan, Muğla - Yatağan, Sivas - Kangal, Bursa - Orhaneli, Manisa - Soma termik santralleri ile Tunçbilek ve Seyitömer bölgelerine eklenen yeni üniteler bu doğrultuda atılmış adımlar olarak ortaya çıkmaktadırlar. Ne var ki, yukarıda sayılan termik santrallerinden Çan, Yatağan, Kangal, Orhaneli, Soma termik santrallerinin projeleri mevcut olmasına, bu projelerin gecikmiş bile olsa - belli oranlarda gerçekleşmiş olmasına karşın, bu santralleri besleyecek linyit yataklarının büyük bir bölümü özel kesim elinde bulunmakta ve elektririk

enerjisi üretiminde linyit bağlamında ortaya çıkabilecek sorunları önlemek için bu yatakların devletin «güvenli elleri» arasına girmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

1973 yılı verilerine göre, linyit tüketiminin % 29'u sanayide, % 22'si elektrik üretiminde, % 44'ü ısınmada, % 4'ü ulaştırma kesiminde kullanılmaktadır. Toplam linyit üretiminin % 70'nin gerçekleştiği devlet kesiminde üretilen linyitin ise % 48'i ısınmada, % 22'si termik santrallerde, % 30'u sanayi kesiminde kullanılmaktadır.

Yukarıdaki verilerin de ortaya koyduğu gibi günümüzdeki üretim ağırlıklı ısınma sorununa cevap vermeye yönelik. Bununla beraber, özellikle devlet üretiminde ısınmanın ağırlıklı yerine karşın emekçi kesim her kış bir yakacak sorunuyla karşı karşıyadır.

Devletçe üretilen kömürün yine devletçe dağıtımını yapacak, tüketiciye ulaştıracak, mekanizmalar oluşturulmadığından emekçi kesim, yoğun bir aracı sömürsüne maruz kalmaktadır.

Devletin ocaklarından yapılan satışlar, sübvansiyonlu satışlardır. Genellikle maliyetinin yarısının altında saptanan fiyatlar halka, alış fiyatının 4-5 katına ulaşan bir fiyatla karaborsacı tüccarlarca satılmaktadır.

**ÇİZELGE 3 : TÜRKİYE KÖMÜR İŞLETMELERİ
KÖMÜR SATIŞLARI**

Cinsi	1 Ton Linyit Üretim Maliyeti (TL)	Ocakbaşı Satış Fiyatı (TL)
Ereğli	2.034	900
Garp Linyitleri	256	169
Orta Anadolu Kömürleri	915	131
Şark Linyitleri	1.100	345
Alpagut	1.266	208

Kömür Satış ve Tevzi Müessesesinin örgütlenemediği illerde dağıtımın en büyük mülki idare amiri eliyle yapılmasının karaborsayı kolaylaştıran bir olgu olduğunu da belirtmek gerekir. Valiliklerce seçilen kişiler tarafından çekilen o ile ait kömür kontenjanı, çoğunlukla daha bölgesine ulaşmadan yüksek fiyatlara satılmaktadır.

Diğer taraftan, özel kesimce üretilen linyitler de, fahiş fiyatlarla satılmaktadır. Özel kesimin sattığı linyitlerin ısı değerleri gözönünde bulundurulduğunda ithal malı fuel-oilden pahalıya geldiği görülmektedir. Bugün bir ton fuel-oil ısı değerini dört ton linyit ancak verebilmektedir. Yaklaşık bir ton fuel-oilin fiyatı 3.000 TL. dir. Aynı miktar ısıyı verecek 4 ton linyit ise özel kesimden 6.000 TL.'ye ancak sağlanabilmektedir. Petrol tüketimini kamçılayan önemli etmenlerden biri olarak da bu olguyu saymak gerekmektedir.

Diğer taraftan, özel kesim, kömürün yıkanması ve kül oranlarının düşürülmesi için gereken tesislerden (lavuar) yoksundur. Bu tesislerin yapımı ek yatırımları zorunlu kılmaktadır. Linyit madeni patronlarını bu tesisler kaldırmaya, kömürlerin içerdiği su, kül, tane büyüklüğü veya top miktarı sınırı v.b. standartları sağlamak zorlayacak herhangi bir denetim ve yapının mekanizması yoktur. Bu imtiyazlar içerisinde maden patronları, fazla sıkıntıya girmeden «az üretimle büyük kârlar» sağlamanın olanaklarını rahatlıkla bulmaktadırlar.

Özetleyecek olursak, elektrik enerjisi üretiminde, sanayide, yakacak sorununun çözümünde gereksinilen linyiti sağlamak zorunluluğu vardır. Mevcut üretim bu gereksinmeye cevap verebilecek boyutlara sahip değil-

dir. Bu durumun devamı, yaşanan enerji darboğazını daha da kötü durumlara sokmakla ekonomik yeniden üretimi güç koşullara itebileceği gibi, emekçi halkın yakacak sorununda bile yoğun bir karaborsacı tüccar sömürüsüne terk edilmesi toplumsal muhalefetin daha da yükselmesine, kitlelerin hoşnutsuzluğunun artmasına neden olacak ve sistem, kendisini yeniden üretmekte oldukça zorlanacak ve bu arada sistemin çitlerinde çatırdamalar sözkonusu olabilecektir. Temel işlevi sistem içi çelişkilerin böyle bir kerteğe ulaşmasını önlemek olan devlet, linyit madenlerini kendi işletmesi altına alarak işlevini yerine getirirken kullandığı araçlarda bir yetkileşme sağlamayı amaçlamaktadır.

TÜSTAV

STRATEJİK BİR MADEN; BOR TUZLARI

Bor tuzları, önemi her geçen gün daha da artan ve yeni yeni uygulamın alanlarıyla giderek «stratejik» önemi daha iyi anlaşılan bir maden olarak kabul edilmektedir. En önemli bor tuzları tinkal (sodyum borat) ve kolemanit (kalsiyom borat) olup diğerleri çok az miktarda bulunmaktadır.

Boratlar ve türevleri ticari olarak çok geniş ve çeşitli alanlarda kullanılmakta ve imalat sanayiinde en çok faydalanılan ara kimyasal maddelerden sayılmaktadırlar. Örneğin bor türedeni hem patlayıcı, ateşe dayanıklı maddeler ve gübre yapımında hem de otların temizlenmesinde kullanılabilir.

Yoğun araştırmalara rağmen sanayide genellikle dört basit bor bileşiği kullanılmaktadır; boraks, borik asit, kalsiyum borat ve sodyum perborat. Özellikle son yıllarda askeri amaçlı araştırmalar ve uzay araştırmaları sayesinde element halinde bor'un ve bileşiklerinin bu alanlarda kullanılabilirliği ortaya çıkmıştır. Örneğin, doğadaki en yüksek enerjiyi veren yakıt, hidrojenidir. Ancak sıvı hidrojenin bir takım dezavantajları vardır. Bu nedenle bor, «katı yakıt» olarak elverişli ve güvenlidir. Sovyetlerin fırlattığı «Suputnik I» de kullanılan yakıt, bir hidrojen-bor (boran) bileşimidir.

Bir diğer bor bileşiği olan karbür ise uçak ve diğer askeri araçlarda, seramik zırh olarak kullanılmaktadır. Bu madde ayrıca bilya lanslarına kaplanır ve çelikten 100 defa, tungsten karbürden 10 defa daha dayanıklıdır. Karbür, torna kalemleri ve sondaj makinalarının matkabı yapımında da kullanılmaktadır. Ayrıca, bor,

ısı nötronlarını yüksek derecede emme gücü dolayısıyla nükleer reaktörler için kontrol çubukları imalatında da kullanılmaktadır. ABD'nin en büyük çok uluslu tekelleri arasında yer alan **Borton International Inc.** adlı tekel, büyük bir bor karbür üreticidir ve söz konusu ürünü «**norbide**» ticari adı altında pazarlamaktadır. Bir diğer bor bileşiği **bor nitrür**, büyük ölçüde elektrik yalıtkanı ve ısı iletkeni olarak kullanılmaktadır. Bu ürünün en büyük üreticilerinden biri yurdu-muza da kollarından birini atmış olan **General Electric Co.** tekeldir.

Metal diborür adlı bir diğer bor bileşiği de en az bor karbür kadar sert olup elektrik iletkenliği özelliğine sahiptir. Bor elyafı, uçak kanatları ve helikopter motorları gibi mamullerin imali için gerekli plastik ve metallerin takviyesinde giderek artan ölçüde kullanılmaktadır.

Yine son zamanlarda, «**buharlaştırma teknesi**» (evaporating boat) adı verilen ürün, alüminyum gibi ergimiş halde bilinen en aşındırıcı atmosfere sahip, ergimiş durumdayken kolayca reaksiyona giren metallere dayanacak nitelikte yapılmıştır ve alüminyumun buharlaştırıp ince bir lif halinde plastik, kâğıt veya ip-lik gibi maddelerin üzerine kaplanmasında kullanılmaktadır.

Çelik yapımında ise, çeliğe 55 ppm kadar küçük bir oranda bor katılması, diğer sertleştirici maddelerin etkisini artırır, yani çeliğin sertleşebilme niteliğini geliştirir. Çeliğe daha büyük oranlarda bor katılması çeliği sert ve kırılğan hale getirir.

Görüldüğü gibi, bor tuzlarının kullanım alanı giderek daha gelişmekte ve aynı ölçüde önemli sektörlerin girdisi olmaktadır.

BOR REZERVLERİNİN DAĞILIMI :

Dünyada bilinen bor mineralleri rezervleri başlıca beş ülkeye dağılmış olup bu ülkeler, Türkiye, ABD, SSCB, Arjantin ve Şili'dir. ABD'nin dünya bor rezervi içindeki payı % 28 iken bu payın Türkiye için % 52 olduğu görülmektedir. Diğer ülkelerdeki üretim ise ancak iç tüketimi karşılayacak düzeydedir. Bugün piyasada satılan bor ürünlerinin % 70'ini boraks dihidrat, boraks pentahidrat, susuz boraks, borik asit ve susuz borik asit oluşturmaktadır.

1975 yılına kadar uzanan analizler, 2.5 milyon ton civarında olan dünya bor hammadde üretiminde en büyük payın % 45.5 ile ABD'ye ait olduğunu, Türkiye'nin % 38.5; SSCB'nin % 13.8 ve Arjantin'in ise % 2.16 paya sahip olduğunu ortaya koymuştur. ABD bor türleriyle ilgili tüm ülkeler içinde yalnızca en büyük üretici değil aynı zamanda en büyük tüketicidir de. Bunun doğal sonucu olarak, rafine boratlar pazarında da en fazla etkisi olan ülke durumundadır. ABD bor pazarı beş büyük tekelin kontrolü altındadır. Bu tekel-lerden U. S. Boraks, üretiminde ilk sırayı almaktadır. Bu tekeli sırasıyla Kerr Mc Gee Chemical Corporation, Searles Lake Chemical Corporation, Stanfler Chemical Co. ve Tenoeco Oil Co izlemektedir.

Dünya bor üretiminin % 87 sini ellerinde tutan ABD ve Türkiye, bor ticaretinin odak noktasını oluşturmaktadırlar. Rafine borakslar ticaretinde ABD'nin payı % 72 dir. Türkiye'nin ham borat ticaretinde % 41 olan payı rafine borat ticaretinde ancak % 9 olabilmek-

tedir. Batı Avrupa ülkelerinin payı ise % 18 dir. Özünde, Avrupa bor ürünleri sanayii, hammadde açısından dışa bağımlıdır, daha uzun sürede bağı kalacaktır. 600 bin ton kapasiteli sodyum perborat tesislerinin gereksineceği 400.000 ton tinkal konsantresi ve 67.000 ton kapasiteli borik asit tesislerinin gereksineceği 100.000 ton kolemaniti Batı Avrupadaki tekeller ancak dışalımla sağlayacak durumdadırlar. **Batı Avrupa pazarında başlıca rakipler ABD ve Türkiye'dir. ABD bor bileşiklerini işlenmiş halde ihraç ederken Türkiye yılda 300.000 ton civarında ham kolemanit satmaktadır.**

TÜSTAV

BOR TUZLARININ «ESİR» ALINIŐI

Bor tuzlarının tarihçesine kısaca bir göz atılacak olursa, bu madenlerimizin yabancıların deyimiyle «esir madenler» (Ca'ptive mines) tanımına uygun düştükleri görülecektir. Yıllarca bor tuzları emperyalist tekellerce yok pahasına metropollere aktarılmıő veya alınan ruhsatnamelerle emperyalist politikalara uygun olarak toprak altına hapsedilmişlerdir.

İlk bor madeni, Balıkesir ili Susurluk ilçesi Sultançayırı mevkiinde bulunmuştur. Bu madenleri işletme hakkı 1861 yılında çıkarılan ilk «Maadin Nizamnamesi» hükümlerine uygun olarak 1865 yılında Fransız «Compania Endüstrielle Des Measures» firmasına 20 yıl süreyle verilmiştir. Bu tarihten sonra emperyalist firmaların, Türk topraklarındaki madenler yüzünden sık sık çatıştıkları görülmüştür. Nitekim 1880 yılında İtalyan uyruklu Frederic Gisva, aynı bölgede bir başka maden sahasının işletme imtiyazını almak isteyince, Fransız elçisi Osmanlı Hükümetini «protesto» etmiştir.

Dönemin Balıkesir Valisi Mehmet Reşat, Ticaret ve Ziraat Nezaretine yazdığı 24 Mayıs 1882 tarihli yazısında emperyalist oyunları dile getirirken yerli işletmecilere işletme izini verilmediğini belirtmektedir. Bu arada yine, Ticaret ve Ziraat Nezaretine, Balıkesir Gümrük ve Tekel İdaresi'nden 8 Aralık 1884'de yazılan bir mektupta «arpa vesaire eşyanın» altına konan boraks cevherinin gizlice dışarıya kaçırdığı belirtilmiştir. 1887 yılında ise, tüm direnişlere karşın, 65 yıl süreyle bor tuzları imtiyazı İngilizlerin eline geçmiştir.

Cumhuriyet döneminde ise yabancı işletmelerden bir çoğu 1944 yılına kadar millileştirilmiş ancak, İngilizler boraks imtiyazlarını korumayı bilmişlerdir. 1904 yılında İngiliz William Vitaller, 1927 den önce John Owen Rid, daha sonra Lord Mewen Mervil ve 1938 de Desmond Abel Smith, Susurluk madeni işletme imtiyazını almışlardır. 1950 yılında ise bu imtiyaz **Borax Consolidated Ltd.** ce alınmış ve 1955'te de 6224 sayılı Yabancı sermayeyi Teşvik Kanunu ile 1309 sayılı maden kanunu hükümlerinden yararlanmak için bu tröst şirket, % 94 ü kendisine, % 2 si Türk hissedarlarına ve % 4 ü İngiliz ortaklarına ait olan **Türk Boraks A. Ş.** adında paravan bir şirket kurmuştur.

TÜSTAV

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI DURUM :

1935 yılında kurulan MTA ve Etibank gibi devlet kuruluşları II. Dünya savaşından sonra çalışmalarını yoğunlaştırmışlardır. Bu arada Sultançayırı yataklarını işleten ve sözde Türk olan paravan İngiliz şirketi, Türkiye'deki rezervlerin tükendiğini belirterek ocaklarını kapatmış; ana firma Borax Consolidated Ltd. ise üretimini ABD'de arttırarak Türkiye'deki bor tuzları madenlerini «esir madenler» durumuna düşürmüştür. Bu sıralarda MTA ve Etibank, Bigadiç ve Kütahya-Emet civarında yeni bor minerali alanları bulmuşlardır; İngiliz şirketi ise bu tür çalışmaların sonuçlarını bekleyerek Türkiye'den ayrılmamıştır.

Devlet işletmelerinin bor mineralleri konusundaki çalışmaları ilerledikçe bu paravan şirket telaşa düşmüş, Etibank'a ortaklık önerileriyle oylama taktiklerine baş vurmuş, çalışmaları engelleme yolları aramıştır. Diğer taraftan ise Türkiye'deki bor cevherlerinin küçük olduğunu etrafa yayarak sınırlı miktarlardaki satışları önlemek için Türkiye'nin müşterilerini uzaklaştırmak istemiştir. Firma, bazı şahıslardan satın aldığı Kırka ruhsat sahalarında bulunduğu minerallerin en değerli türden sodyum borat olduğunu ve rezervlerinin büyüklüğünü ilgililerden saklamak istemiştir. Ancak Maden Dairesinin ısrarlı çalışmaları sonunda durum anlaşıl-
mış, MTA Enstitüsüne yaptırılan tetkik sonunda yabancı şirketin önce 9, sonra 14 ve nihayet 40 milyon ton olarak beyan ettiği rezervin 400 milyon tonu bulunduğu anlaşılmıştır.

Bor tuzlarının ihracat ve üretimi 1950 yılına kadar İngilizlerin elinde ve kontrolünde kalmıştır. 1950'den sonra yerli üretim ve ihracatın giderek artması üzerine yarı mamul ürünlerin üretimi için yatırımlara en kısa sürede geçilmesi kararına varılmıştır. Ancak Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında 20.000 ton kapasiteli bir rafinerinin kurulması önlenmek istenmiş, İngiliz tröstü yalnızca 300 tonluk bir kapasiteyi kabul ettirmeye çalışırken bu konuda hazırladığı raporda şu iddiaya yer vermiştir; «Devraldığı altı ruhsat sahasının beşinde, rastlanan formalite eksiklikleri yönünden, haklarının düşmesine ve bu sahaların Etibank'a devredilmesine rağmen, mevcut rezervlerin yarısı yine de yabancı şirketin elinde kalmıştır... Türkiye bir rafineri kuracak olursa kendisinden ham cevher satın alan müşterilere rakip duruma düşürülecek ve bu kez ham cevher de satamayacaktır.»

Tüm bu engelleme girişimlerine karşın, Birinci Beş Yıllık Planda da boraks rafinerisi kurma görevi Etibank'a verilmiştir. Rafineri kurma önerisi istemleri içinde en uygunu Polonya önerisi görülmüş, diğer iki öneri bir Amerikan firması ve İtalyan Montekatini firması «ortaklık» istedikleri için reddedilmiştir. Ancak, özellikle Amerika'nın baskısıyla ve daha iyi önerilerle gelineceği ileri sürülerek rafinerinin kurulması iki yıl daha geciktirilmiştir. Bu arada sözü edilmesi gereken ilginç bir öneri ise şöyledir; ülkemizde cevher sömürüsünün aracılığını yapan Philips Borathers adındaki Hollanda-ABD karması bir firma tarafından İtalya'da kurulacak 100 bin ton kapasiteli bir tesise ham cevher yollamak suretiyle % 25 oranında ortak olunabileceği Türkiye'ye önerilmiş, ancak bu «açık-göz» öneri reddedilmiştir. Daha sonra iki yıllık bir ge-

çikmeyle Bandırma Boraks ve Borik Asit Fabrikasının yapımı Polonyalılara verilmiştir.

Bu girişim üzerine emperyalistler çeşitli kanatlardan engelleme çalışmalarını sürdürmüşler; bir taraftan Türkiye'deki cevherlerin kalsiyumlu olduğunu, bunun maliyet fiyatlarını arttırdığını ileri sürmüş ve aleyhte propoganda yapmışlar, bir taraftan, Türkiye'de 500'e yakın sahayı aramalara kapatıp kaynakların üstünde egemenlik kurmaya yeltenmiş, bir taraftan da Hollanda'da özel silolar kurup, nakliye gemileri yaptırıp, Türk malını, Avrupa pazarına sokmama çabaları sarfederek, kendi öz çıkarlarını koruma yoluna gitmişlerdir.

Boraks cevherinin gittikçe önem kazanması üzerine İngiliz Borax Consolidated Ltd. şirketi, yerli özel madencilerin elinde bulunan yatakları 1962'de devralmaya başlamış, özellikle Kırka sodyum tuzu yatakları üzerinde durmuş, Türk Boraks A. Ş. adı altında İngiliz şirketi olarak bu madeni işletmek istemiştir. Ancak, firmanın saha devir işlemlerindeki yasal noksanlıklar nedeniyle ruhsatları iptal edilmiş, 1968 yılından itibaren ise imtiyazı düşen sahalara, (3. saha) Etibank'a geçmiştir. Bu sahalarda 1969'da proje çalışmaları başlamış, 1970 yılında da tesislerin kurulmasına geçilmiştir.

Açıkça görüldüğü gibi, Borax Cosolidated Ltd., dünya piyasasındaki egemenliği nedeniyle Türkiye'deki kaynakları sadece «rezerv» olarak görmüştür. Şirket, zaten satmakta olduğu bor mineral ve bileşiklerinin tekel fiyatını etkileyecek yeni bir boraks arzı yaratmak için Türkiye'deki kaynakları esir almış, bu kaynak-

ların işletilmesini yıllarca engellemiştir. Bu emperyalist tekel, elindeki imtiyazlardan, kaynakları kullanmadan çok, başkalarınınca kullanılmasını önlemek için yararlanmıştır. Belirli ölçülerde bugün de kendini sürdüren bu isteme ek olarak görülen bir başka olgu, çıkarılan bor minerallerinin işlenmeden, ihraç edilmesinin sağlanması ve bor bileşikleri üretecek tesislerin kurulmasının engellenmesidir.

TÜSTAV

BUGÜNKÜ DURUM :

Bugünkü duruma daha ayrıntılarıyla değinilirse sömürü tablosu daha iyi aydınlatılmış olacaktır. Bugün, toplam 25 bor minerali üreten işletmenin sadece 5 tanesi devlet kesiminde olup geri kalan işletmeler özel kesimin elindedir. Özel kesim işletmelerinin 8'i çalıştırılmamaktadır; bunların iki tanesi paravan şirket Türk Boraks A. Ş.'ne aittir.

ABD tekelleri, bugün, bor bileşiklerini işlenmiş halde ihraç ederken Türkiye yılda 300 bin ton civarında ham kolemanit ihraç etmektedir. Kolemanit ihracının % 40'ı Etibank'ça gerçekleştirilmektedir. Türkiye, bugün, kolemanit ihraç etmek gibi olumsuz bir durumda olan tek ülkedir. Etibank'ın ihraç ettiği kolemanit, rafineri kapasitesinin dışında kalan miktar olmaktadır. Buna karşılık özel kesimin ürettiği kolemaniti işlemeden ihraç etmesi ve bunu kontrol edebilecek veya sınırlandırabilecek bir mekanizmanın olmaması nedeniyle Etibank'ın mamul ürünü borik aside talep olmamakta ve uluslararası tekeller işlenmiş ürün yerine hammadde almanın bu biçimde yolunu bulmaktadırlar.

Türkiye'de üç tür bor bileşiği rafinerilerde elde edilmektedir. Bunlar, borik asit, dekahidrat ve sodyum perborattır. Bor bileşiklerinin büyük bir kısmı Etibank tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu kesimde iç tüketim oldukça az olduğundan üretimin de büyük kısmı ihracata dönüktür. Son yıllarda bor bileşikleri ihracının düşmüş olduğu gözlemlenmektedir. Bunun da en büyük nedeni yukarıda belirttiğimiz gibi özel kesimin işleme-

den sattığı kolemanitin Etibank'ça üretilen borik asite rakip olmasıdır.

Türkiye'de kolemanit ihraç eden firmaların, bor bileşikleri üreten tekellerle birtakım anlaşmalar içinde olmaları büyük bir olasılıktır. Bilinen bir başka nesnel gerçeklik ise Avrupa'ya büyük miktarlarda kolemanit ihracatının bir sonucu olarak, dünya mamül bor bileşikleri piyasasının büyük bir kısmını elinde tutan **Rio-Tinto-Zinc (RTZ) Limited Şirketi'** ne bağlı **U. S. Borax'ın** Avrupa'da hammaddesi Türk kolemaniti olan borik asid fabrikaları kurmakta olduğu, ayrıca, Belçika, Romanya - Bulgaristan ve Yugoslavya'da borik asid ve boraks; Fransa'da sodyum perborat fabrikaları kurma veya genişleme çalışmaları yapmaktadır. Bu fabrikaların, üretime geçmesiyle birlikte Türkiye'den kolemanit ihracının sürmesi halinde, Türkiye'de halen mevcut borik asit fabrikaları ile birlikte kurulması planlanan fabrikalarda üretilecek borik asite Avrupa pazarlarında bol miktarlarda rakip mal çıkacak ve bu ürünün satışı oldukça güçleşecektir.

Bugün, Türkiye'nin, bor tuzları bağlamında, ABD tekelleriyle Avrupa piyasasında rekabet gücüne sahip olabilmesi için, halen üretilmekte olan boraks dekahidrat ve borik asit dışında ürün çeşitlemesine gitmek zorunluluğu vardır. Özellikle en çok talep edilen bor bileşiklerinden ham boraks, pentahidrat, susuz boraks ve susuz borik asit Türkiye'de üretilmemekte ve teknolojilerinin temininde güçlük çekilmektedir. Bunun nedeni ise bor bileşikleri teknolojisine şu andaki en büyük üretici olan RTZ'nin sahip olmasıdır. Bu tekel, kendisine rakip yaratmak istemediğinden, know-how satmak istemektedir. Mekanizma açıktır; emperyalist sömürünün

temel yöntemlerinden biri olan, bağımlı ülke kaynaklarını değerleri altında satın alma ve bu kaynakların bağımlı ülkede işlenmesi için gerekli girişimleri engelleme oyunu bor tuzlarında da oynanmaktadır. Emperyalist tekeller bu yöntemi uygularken de yine ülke içindeki işbirlikçileriyle belirli bir ittifak içinde sahnede boy göstermektedirler.

Sözü edilmesi gereken bir başka nokta ise, Türkiye'de bor töverlerinin en büyük üreticisi olan Etibank dış satış temsilciliğinin, U.S. Borax'ın da temsilcisi olan **Mr. Aseo** isimli bir kişinin firmasına verilmiş olduğudur. Bu zatın Etibank için gerekli pazarlama sağlayamadığı veya sağlamak istemediği öne sürülebilir.

Bugün, Batı Avrupa'da büyük bir bor töverleri pazarı vardır. Bunun yanında Ortadoğu ve Asya ülkelerine de mamul ürün ihraç etmek olanağı, potansiyel anlamda, vardır. Yapılan araştırmalara göre 506 milyon tonluk bor rezervine sahip Türkiye'de gerekli teknoloji temin edildiği takdirde, ham boraks, pentahidrat, ham susuz boraks, dekahidrat da piyasanın % 40'ına; rafine boraks, dekahidrat ve borik asit de % 50'sine girebilmenin ve 1983'ten sonra da büyük bor bileşiklerinde piyasanın % 60'ını ele geçirebilmenin olanaklarından söz edilebilecektir. Bu saptamalardan hareketle bor tuzları kesiminde genel politika, mamul ürünlere rakip olan cevher ihracatı yerine mamul madde ihracatı sağlamak olmaktadır. Bu amaçla mevcut rafinerilere ek olarak 100 bin ton kapasiteli Etibank, Bandırma II. Borik Asit tesisinin 1980 yılında tamamlanması öngörülmektedir. Ayrıca, Etibank Kırka Bor Töverleri tesisinin yılda 60 bin ton ham susuz boraks üretmek üzere 1980 yılında üretime geçmesi öngörülmektedir. Tesiste, ayrıca, 180

bin ton/yıl boraks pentahidrat ve 17 bin ton/yıl rafine boraks dekahidrat üretileceği öngörülmektedir. Anlaşılacağı üzere, işlenmiş bor ürünleri ihraç etmeye çalışırken bunun yanında tinkal ve kolamanit ihraç etmek işlenmiş ürünlerin pazarlanması açısından güçlük çıkarmaktadır. Örneğin, ucuz fiyatla tinkal ve kolamanit sağlayabilen Avrupa üreticisi, boraks ve borik asiti kendi ülkesinde üretmektedir. Türkiye'nin, özellikle Etibank'ın ürettiği bor bileşiklerine bu durumda talep duyulmamaktadır. Bu nedenle rasyonel olan yol, dışarıya bu cevherinin ihracını kademeli olarak kıstak ve kurulacak fabrikalar çalışmaya başladığı zaman ise tamamen ham ürün ihracını kesmektir. Ne var ki bu kaynaklar üzerinde bugün emperyalist tekellerin ve yerli uzantılarının egemenliği böylesi bir politikayı uygulamada güçlükler çıkarmaktadır. İşte, ancak bor tuzlarını Eti-bank'a devretmeye olanak sağlayabilecek bu yasa ile birlikte bor tuzları konusunda etkin bir işletmecilik ve kaynakları rasyonel kullanma mümkün olabilecektir.

TÜSTAV

SERMAYENİN GÖRÜŞLERİ VE YASA TASARISININ ELEŞTİRİŞİ

Emperyalizme bağımlı çarpık kapitalistleşme sürecinin ürünleri olan çeşitli darboğazlar sürekliliğini korurken mevcut altyapı olanakları kapitalist gelişime cevap verememekte, tekellerin egemen olduğu üretken kesimlerin gereksindiği girdi niteliğindeki ürün ve hizmetlerin devetçe yerine getirilememesi veya yükü emekçi sınıfların omuzlarına yıkılan büyük maliyetlerle yerine getirilmeğe çalışılması sistemin yeniden üretim sürecinde hayli zorlandığı ve zorlanacağı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Ecevit hükümeti, ulusal birim düzeyinde devlet kesimi-özel kesim arasında yapılmış işbölümünde, devletin üzerine düşen işlevleri yerine getirebilmek üzere, başka bir deyişle, sistemin yeniden üretim koşullarını sağlamak, bu yolla mevcut toplumsal formasyonu dolayısıyla egemen sınıfların üstünlüğünü sürdürmek üzere bu yasa tasarısını gündeme getirmek zorunluluğunu duymuştur.

Çözümlemesi gereken sorunların dile getirilişinde sermaye çevreleri ile hükümet yetkilileri ağız birliğinde olmalarına karşın, sorunların çözümü konusunda hükümetin bu tür bir yasa tasarısı hazırlaması, birçok sermaye çevresini **endişelendirmiş** görünmektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse; 23 Nisan Pazar günü iş adaylarıyla bazı bakanların yaptıkları toplantıda Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği Başkanı Feyyaz Berker bu konuda şöyle konuşmaktadır; «...Ayrıca

Türkiye’de madenler devletleştirilmiştir) deniliyor. Zaten madenler Anayasa ile devletindir. Türkiye’de yanlışlar üzerine varılan kararlar kötü sonuç verebilir. Dünyanın hangi ülkesinde ticaret devletleştirilmiştir. Yoksa Türkiye başka bir ülke olma yolunda mıdır?» Aynı şekilde 16 Nisan’da Türkiye Sanayi Odaları Birliği Başkanı Sakıp Sabancı yaptığı basın toplantısında şunları söylemektedir; «...nihayet karma ekonomi ilkesine ters düşen maden sektöründe devletleştirme eğilimleri endişe yaratmaktadır.» Maden ihracatçıları Birliği ise; «Maden işletmecileri büyük potansiyelle yatırım yapmak isterler, yatırımı da sağlayacak tek koşul emniyettir. Son günlerde madenlerin devletleştirileceği yolunda çıkarılan haberler bu emniyeti bozmuştur... Kamu kesiminde bürokrasi üretimi aksatmaktadır.» demektedirler. İstanbul Sanayi Odası Yönetim Kurulu üyesi Asım Kocabıyık’ın görüşleri ise şöyle; «Madenlerin devletleştirilmesi politik bir karardır. Uygulama Türkiye’de madenlerin daha iyi değerlendirilmesine üretim artmasına, bu yöndeki yatırımların teşvikine imkân vermeyecektir.» Son olarak, Ege Sanayi Odası ise bu konuda görüşlerini şöyle açıklamaktadır; «...devlet bu alanda günümüze kadar olan dönemde, mevcut maden potansiyelini gereğince harekete geçirememiştir. Durum böyle iken, politik ortamda sık sık maden yataklarının devletleştirileceği görüşünün ortaya atılması, sektör içinde fazla paya sahip olmamakla birlikte kamu kuruluşlarına kıyasla daha etkin çalışan ve sektörün ekonomiye olan katkısının oluşmasında önemli rol oynayan özel kesim işletmelerini tedirgin etmekte, verimliliklerini olumsuz yönde etkileyerek sektöre katkılarının gelişimini engellemektedir.»

Görüldüğü gibi, hemen hemen tüm sermaye çevre-

leri «endişelidirler». Buna karşılık, sermaye cephesinden olup da böyle bir girişimi olumlu karşılayanlar da vardır. Bu kesimin başında Dünya Bankası Baş. Robert Mc Namara gelmektedir. Geçtiğimiz ay Türkiye'yi ziyaret eden emperyalizmin en büyük resmi örgütünün başkanı, 10 Nisan Pazartesi günü Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Deniz Baykal'la görüşmüş ve görüşme sonrası Bakan; «Daha geniş ölçekli işbirliği düşünüyoruz. Projeleri dğıtmadan belirli bir kaç konu etrafında toparlamayı tercih ediyoruz. Özellikle enerji yatırımlarının taşıdığı önem karşısında Dünya Bankası'nın ilgisini bu noktalara çekmeye gayret ediyoruz. Öyle sanyorum ki, Sayın Mc Namara'nın Türkiye'ye gelmiş olması bu konuda atılacak adımlara büyük güç katmıştır. Bu olanağı değerlendirmeye gayret edeceğiz.» demektedir. Buna karşılık Mc Namara'nın söyledikleri çok daha hayati bir öneme sahiptir. Ancak, TRT'den verilen Mc Namara'nın görüşü, ertesi gün hiçbir sağ veya sol basın organında yer almamış ve aldırmamıştır. Basında yer verilmeyip de TRT'den izlenen haber şöyledir; «Özellikle linyit ocakları olmak üzere bazı madenlerin eDvletçe işletilmesine olanak sağlayacak Hükümet girişimlerini memnunlukla karşıladıklarını kaydeden Mc Namara ««Dünya Bankası olarak Türkiye'ye enerji konusunda parasal ve teknik alanda her türlü yardımı yapabileceğimiz kansındayız» dedi. Yine, Dünya Bankası'nın Erdemir genişleme projeleri için 147 milyon dolarlık kredi vermesi de bu yasa tasarısı bağlamında ele alınarak değerlendirilmelidir.

Ancak, Dünya Bankası'nın bor tuzlarının devletçe işletilmesine göz yumacağını beklememek gerekir. Nitekim, memnuniyet, linyit ve demir cevheri konusunda belirtilmektedir.

Görüldüğü gibi, devletin sistemin yeniden üretim koşullarını sağlamak üzere düşündüklerini, Dünya Bankası, emperyalist sistemin yeniden üretim koşullarını sağlamak doğrultusunda düşünmekte ve çıkarılacak yasa ile yapılması düşünülenler konusunda tarafların amaçları çakışmaktadır. Hakim sınıfları ilgilendiren şey ise «**kendi azami kârları**»dır. Bu kapitalist sınıfın en belirgin özelliğidir. Egemen güçlerin yasa tasarısı konusundaki görüşlerini böylece belirttikten sonra hangi tarafın ağır basacağı başka bir söyleyişle, Engels'in paralelkenar benzetmesinde sözünü ettiği **bileşkede** hangi vektörün ağırlığını duyuracağını sınıflar mücadelesi gösterecektir. Geniş emekçi yığınlar ve onları temsil eden örgütlere ise bu konuda, ancak «görüş» belirtme ve «makul» ölçülerde toplantı ve gösteri yapma «hak» kı tanınmıştır. Bu «hak» larla ancak talepler karar oluşturma odaklarına duyurulmaya çalışır. Ama karar oluşturma sürecinde ve bu kararların yürürlüğe konulmasında, denetiminde kapitalist siyasal işleyişte, emekçi yığınlar kesinlikle yer verilmez. Sonuç olarak ortaya çıkacak bileşkede, emekçi yığınlar «kötülerin en iyisini seçme özgürlüğü» nü kullanmışlar demektir.

Emekten yana olanların hükümetin bu girişimi karşısındaki tavırları ne olmalıdır? Bu soruyu cevaplama-
dan önce yasa tasarısının içeriğine bir göz atmak uygun olacaktır.

Yasa tasarısı, hükümete **potansiyel** anlamda bir yetki vermektedir. Ancak bu potansiyelin **fiili** olarak kullanılıp kullanılmaması diye bir sorun vardır.

Yasa tasarısı gerçekleştiği takdirde hükümetler «**gerekli gördükleri**» maden yatağının devlet işletme-
rince işletilmesi konusunda karar alma yetkisine sahip

olabileceklerdir. Açıkça görüldüğü gibi söz konusu olan tüm madenlerin devletçe işletilmesi değil, «gerekli görülünlerin» olduğudur. Nitekim bu konuda Deniz Baykal şöyle konuşmaktadır. «Bu yasa çıkınca tüm madenler devletleştirilecek değildir. Bakanlar Kurulu'nun hangi maden yatağının devletçe işletileceğine ayrıca karar vermesi gerekecektir. Devletçe işletilmesi gerek görülmeyen madenlerin ya da devletçe işletilmesi ekonomik olmayacak ufak bazı işletmelerin, kamunun etkin denetimi altında özel kesime bırakılması doğaldır.» Hükümetlerin hangi madenlerin devletçe işletilmesini gerekli gördüklerini özünde, hükümetlerin sisteme işlerlik kazandırmak için hangi darboğazlarla, sorunlarla karşılaşıya olduğu belirleyecektir. Ayrıca, yasa tasarısı, «gerekli» olduğu iddiasıyla zarar eden özel kesim işletmelerini de devlet işletmeciliğine devretmeyi pekala mümkün kılacaktır. Bu «gerekli» ölçüde her hükümete göre değişecektir elbette.

Bizce, «devletçe işletilmesi gerekli görülmeyen ekonomik olmayacak işletmelerin... Özel kesime bırakılması» gibi bir «açık kapı», yasa çıktığı takdirde, dış geçirmenin mümkün olamayacağı işletmeleri nitelendirecek, bir sıfat olarak değerlendirilmelidir. Bir örnek vermek gerekirse, Koç Holding, Temmuz 1977'de Financial Times dergisine verdiği demeçte bundan sonra ana yoğunlaşma alanlarının dökümcülük sanayii olacağını belirtmekteydi. Koç topluluğuna ait olan Döktaş, Mesan, Metaş, Simtel, Türk Demir Döküm gibi dökümcülük sanayiindeki alanın en büyük kesimini kapsıyan bu firmaların yanı sıra otomotiv sanayiindeki Koç firmalarının da demir-çelik sanayii ürünlerine gereksinmesi artmaktadır. Diğer taraftan Koç, Bandırma'da Asil Çelik adlı bir demir-çelik tesisi girişimlerini sürdürmektedir.

55 bin ton nihai ürün üretecek bu tesislere % 13 hisseyle Türkiye Sınai Kalkınma Bankası da ortaktır. Koç gereksinme duyacağı koklaşabilir kömürü yapay yöntemlerle de olsa elde edebilecek linyit yataklarına da sahiptir artık. Koç topluluğuna bağı Tarko Maden Ltd. bugün termik santrali kurulması ve ilk planda devletçe işletilmesi beklenen Çanakkale-Çan linyitlerini yakın yıllarda satın almıştır. Ayrıca Koç'un elektrik enerjisi üretmek gibi projeleri de vardır; Koç, bu konuda hükümetlerin özel kesime yardımcı olmaları gerektiği inancındadır.

Yine bilinmektedir ki, Koç topluluğuna ait olan ve Uluslararası Kalkınma Bankası fonlarından yararlanarak 1957'de kurulan **Demir Export A. Ş.** Balıkesir'de Şanlı ve Eymir demir cevheri yataklarına sahiptir. Ayrıca, şirketin Balıkesir'de bir demir cevheri yatağı daha mevcuttur. Firma, Sivas'da ise üç demir cevheri yatağını işletmektedir.

Tüm bu nesnel gerçeklikler gözönüne alındığında, yasa çıkarılsa bile Koç'a dış geçirememenin kılıfı «devletçe işletilmesi gerek görülme... ekonomik olmayan işletme» olabilecektir.

Nitekim Koç 7 Mayıs 1978'de gazetecilerle yaptığı görüşmede yasa tasarısı hakkında oldukça olumsuzdur. Koç'a göre «özel kesimin alanı daraltılmamalı, ekonomik önlemler konusundaki tasarılar da dikkatli davranılmalıdır.» Burada Koç topluluğunun demir cevheri ve linyit kesimindeki durumu sadece bir örnektir. Diğer tekellerin sözkonusu madenlerle ilişkisinin ne olduğu ise ayrı bir araştırma konusudur.

Bu «açık kapılı» yasa tasarısı, tekeli sermayeyi ra-

hatsız etmiş görünmesine rağmen, hükümet ruhsatları ve işletme hakları alınacak özel kesimi «mağdur» etmesi veya işletme imtiyazı sahiplerine şu tazminatları meyi de düşünmüş görünmektedir.

Devlet, devralacağı madenlerde, işletme ruhsatna-ödemeyi yasa tasarısında öngörmektedir.

1 — İşletme ruhsatnamesi veya işletme imtiyazının amortismanlar düşüldükten sonra kalan maliyet bedeli,

2 — İşletme hakkı sahibinin mülkiyetindeki arazinin alım - satım bedeli,

3 — Tesislerin amortismanlar düşüldükten sonra kalan maliyet bedelleri,

4 — Diğer tesis ve binaların Bakanlar Kurulu kararının yayımı tarihindeki inşaat fiyatlarına göre hesaplanacak maliyet bedellerinden bu bedeller üzerinden hesaplanacak amortismanların düşülmesiyle ortaya çıkacak değer.

5 — Araç ve gereçlerle teçhizat ve malzeme gibi taşınan malların Bakanlar Kurulu kararının yayımı tarihindeki alım - satım bedelleri,

6 — İşletme hakkı sahibinin geçici işgal konusu arazi için ödemiş olduğu tazminatın işgal süresinin bu kanun gereğince madenin devralınmasına olanak bulunan en erken tarihten sonraki kısmına tekabül eden miktar.

7 — Bakanlar Kurulu kararının yayımı tarihinde mevcut ve madenin özelliklerince göre yapılması olağan sayılabilecek sözleşmelerin işletme hakkının geri alınması nedeniyle yerine getirilmemesi sonucunda yoksun kalınacak kârın o maden cinsindeki ortalama kâr hadlerince göre hesaplanacak değer (kâr mahrumiyeti).

Tazminat verilmesinin söz konusu olduğu bu maddelerde vurgunlaması gereken iki nokta mevcut; birincisi, devralınan arazi, bina, tesis, araç ve gereçlerin değerleri, «rayiç bedeli» üzerinden değil bugünkü değerleri üzerinden saptanmakta böylece özel kesime oldukça «Cömert» davranılmakta, İkinci nokta ise; 7. Maddede belirlenen «kâr mahrumiyeti» ne ilişkindir. Buna göre, ruhsatı elinden alınması sözkonusu işletmeler birçok «hayali» sözleşmeler yaparak kolaylıkla «kâr mahrumiyeti» talep edebileceklerdir. Her ne kadar, yasa tasarısında işletme ruhsatnameli madenlerde altı aylık, işletme intiyazlı madenlerde bir yıllık üretim kapasitesini aşan kısımların gözönüne alınmayacağından söz ediliyorsa da belirtilen sürelerdeki üretime tckabül edecek «kâr mahrumiyeti» hiç de önemsenmeyecek küçüklükte değildir.

Burada hemen belirtmek gerekir ki, emekten yana olanlar maden patronlarına karşı, bu mirasyedi tazminat politikasına onay vermemelidirler. Çünkü, tazminat verilmesi öngörülen her tür tesis ve araçlar, yıllaryılı çatırdayan damın altında karın tokluğuna çalışan, tozu - gazı yutan, vagonları kan ter içinde kalarak iten, göçükte kalıp ardında yetimler bırakarak ölen binlerce maden işçisinin emeklerinin billurlaşmış halinden başka birşey değildir.

Maden patronlarına «tazminat» adı altında aktarılacak olanları «hak» diye yorumlamak sömürüyü meşru kılmak demektir.

Kaldı ki, yasa tasarısında belirtildiğine göre, devletçe işletilmesine karar verilen madenlerle ilgili her türlü tazminat ve diğer harcamalar Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı nezdinde kurulacak bir Maden Fonu

tarafından karşılanacaktır. Maden fonu, yasa tasarısına göre, madeni devralması öngörülen devlet işletmesince yapılacak ödemelerle Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı bütçesine bu amaçla konularak ödenekten oluşacaktır. Açıktır ki, oluşturulması düşünülen fon, özünde, emekçi sınıf ve tabakalardan sağlanan gelirden oluşacaktır. Çünkü devlet işletmelerini finanse eden organlar - Devlet Yatırım Bankası, Hazine, Merkez Bankası 20 Sayılı Fon - gelirlerinin büyük bir kısmını emekçi kesimden, vergi, SSK ve MEYAK kesintileri, açıktan basılan paralar v.b. kategoriler adı altında sağlanmaktadırlar. Özetle, ödenmesi düşünülen tazminatlarla, özünde tekeli sermayenin sorunlarını çözmeye yönelik bir girişim maliyeti, yine emekçilere ödettirilmek istenmektedir.

Yine, yasa tasarısında yer alan «Madende Çalışanların durumu» altbaşlıklı maddede işçilerin görevleri itibariyle ayrı bir tutanakla tesbit edileceği ve madenin devralınmasından sonra da işe devamları uygun görülenlerin belirtileceğinden sözedilmektedir. Bu madde, faşistlerin işten çıkarılmasına imkân verebileceği gibi sırasında sosyalistlere de namlusu çevrilebilecek bir silah görünümündedir.

Yasa tasarısına yöneltilebilecek bir diğer eleştiri ise, saptanan takdir komisyonuna çalışmalarını tamamlaması için 4 aylık gerekirse 6 aylık süre tanınmakta ve ancak bu süreler sonunda madenin devralınması sözkonusu olabilmektedir. Oysa, bu denli beklemek için hiçbir neden yoktur. Maden devralındıktan sonra da takdir komisyonu yapması gereken işleri yapabilir.

TÜSTAV

SONUÇ :

«Devletçe İşletilecek Madenler Hakkındaki Kanun Tasarısı», özünde, hükümetin düzeni restore etmesi, sistemin yeniden üretim koşullarını sağlaması amacına yönelik olarak gündeme getirilmiştir. Sistemin yeniden üretim koşullarının sağlanması sistemin egemen sınıflarının üstünlüklerinin sürdürülmesi amacına hizmet eder. Bu bağlamda, sözkonusu yasa tasarısı, ilk bakışta «burjuvaziye mülksüzleştirici» bir girişim olarak görülmesine karşın, gerçekten ilerici bir öze sahip değildir. Ne var ki, özünde ilerici olmayan bu girişim, başka düzeylerde devrimciler açısından olumlu sonuçlar yaratma potansiyeline de sahip olduğundan dolayı bazı değişiklik talepleriyle desteklenebilir. Değiştirilmesi istenen maddeler ise, tüm madenlerin devletleştirilmesi ve tazminat ödenmesi biçiminde olmalıdır.

Sözkonusu girişimin başka düzeylerde devrimciler açısından yaratabileceği olumlu sonuçlar neler olabilir? Birincisi, yeraltı kaynakları, «tükenebilir» niteliktedir ve bugün «azami kârâ» amacına yönelik burjuvazi tarafından rasyonel bir biçimde işletilmemekte, kullanılan geri teknoloji nedeniyle kaynaklara zarar verilmektedir. Burjuvazinin azami kâr amacına karşılık «sistemin yeniden üretimi» amacıyla hareket eden devlet mülkiyetinde, bu kaynaklar hiç olmazsa çarçur edilmekten kurtarılmış olacaktırlar, başka bir söyleyişle, devletçe «korunma» potansiyeli vardır. Proleterya, üretici güçleri koruyan ve geliştiren girişimlerin yanında olmalıdır. İkincisi, devletin sistemin yeniden üretim koşullarını sağlaması kısıtlı ölçülerde de olsa emekçi ke-

simc bazı tavizler vermeyi ön gerektirir. Proleterya kazandığı tavizlere ücretli köleliğe karşı verdiği mücadeleyi daha ileri boyutlara ulaştırmayı amaçlar, onlarla yetinmez. Böyle bir girişimin gerçekleşmesi halinde de emekçi halkın aydınlanma ve ısınma gereksinmelerini karşılaması üzere devlete bu tür talepler yöneltilebilecek yeni bir platform, veya eskiden varolup da genişleyen bir platform ortaya çıkmış olacaktır. Bugün, köylerimizin % 70'i elektrik enerjisinden mahrumken yakıt olarak ise nüfusun % 67'si odun ve tezek kullanmak durumdadırlar. Özellikle linyit kaynaklarının, devletçe işletilmesi, aydınlanma ve ısıtma taleplerinin yöneltileceği bir platform yaratacaktır. Bu taleplerin belli ölçülerde karşılanması oranında proleterya ücretli köleliğe karşı sürdürdüğü mücadeleyi daha iyi koşullar altında sürdürebilecek, bu taleplerin reddedilmesi ise, devletin sınıfsal özünü teşhir etmenin başka bir aracı olacaktır.

Tüm kaynakları toplumun gereksinmelerine cevap verebilecek bir biçimde kullanmak ve bu faaliyetlere, ilişkin politikaları emekçi halkın doğrudan ve kendi örgütleriyle saptayabilmeleri ise ancak sosyalizmle mümkün olabilecektir.

TÜSTAV

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- 1 — Ereğli Demir Çelik Fabrikaları A. Ş. 1976, 1977 Faaliyet Raporları
- 2 — 1978'e Giderken Demir - Çelik, Metalurji Mühendisliği Dergisi, Aralık 1977
- 3 — Yakıt Sorunu, Kimya Mühendisleri Odası, 1977 ANKARA
- 4 — 16 Nisan 1978 Tarihli T. C. Resmi Gazete (1978 Yılı Programı)
- 5 — 3. Beş Yıllık Planda Demir - Çelik, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Sanayi Dairesi, 1976 ANKARA
- 6 — Türkiye İşveren Sendikaları Konferansyonu XII. Genel Kurul Raporu
- 7 — Madencilüğümüzün Yapısı ve Sorunları, Maden Mühendisleri Odası, 1973 ANKARA
- 8 — DPT. Metal Dışı Madenler ÖİK. — 1977-ANK.
- 9 — DPT. Bor Bileşikleri, ÖİK, 177 — ANK.
- 10 — Bor Tuzları, Birlik Haberleri, Mayıs, 1975 ANK.

VERGİLERDEKİ DÜZENLEMELER ÜZERİNE (*)

Geçtiğimiz aylar içinde, üzerinde en fazla tartışılan konulardan biri, hükümetin, meclislere sunmayı planladığı yeni vergi düzenlemeleri ile ilgili tasarı oldu. Hemen hemen bütün toplumsal sınıf ve tabakalar vergi tasarısı ile ilgili tavır ve düşüncelerini açıklayarak karar verme mekanizmalarını etkilemeye çalıştılar ve çalışmaya devam etmekte. Beklenildiği gibi, bunlardan bazıları vergi tasarısını olumlu ve yararlı, bazıları ise olumsuz olarak nitelediler.

Vergi tasarısı ile ilgili bu değerlendirmeler, doğal olarak, söz konusu sınıf ve tabakaların durum ve çıkarlarını doğrudan ilgilendiren vergi türlerinden hareketle yapılan yorumların bir ürünü oldu. Ancak, yapılan değerlendirmeler, son derece doğal olan bu tutumun, vergi tasarısının bütününe gözden kaçırılması hatasına düşülmesiyle sonuçlandığı izlenimi vermektedir. Bu nedenle konunun ayrıntılarına inmeden önce, bu sorun üzerinde kısaca durmayı yararlı görüyoruz.

Aslında bizim için önemli olan işçi sınıfı ve diğer emekçi sınıf ve tabakalar adına yapılan bazı değerlendirmelerde bu hataya — bütünü gözden kaçırılması hatasına — düşülmüş olmasıdır. Egemen sınıfların sözcüleri tarafından yapılan değerlendirmelerde de aynı özellik yani «hata» söz konusudur. Ancak, bu, egemen sı-

(*) Sayı 48 Haziran 1978

nıfların çıkarları açısından bir hata değildir. Egemen sınıfların, gerçekliğin bütünselliği içinde kavranmasını engellemede izledikleri yöntemin tipik bir belirtisidir.

Kanımızca, yeni vergi tasarısının, bazı maddelerinin tek tek yalnızca kendi içlerinde ele alınması şeklinde değil, bu maddelerin birbirleriyle olan ilişkileri çerçevesinde bir bütün olarak ele alınıp, değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Yeni vergi tasarısının, emekçi sınıf ve tabakalar yönünden ne getirip, ne götürdüğü, ancak böyle bir yaklaşımla kavranabilir. Bunun tersi bir durumda, yukarıda işaret etmeye çalıştığımız hataya düşülmüş olacak; yani tek tek maddelerin içerdiği değişikliklerin kendi içlerinde ele alınışının yaratacağı aldatıcı görüntüler vergi tasarısının bütününe ilişkin yargılarımızı biçimlendirecektir. Aslında, vergi tasarısının neyi amaçladığı ve emekçi sınıf ve tabakalar açısından ne anlam ifade ettiğinin yeterince kavranması yönünden, tasarının tek başına bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmesi de yeterli değildir. Çünkü vergi tasarısı son bir yıl içinde uygulamaya konulan ekonomik önlemlerin bir parçasını oluşturmaktadır. Bu nedenle, yeni vergi tasarısıyla getirilmesi düşünülen vergi düzenlemeleri, bu önlemlerin bütünlüğü içinde düşünülmelidir. Nitekim. TİB Aylık Bülteninde vergi düzenlemelerine bu açıdan yaklaşmış ve vergi tasarısı daha henüz açıklanmadığı bir sırada, bu konuyla ilgili muhtemel gelişmeler şöyle değerlendirilmişti: «Kanımızca, hükümet vergilerde yeni düzenlemeleri başlıca iki temel amaca göre belirlemeyi tasarlamaktadır. Bunlardan birisi, emekçi sınıf ve tabakalar üzerinde yoğunlaşmış ve yoğunlaşmakta olan vergi yükünü, biraz olsun hafifleterek yükselen toplumsal muhalefetin temel gerekçelerinden birinin ortadan kaldırıldığı izle-

nimi ni yaratmaktadır. Amaçlardan ikisinin ise, tablo» vergi gelirlerinden belli bir artışın sağlanması olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle alınması düşünülen vergi önlemleri, bir yönüyle, giderek artan kamu harcamalarına daha sağlam kaynaklar bulma amacına yönelik görünmektedir.» (1) Bugün açıklanmış ve meclislere tartışılmak üzere sunulmuş bulunan vergi tasarısı genel hatlarıyla, yukardaki tahminleri doğrulayıcı nitelikte olmuştur. Nitekim Maliye Bakanı, tasarı Millet Meclisi Plan Komisyonunda görüşülmeye başlanırken yaptığı konuşmada vergi tasarısı ile «Getirilen değişikliklerin vergi adaletini sağlamak, vergi kaçakçılığını önlemek ve devleti sağlam kaynaklardan finanse edilen, enflasyonu engelleyen bir gelir sistemine kavuşturmak amacı» (2) güdüldüğünü söylemiştir. Bu nedenle, biz bu yazıda, vergi tasarısının gerçekleştirilmeye yöneldiği amaçların ne anlama geldiğini ve vergilerde yapılması tasarlanan değişikliklerle bu amaçlara nasıl ulaşılmak istendiğini daha ayrıntılı bir biçimde incelemeye, başka bir deyişle, vergi tasarısını eleştirmeye çalışacağız.

Gelir Vergisindeki Düzenlemeler :

Türkiye'de vergi yükünün adaletsiz dağılımının en kaba göstergelerinden biri toplam gelir vergisinin % 60 ile % 70 arasındaki bölümünün işçi ve memurlar tarafından ödendiği gerçeğidir. Bugün, işçi ve memurların ödedikleri gelir vergisinin, toplam gelir vergisi içindeki payının % 66.1 olduğu artık resmi çevreler tarafından da açıklanmış bulunmaktadır. Buna karşılık büyük tüccar ve sanayiciler 1975 yılında kişi başına 14.790 TL., büyük çiftçiler ise 8.202 TL. gelir vergisi

ödemişlerdir. Maliye Bakanına göre yine aynı yıl içinde birinci derecede bir memurun ödediği gelir vergisi 35.055 TL. olmuştur (3).

Bütün bu göstergeler, gelir vergisi sisteminin hangi ölçülerde tüccar, sanayici ve büyük toprak sahibi gibi sömürücü sınıfların çıkarları doğrultusunda geliştirilmiş olduğunu herhangi bir tartışmaya yer bırakmayacak açıklıkta kanıtlamaktadır.

Gelir Vergisi yükünün daha adil bir biçimde paylaştırılmasının, verginin müterakki olma özelliği ile sağlanacağı öteben beri kabul edilmiş genel bir ilkedir. Verginin müterakki olması, vergi oranının, gelir düzeyine paralel olarak artması şeklinde ifade edilebilir. Türkiye'de uygulamada bulunan gelir vergisi oranları da, ilk bakışta, müterakki olma özelliği taşır izlenimini yaratmaktadır. Ancak vergi oranlarının bu görüntüsü oldukça aldatıcıdır. Çünkü ülkemizde uygulanan gelir vergisi sisteminde, bir yandan vergi oranları düşük gelir dilimlerinde yüksek tutulurken, diğer yandan da müterakkilik belli bir gelir düzeyinden sonra dondurulmuştur. Örneğin, 25, 30 ve 60 bin liralık gelir dilimlerine sırasıyla % 25, % 35 ve % 45 gibi oranlar uygulanırken, 1 milyon üzerindeki gelirlere uygulanan oran % 60 olarak dondurulmuştur. Bu durum, gelir vergisinin müterakki değil, tersine müterakki bir özelliğe; yani gelir dağılımını yüksek gelir grupları lehine biraz daha bozan bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir. Gelir vergisi oranlarının bu özelliği, enflasyon olgusuyla birleştiğinde, işçi ve memurlar açısından durum daha da ağırlaşmaktadır. Başka bir deyişle enflasyon işçi ve memurlar üzerindeki ağır vergi yükünü biraz daha arttırmaktadır. Şöyle ki; yüksek oranlı enflasyon ücret ve maaşlardaki nominal artışların anlamını

ortadan kaldırmakta, yani işçi ve memurların gerçek alını gücünün ücret ve maaşlardaki nominal artışa rağmen ya aynı kalması ya da daha azalması neden olmaktadır. Buna karşılık ücret ve maaşlardaki her nominal artış, işçi ve memurları daha yüksek gelir dilimine sokmakta ve böylece daha yüksek oranlarda vergilendirilmelerine neden olmaktadır. İşte bu yüzden işçi ve memurların gelirlerindeki her nominal artış genellikle gerçek gelirlerinde yani satın alma güçlerinde biraz daha azalma anlamına gelmektedir.

Hükümet hazırladığı vergi tasarısıyla vergi adaletini sağlama konusunda oldukça iddialı görünmektedir. Hükümet üyeleri, vergi tasarısının önde gelen amaçlarından birinin vergi adaletini sağlamak olduğunu sürekli vurgulamaktalar. Ancak yeni vergi tasarısında tesbit edilen gelir vergisi oranlarına bakıldığında, yeni tarifenin temelde eskisinden farklı olmadığı görülmektedir.

Aşağıdaki tarife tasarının öngördüğü gelir dilimleri ve vergi oranlarını göstermektedir.

TÜSTAV

		Vergi Oranı %
Gelir Dilimleri		
İlk	5.000 TL. için	5
Sonra gelen	5.000 TL. için	10
Sonra gelen	10.000 TL. için	15
Sonra gelen	10.000 TL. için	20
Sonra gelen	15.000 TL. için	25
Sonra ge'çen	30.000 TL. için	35
Sonra gelen	60.000 TL. için	45
Sonra gelen	140.000 TL. için	55
Sonra gelen	225.000 TL. için	60
Sonra gelen	250.000 TL. için	65
Sonra gelen	300.000 TL. için	68
Sonra gelen	400.000 TL. için	70
Sonra gelen	550.000 TL. için	72
Sonra gelen	2.000.000 ve daha fazla matrahlar için	% 65

Eski tarife ile yeni tarife arasındaki farklar şöyle özetlenebilir. Eski tarihe 2.500 TL.'den başlarken, yeni tarife 5.000 liradan başlamaktadır. Yani, yeni tarifede başlangıç miktarı eskiye göre % 100 artırılmıştır. Ayrıca vergi oranları eski tarifeye göre biraz yumuşatılmıştır. Bunlar ilk bakışta vergi adaletini sağlayıcı değişiklikler olarak görülebilir. Ancak bu görünüş tamamen aldatıcıdır. Çünkü, gelir vergisine tabi gelir dilimlerinin 2.500 TL.'den başlaması 1950'de kabul edilmiştir ve 1950'den bu yana fiyat artışları % 100 değil % 1458 civarında olmuştur. Başka bir ifade ile, vergi tarifesinde belirtilen miktarlar, enflasyon nedeniyle, tasarıda benimlenen oranın çok daha üzerinde bir hızla yıpranmıştır. Bu nedenle, yeni tarifenin başlangıç miktarı, 2.500 TL.'nin en azından, 1950'den bu yana meydana gelen

fiyat artışlarını gösteren katsayı ile çarpımından elde edilmesi gerekirken yalnızca % 100 oranında artırılarak 5.000 TL.'na yükseltilmiştir. Böylece yeni tasarı 1950'deki vergi adaleti anlayışının öngördüğü düzeyi bile tutturamamıştır. Diğer taraftan tasarıda, oranlar bir miktar yumuşatılmışsa da, bu yumuşama eski tarifelerin tersine müterakki olma özelliğini ortadan kaldırmamıştır.

Çünkü oranlardaki yumuşama yalnızca alt ve üst gelir dilimlerine özgü olmamıştır. 1.000.000'a kadar olan tüm gelir dilimleri, yumuşamanın kapsamına alınmıştır. Gerçi yumuşama oranı alt ve orta gelir dilimlerinde biraz daha fazladır, ama bu yeterli olmaktan uzaktır. Nitekim, yukarıdaki tarifeden de izlenebileceği gibi, alt ve orta gelir dilimlerinde, oranlar oldukça hızlı artarken, üst gelir dilimlerinde, oranların artışı giderek azalmakta ve 2.000.000 TL. ve daha fazla gelirliler için % 65'de sabitleşmektedir. Özetlemek gerekirse, yeni vergi tarifesi, gelir vergisi yükünün daha adil bir biçimde paylaşılması yönünden önemli sayılabilecek hiçbir değişiklik içermemektedir.

Gelir vergisiyle ilgili bir diğer konu da en az geçim indirimi ve özel indirim ile ilgilidir. **En az geçim indirimi**, vergilendirilecek olan gelirden, bireyin ailesi ile birlikte yaşamını sürdürebilmesi için gerekli miktarın düşürülmesi anlamına gelir. Başka bir deyişle, en az geçim indirimi, insanın fizyolojik varlığını sürdürebilmesi için gerekli gelirin vergi dışı bırakılması şeklinde uygulanır. **Özel indirim** ise, yalnızca ücret ve maaş gibi emek gücünün satılması karşılığında elde edilen gelirlere uygulanan vergi indirimidir. Aslında gerek en az geçim indirimi, gerekse özel indirim, burjuva iktisat ve vergi

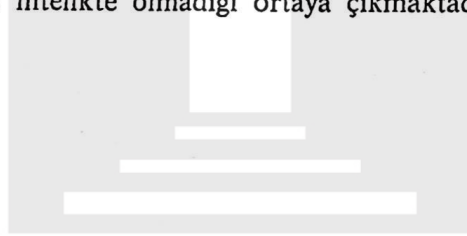
teorisinin, kapitalist devlet aygıtına sınıflar üstü bir görünüm verme çabasının ürünü olan vergi prensiplerinden kaynaklanır. Buna rağmen, Türkiye'de en az geçim indirimi ilk defa 1950, özel indirim ise 1961 yılında uygulanmaya başlamıştır. Bir başka deyişle, bu yıllardan önce gelirlerin vergilendirilmesinde göstermelik dahi olsa, ne en az geçim indirimi, ne de özel indirim gibi bir uygulamaya gidilmemiştir. 1950'de uygulamaya konulan en az geçim indirimi ve 1961'de uygulamaya başlanılan özel indirim miktarı ise sembolik olmaktan öteye gitmemiştir. Örneğin, halen yürürlükte olan Gelir Vergisi Kanununa göre, en az geçim indirimi, yıllık 1800 lirayı aşmayan gelirlerin vergi dışı tutulması şeklinde uygulanmaktadır. Bu, Türkiye'de devletin, yıllardan beri, 1800 liralık yıllık geliri, kişinin ailesi ile birlikte yaşamını sürdürmesi için yeterli gördüğü anlamına gelir.

Böylesi bir uygulamanın sınıflar üstü bir devlet görüntüsü yaratma amacı yönünden yeterli olmayacağı ve hattâ eğer böyle bir görüntü mevcutsa onu dahi ortadan kaldırma sonucu vereceği açıktır.

İşte bu nedendir ki, CHP ağırlıklı hükümetinin vergi tasarısında en fazla üzerinde durduğu ve tasarı üzerinde tartışılırken sürekli olarak ön plâna çıkarmağa çalıştığı konu, en az geçim indirim ve özel indirimle ilgili değişiklikler oldu. Tasarıda en az geçim indirimi deyimi yerine «genel indirim» deyimi getirilmiş ve bu indirim eski düzeyinde bırakılmıştır. Buna karşılık, özel indirim miktarı yılda 1800 liradan 34.200 TL.'na çıkarılmıştır. Özel indirimle, genel indirim birleştirildiğinde, işçi ve memurların yılda 36.000 TL.'lık bir indirimden yararlanması söz konusudur. Özetlemek gerekirse, tasarının, bu konuya ilişkin maddesi ilk bakışta işçi ve memurlara, ol-

dukça büyük bir avantaj sağladığı izlemini vermektedir. Ancak, bu, emekçi, sınıf ve tabakaların vergi konusundaki talepleri yönünden aldatıcı olmamalıdır. Öncelikle şunu vurgulamakta fayda var; özel indirim miktarında getirilmek istenen artış, hükümetin iddia ettiği gibi vergi adaletini sağlayıcı bir değişiklik taşımamaktadır. Çünkü yapılan bu değişiklikten sonra ücretlilerin ödediği gelir vergisi, toplam gelir vergisinin % 52'sini oluşturmaya devam edecektir. Milli gelirden alınan pay yönünden düşünülürse, toplam gelir vergisinin % 52'sinin ücretliler tarafından ödendiği bir ülkede vergi adaletinin sağlandığından söz etmek olanaksızdır. Ayrıca yılda % 50'ye varan enflasyon hızı hesaba katılırsa, bu indirim miktarlarının çok kısa bir sürede anlamını yitireceği de açıktır. Bütün bunların ötesinde asıl önemli nokta indirimin uygulanmasında izlenecek yöntemdir. İndirimin uygulanmasında iki yöntem söz konusudur. Bunlardan birincisi, indirim miktarının toplam gelirden düşülerek, geri kalan kısma «artan oranlı tarife» uygulanmasıdır. Bu yöntem «matrahtan indirim» diye bilinir. Diğer yöntem ise vergiden vergi indirimi şeklinde uygulamadır. Buna «decote» sistemi de denilmektedir. Bu yönetime göre, önce herhangi bir indirim yapmaksızın, toplam gelirden alınacak vergi hesaplanmakta, sonra indirim miktarının tekabül eden vergi, sözkonusu vergi miktarından düşülmektedir. Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılabilirliği gibi, bu iki yöntemden ikincisi indirim uygulamasında vergi yükümlüsü aleyhine geliştirilmiş bir yöntemdir. Türkiye'de uygulanan ve tasarı kanunlaştığı takdirde de uygulanmaya devam edilecek olan yöntem de bu ikinci yöntem, yani **vergiden vergi indirimi** veya başka bir deyişle, decote yöntemidir. Bu yöntemin vergi adaletinin gereklerine uygun düşmediği yargısı, bugün okutulmakta olan Maliye ders kitaplarına dahi geçmiştir (4). Bu nedenle böylesi

bir yöntemin geçerli olduğu bir vergi tasarısı ile vergi adaletinin sağlanacağı ve ücretlilerin diğer kesimlere göre büyük avantaj elde edeceği iddiaları tümüyle geçersizdir. Bütün bunların yanında, bu iddiaları tümüyle geçersiz olduğunu gösteren en önemli kanıt, tasarının «gayrimenkul sermaye gelirleri ile ilgili madde»'sinde bulunabilir. Tasarı, 200.000 TL.'na kadar olan gayrimenkul sermaye gelirlerinin 40.000 liralık bölümünün vergi dışı bırakılmasını öngörmektedir. Daha sonra komisyonda 200.000 TL., 100.000 TL.'na indirilmiş, fakat 40.000 liralık muafiyet aynen korunmuştur. Bu ne demektir? Bu, tasarının ücretlilere değil, sermaye sahibi kesimlere avantaj sağlaması demektir. Çünkü daha önce açıklanmaya çalışıldığı gibi, ücretlilere indirim vergiden vergi indirim yoluyla uygulanmaktadır. Buna karşılık 100.000 TL.'na kadar olan gayrimenkul sermaye gelirlerinden, bir kalemde 40.000 TL.'lık indirim yapılmakta ve bununla da yetinilmeyerek bu indirim sözkonusu miktarın doğrudan doğruya vergi dışı bırakılması şeklinde uygulanmaktadır. Görüldüğü gibi, tasarı, biraz daha ayrıntılı incelendiğinde ve getirilen değişiklikler birbirleri ile olan ilişkileri çerçevesinde ele alındığında, tasarının hükümetin sunmak istediği gibi, vergi adaletini sağlayıcı nitelikte olmadığı ortaya çıkmaktadır.

TÜSTAV

Tekelci Sermayenin Talepleri ve Tarım Kesiminin Vergilendirilmesi :

Türkiye öteden beri, tarım sektörünün millî gelir içinde sahip olduğu yüksek paya rağmen, tarımsal kazançların adeta vergiden muaf tutulduğu bir ülke olmuştur. Örneğin, Türkiye’de tarımsal kazançlar 1960 yılına kadar gelir vergisi dışında tutulmuştur. Tarımsal kazançlar 1960 yılından sonra gelir vergisi kapsamına alınmış olmasına rağmen, götürü usulde vergileme ve bu usulün kötü uygulanması yüzünden, vergi ödemenin adeta vergi yükümlüsünün keyfine bırakıldığı bir sektör olmaya devam etmiştir. Bu ise, tarım sektöründen elde edilen verginin yıllardır, son derece düşük bir düzeyde kalmasıyla sonuçlanmıştır.

Türkiye’nin oldukça hızlı bir kapitalistleşme ve dışa bağımlı da olsa, belli bir sanayileşme süreci içinde bulunduğu düşünülürse, tarım kesiminin vergi ödeme konusunda sahip olduğu bu ayrıcalığın, sanayi ve tarım kesimleri arasındaki çelişkilerin odaklaştığı noktalardan birini teşkil ettiği ortaya çıkmaktadır. Nitekim, içinde bulunulan hızlı kapitalistleşme süreci içinde giderek güçlenen tekelci sermayenin, «tarım kesiminin etkin bir» biçimde vergilendirilmesi yönündeki talebi giderek daha fazla belirginleşmektedir. Aslında vergi sorunu sözkonusu olduğunda, tekelci sermayenin sıklık kullandığı «vergi adaleti» veya «vergi yükünün sektörler arasında dengeli dağılımı» gibi sözlerin gerisinde yatan, tarım kesiminin daha etkin bir biçimde vergilendirilmesi yönündeki taleptir. Ancak tekelci sermayenin politik düzeyde, büyük toprak sahipleri ile içinde bulun-

duğu ittifakın niteliği, tarım kesiminin vergilendirilmesi yönündeki talebin gerçekleşmesini sürekli olarak engellemektedir.

Vergi tasarısı, bu açıdan ele alındığında tarım kesiminin etkin bir biçimde vergilendirilmesi yönünden fazlaca bir değişiklik getirmediği görölmektedir. Tasarıda bu konuya ilişkin olarak getirilen değişiklikler şöyle özetlenebilir. Yıllık hasılat tutarı 500.000 TL. ile 2.500.000 TL. arasında bulunan çiftçilerin kazançları «İşletme hesabı»na, hasılatı 2.500.000 TL.'i aşanların kazançları ise «Bilanço esasına göre tesbit edilecektir. Bu hükümlerin, tarım kesiminden elde edilecek vergi miktarını önemli ölçüde artırması beklenemez. Çünkü, özellikle büyük toprak sahipleri, yıllık hasılatı düşük gösterme çabası bakımından son derece zengin olanaklara sahiptirler. Bu nedenle, büyük toprak sahiplerinin kendilerini 2.500.000 TL.'den daha fazla hasılat elde etmiş gibi göstererek, bilanço esasına göre vergilendirilmeye razı olacaklarını düşünmek hayli zordur. Kaldı ki, bu tür yöntemlerin vergi kaçakçılığını önlemede çok da etkin araçlar olduğu söylenemez.

Ancak yalnızca bunlara bakarak, tasarının, tarım kesiminden elde edilen vergi miktarının artırılması yönünde hiçbir önlem içermediği şeklinde bir yargıya varmak yanlış olacaktır. Kanımızca, tasarı **aynen** kanunlaştığı takdirde, eskiden büyük ölçüde vergiden muaf olan küçük ve orta köylülük, birkaç sene içinde vergiye tâbi hale gelecektir. Şöyle ki; halen uygulanmakta olan gelir vergisi kanununa göre 60.000 TL.'ye kadar olan hasılatlar, küçük çiftçi muafiyetinden yararlanmaktadır. Artan fiyat düzeyine rağmen, tasarıda 60.000 TL.'lık muafiyet sınırı ancak 80.000 TL.'na çıkarılmıştır. Bir

başka deyişle, tasarıda, tarım kesiminden elde edilen vergi miktarının artırılması, giderek daha fazla küçük çiftçinin vergi kapsamına alınmasıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Bunu, tekelci sermayenin, tarım kesiminin vergilendirilmesi ile ilgili isteğini, hükümetin, küçük toprak sahibi köylülüğün sırtından karşılamaya çalışması şeklinde yorumlamak sanırız yanlış olmayacaktır.

Kurumlar Vergisi ile İlgili Değişiklikler :

Tekelci sermaye, vergi tasarısına ilişkin görüşlerini, 13-14 Mayıs tarihlerinde yapılan TÜSİAD Danışma Kurulu toplantısından sonra şöyle açıkladı : «Devletin vergi gelirlerini artıracak, vergi adaletini sağlayacak, vergi kaçakçılığını önleyecek, yatırımları, istihdamı, üretimi ve ihracatı teşvik edici ve döviz kaybına mani olacak köklü düzenlemeler beklerken vergi önlemlerinin yatırımları, istihdamı ve üretimi daraltacak biçimde getirilmesini ekonomi için zararlı görmekteyiz». (5). Görüldüğü gibi, tekelci sermaye tasarımı, yatırımları, istihdamı ve üretimi daraltıcı olarak nitelemekte ve eleştirisini bu noktada yoğunlaştırmaktadır. Tasarının, tekelci sermaye tarafından bu şekilde eleştirilmesinin temelinde yatan neden, kurumlar vergisi ve gider vergilerinde yapılan bazı değişikliklerdir. Tasarı, daha önce % 25 olan kurumlar vergisi oranını % 30'a yükseltmekte ve istisnalar konusunda yeni koşullar getirmektedir. Türkiye'de kurumlar vergisinin % 25 gibi düşük bir orana sahip olması, bu vergiden kaçınma olanakları, indirim ve istisnalar son yıllarda görülen hızlı holdingleşmenin temelindeki nedenlerden biri olmuştur. Bir başka deyişle; halka açılma ve kurumlaşmanın desteklenmesi gibi sloganların gerisine saklanılarak, kurumlar vergisi

teklci sermayenin palazlanmasında bir araç olarak kullanılmıştır. Kurumlaşma denilen olgunun ortaya çıktığı en belirgin şeylerden biri de, tekellerin vergi kaçırmasının meşrulaştırılması olmuştur. Hisse senedi ve tahvillerle ilgili uygulama bunun en tipik örneğidir. Bilindiği gibi, hisse senedi ve tahviller iki çeşittir:

- a) İsme yazılı,
- b) Hamiline yazılı.

İsme yazılı tahvil ve hisse senetlerinin faiz geliri kaynakta % 20 oranında vergiye tabi tutulur. Ancak, hamiline yazılı tahvil ve hisse senetlerinin kimde olduğu bilinemeyeceğinden bunlardan elde edilen faiz gelirinin vergilendirilmesi, bu tür hisse senedi ve tahvilleri elinde bulunduranların keyfine kalmıştır. Türkiye'de şirketleri, çıkardıkları tahvil ve hisse senetlerinin tümünün isme yazılı olması yönünde zorlayacak hiç bir yatırım yoktur. Bu nedenle, çıkarılan hisse senedi ve tahvillerin çoğunun hamiline yazılı olması, takip edilen en yaygın yoldur. Çünkü, hamile yazılı tahviller ve çıkaran şirketler - öz sermaye faizinin kanunen vergiye tâbi olmasına rağmen - öz sermayeleri üzerinden vergisiz faiz geliri sağlama olanağını elde etmektedirler.

Bir başka deyişle; Türkiye'de hamiline yazılı hisse sendi ve tahvil çıkarmak vergi kaçırmanın en emin yollarından biri haline getirilmiştir. Ayrıca uygulamadaki kanune göre, başka bir kurumun sermayesinin asgarî % 10'una sahip olan kurumların bu iştiraktan doğan kazançları kurumlar vergisi dışında bırakılmaktadır. Bu uygulama, Türkiye'de şirketlerin bir diğerine ortak alma olgusunu hızlandırmış, ve bir başka deyişle, şirketlerin hızla holdingleşmeye gitmelerinin ana nedenlerinden biri haline gelmiştir.

Vergi tasarısı hem hisse senedi ve tahvillerle, hem de istisnalarla ilgili maddeleri yeniden düzenlemektedir. Örneğin, tasarıda, en az 500 ortağın bulunması, ortakların sermaye payının şirket sermayesinin % 2'sini aşmaması ve hisse senetlerinin en az % 90'ının isme yazılı olması halinde anonim şirketlerin, elde edecekleri kurum kazançlarının % 20'sinin 10 yıl süre ile kurumlar vergisi dışında bırakılması öngörülmektedir. Diğer taraftan, iştiraklerde uygulanacak istisna için gerekli olan asgari % 10 iştirak payı koşulu tasarıda % 20'ye çıkarılmaktadır. Yani tasarıda bir yandan halka açık anonim şirket kategorisi ve buna ilişkin istisnalar tanımlanırken, diğer yandan da iştirak halindeki istisna olanağı bir ölçüde, daraltılmış olmaktadır. Tekelci sermayenin vergi tasarısı ile ilgili eleştiri ve şikâyetleri de işte bu noktada yoğunlaşmakta ve bu konuda şöyle denilmektedir: «Yıllardır geniş vatandaş kitlelerinin sınıf faaliyetlere ortak olmaları ve ulusal tasarrufların yatırımlara yönlendirilmesini sağlayan kurumlaşma hareketi tehlikeli ölçüde engellemektedir.» (6) Yukarda da açıklamaya çalıştığımız gibi, tasarının getirdiği değişiklikler kurumlaşmayı engelleyici hiç bir özellik taşımamaktadır. Yapılan sadece halka açık anonim şirketlerin tanımlanması ve bu alanda getirilen istisnaların belirlenmesi ile ilgilidir. Gazete sayfalarını «halka açık» olduklarına ve güçlerini halktan aldıklarına (!) dair ilân ve reklâmlarla dolduran yerli tekellerin, böyle bir tasarıya karşı çıkmaları, onların halka açılmadan ne anladıklarının bir göstergesi olmuştur. Çünkü tasarıda yer alan halka açık anonim şirket tanımının, bireylerin sınıf faaliyetlere ortak olmalarını ve tasarrufların yatırıma yönlendirilmesini engelleyici hiç bir yanı yoktur. Tekelci sermayenin burada işine gelmeyen nokta, tanımlanan

halka açık anonim şirketin sahip olması gereken özelliklerdir.

Özetlemek gerekirse, kurumlar vergisi ile ilgili düzenlemeler, tekelci sermayenin yaratmak istediği görüntünün tam tersine, sermaye kesimine, verginin % 5 oranında artırılması dışında hiçbir ek yük getirmemektedir.

Gider ve İşletme Vergilerindeki Değişiklikler :

Tasarı tartışılırken, tasarının emekçi sınıf ve tabakalara ne getirip ne götürdüğü konusunda gözden geçirilen noktalardan biri de, işletme ve gider vergileri ile ilgili değişikliklerdir. Tasarı, plastik kökenli malların, deterjanlar, yer muşambaları, iç ve dış lâstikler, sunta, kontrplâk, sentetik ve sun'î elyaf, makina halıların, traş bıçakları, çamaşır makinası, buzdolabı ve fırın gibi ev âletlerinin gider ve işletme vergilerinin kapsamına alınmasını öngörmektedir. Ayrıca gider vergisi oranlarında yapılan değişikliklerde otomotiv endüstrisindeki gider vergisi oranları yükseltilmektedir. Daha önce gider ve işletme vergileri dışında bulunan bir çok malın vergi kapsamına alınması, verginin söz konusu mal fiyatlarına eklenmesi anlamına gelir. Başka bir deyişle; Tasarı kanunlaştığı takdirde, bir çok tüketim malının fiyatı, ya vergi kapsamına alındıkları, ya da vergi oranları artırıldığı için daha yüksek fiyatlarla satılmaya başlanacaktır.

Gider ve işletme vergilerinde yapılan değişikliklerin amacı, hazineye ek gelir kaynağı sağlama şeklinde belirmektedir. Vergi tasarısının kanunlaşması halinde, elde

edilmesi beklenen 55 milyar liralık ek vergi gelirinin 19-20 milyar lirasının doğrudan doğruya bu vergilerde yapılan değişikliklerden sağlanması beklenmektedir (7). Bunun anlamı şöyle özetlenebilir. Fiyat artışları ile birlikte düşünüldüğünde, gider ve işletme vergilerindeki söz konusu değişiklikler alt ve orta gelir gruplarının satın alma gücünü ve dolayısıyla yaşam standardını büyük ölçüde düşürecektir. Aslında, hükümetin getirdiği diğer önlemlerle birlikte ele alındığında, sermaye birikimi sürecinin içinde bulunulan aşamasında vergi tasarısının gerçekleştirmeye yöneldiği amaçlardan birinin de bu olduğu açıktır. Ancak söz konusu amaç resmi ağzlarla, «gereksiz tüketim kısılması» şeklinde ifade edilerek sorunun gerçek boyutları gizlenmeye çalışılmaktadır. Aslında burada bütün sorun, hükümetin gelir vergisinde yapılan değişikliklerle ücretlilerin aktaracağını ileri sürdüğü 30 milyar liranın yine bu kesimden başka yolla geri alınması ve bunun «**umut**» (!) imajının yıkılmasını önleyecek şekilde, ustaca sunulmasından ibarettir.

TÜSTAV

Diğer Vergilerle İlgili Değişiklikler

Vergi tasarısı motorlu kara taşıtları, taşıt alımı, emlak, veraset ve intikal, dış seyahat harcamaları ve damga vergileri alanında da bazı değişikliklerin yapılmasını öngörmektedir. Ancak söz konusu vergilerle yapılmak istenilen değişikliklerin - bir kısmının önemsiz olmaları, bir kısmının da bu yazının boyutlarının ötesinde uzun açıklamaları gerektirmesi nedeniyle - ayrıştırılmasına girmeyeceğiz. Çünkü bu vergilerle ilgili değişiklikler de yazıda daha ayrıntılı bir biçimde incelemeye çalıştığımız diğer vergilere ilişkin değişikliklerle hemen hemen aynı özellikleri göstermektedir.

TÜSTAV

NOTLAR :

- (1) TİB Aylık Bülten, No : 46, Nisan 1978,
 - (2) Milliyet, 18 Nisan 1978,
 - (3) Milliyet, 18 Nisan 1978,
 - (4) Prof. Halil Nadaroğlu, «Kamu Maliyesi Teorisi» 341,
İST. 1976,
 - (5) Cumhuriyet, 16 Mayıs 1978,
 - (6) Cumhuriyet, 16 Mayıs 1978,
 - (7) Milliyet, 6 Mayıs 1978.
- Haziran 1978, Sayı : 48,

TÜSTAV

TÜSTAV

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜSTAV

TÜSTAV

KAPİTALİST İŞLETMELERDE YÖNETİM, «YÖNETİCİLER» VE İŞÇİ SINIFI (*)

GİRİŞ:

Bugün, kapitalist işletmeleri, tekelleri yönetenler, çoğu kez bizzat sermayenin sahipleri kişiler değildir. Sermaye sahipleri, genellikle, hisse senetlerinin gelirleriyle asalakça yaşamakta, Lenin'in deyimiyile «rantiye bir sınıf» oluşturmaktadırlar. Yönetim işlevini yerine getirenler, «işletme eğitimi» görmüş, seçkin tekel bürokratları, «yöneticiler» (managers), «iş adamları» zümresidir. İşçi sınıfının ve sosyalist hareketin karşısına, bugün düzen savunucusu olarak, ilk elde çıkan bunlardır. Sermayenin çıkarını ve «yaşama hakkını» öne sürerek «kraldan daha kralcı» kesilebilen, bu süzme kastır. Bu kast, çağımızın dev teknolojik, bilimsel gelişmelerini, varolan kapitalist toplum düzeninin korunması temeli üzerinde, biçimlendirir; toplumsal üretici güçlerin bu doğrultuda yönlendirilmesinde söz sahibidirler.

Proletarya ise, düzenin basamak sayısı süreç içinde giderek artmış olan hiyerarşinin en alt katındadır. Yerine getirdiği yıpratıcı fonksiyonu yıllardır yaşıyor olmasından dolayı, nesnel konumundan dolayı, toplumsal

faaliyetlere katılmaktan en yoksun sınıf durumundadır. Ücret düzeyi, sosyal haklar, kişi başına düşen et, süt, çelik v.b. ölçütleriyle proletaryanın en az «orta sınıf» düzeyinde bir tüketim olanağına ulaşmış olduğunu söyleyip, onun bu durumda yaşadığı düzenle bir çelişkisi olamayacağını söyleyenler veya en azından bu düzeyde bir tüketim imkânına sahip olmadığı bir işleyişe karşı çıkması ve sadece «daha çok tüketme olanağına kavuşması için» mücadele etmesi gerektiğini savunanlar, bunun propagandasını yapanlar burjuva bakış açısıyla soruna yaklaşmaktadırlar. Tüketim düzeyi ölçütü burjuva ölçütüdür. «İşçi sınıfı toplumsal faaliyetlere ne ölçüde katılabilmektedir?» bu ölçüde ise sosyalistlerin ölçütüdür.

İşçi sınıfının bugünkü nesnel konumu, onu tamamen, toplumsal faaliyetlerin yürütülmesi eylemi olarak tanımladığımız politikanın dışında bırakmış, bu eylem ise belirli bir azınlığın elinde tekelleşmiştir. İşbölümünün giderek incelendiği dünyamızda dar eylem alanları içine hapsedilen yalnız işçi sınıfı değil, aynı zamanda «kafa emekçileri» diye tanımlanan kesimdir de.

«Tasarlamak, imgelemek» eylemi, hiyerarşinin en uç noktalarında tekelleşmiştir. Hiyerarşinin tüm altında kalanlar bu tasarlanana yerine getirmek, beyinlerini, kollarını, bacaklarını... bu «tepedekiler»'in tasarladıklarını uygulamak üzere harekete geçirirler. Bu nedenle vücutlarını doğal güçleri, «tepedekiler»'in tasarladıklarını yerine getirmek üzere kendilerine uygun görülen işlere göre belirlenir. Beyin, ancak uygun görülen işin izin verdiği ölçüde gelişir. Vücudun diğer organları, yine öyle. İnsanlık tepede belirli bir azınlık elinde tekelleşen bu «tasarlama, imgeleme» hakkını paylaşmadıkça,

asırlar önce elinden alınmış olan bu hakkı «yeniden ele geçirmediğçe», tüketim imkânı ne kadar gelişirse gelişsin, giderek edilgenleşip, çok boyutlu bir güvensizlik sürecini yaşayacak ve çağımızın dev gelişmelerinin (örneğin bilgisayarlar) burjuvazi elinde biçimlenmesiyle bugün olduğundan çok daha fazla nesneleşmeye mahkûm edilecektir.

Bugün toplumsal faaliyetleri yönlendirme eyleminin giderek daha az kişinin iradesince belirlendiğinden söz ettik. Buna karşılık, özellikle sosyal - demokrat hükümetlerin ortaya attıkları bir slogan «yönetime katılma» ise bu yetki tekelleşmesini bozacak, kararlarda daha geniş kitlelerin yer almalarının mümkün olabileceği bir model olma iddiasıyla ortaya çıkmaktadır. August Babel'in «Kaptalizmin incir yaprağı» diye tanımladığı bu terimin Türkiye'deki adı CHP tarafından «özyönetim» olarak lanse edilmektedir. «Yönetmek» eyleminin «paylaşılabilir» olup olmadığını tartışmadan önce «yönetim» kavramını tanımlamak gerekmektedir. Bu yazıda da «yönetime katılma» tartışmalarına bir teorik çerçeve olması amacıyla «yönetim» kavramı ve yönetim sürecinin günümüz koşullarında büründüğü biçim ve bu sürecin işleyiş tarzı konu edilecektir.

TÜSTAV

KAPİTALİST ELBİRLİĞİ VE YÖNETENLER

İnsanlık, varolduğundan bu yana doğanın ürünlerini kendi ihtiyaçlarına uygun bir biçimde ele geçirebilmenin, doğa üzerinde denetim sağlayıp onu dönüştürebilmenin mücadelesi içindedir. İnsanlığın bu amacına ulaşması için giriştiği eylem - iş süreci - insanın hem kendisinin, hem de doğa güçlerinin katıldığı ve insanın kendisiyle doğa arasındaki maddî tepkimleri önceden tasarlayıp düzenlediği ve denetlediği bir süreçtir. Diğer bir deyişle, girişilen her eylem önceden tasarlanan bir süreçtir; insanı diğer yaratıklardan ayırdeden özellik de budur. «Örümcek işini dokumacıya benzer şekilde gördüğü gibi, arı da peteğini yapmada pek çok mimarı utandırır. Ne var ki, en kötü mimarı en iyi arıdan ayıran şey, mimarın yapısını gerçekte kurmadan önce, onu imgesinde kurabilmesidir» (1). Özetlemek gerekirse, insanlık, giriştiği her eylemi önceden düşünür, tasarlar ve sonra tasarısını gerçekleştirmek için onu yürürlüğe koyar, sonuçlarını denetler.-Bu süreçler en ilkel biçimleriyle de olsa, ilkel toplumdan bu yana insanlığın doğa ile olan mücadelesi sürecinde yaşanmıştır ve yaşanacaktır.

İnsanlık, yine tarihin ilk evrelerinden beri, doğa karşısında etkin olabilmek, onu dönüştürebilmek için sürdürdüğü uğraşı, çoğu kez, birden fazla kişinin katıldığı eylemler biçiminde sürdürmüştür. Çok sayıda kişinin bir ve aynı, ya da farklı ama aralarında belli bir ilişki bulunan süreçlerde birarada çalışmalarına «elbirliği yapmak» (kooperasyon) denir. Elbirliği ile çalışma yoluyla, yalnız bireyin üretici gücü artmaz, aynı zamanda yepyeni bir güç, yani «kitlelerin ortak gücü» yaratılır.

Elbirliği ile çalışmada, birkaç kişi aynı zamanda, aynı ya da benzer türden bir işin üzerinde çalışabilir ama ortaklaşa emeğin bir parçası olarak herbirinin yaptığı iş, emek sürecinin belli bir evresini karşılar ve bütün evrelerden geçilerek elbirliği sonucu üzerinde çalıştıkları iş daha büyük bir hızla yürür. Yapılan iş karmaşık olsa bile, elbirliği yapan insanların basit sayısı, çeşitli işlemlerin farklı kimseler arasında dağıtılması olanağını doğurur, bunun sonucu olarak iş eşzamanında yürütülür. Bu yolla da işin tamamlanması için gerekli zaman kısaltılmış olur.

Elbirliği, diğer taraftan, yaygın ve geniş boyutlu işlerin yürütülmesine olanak sağlar. Öte yandan, üretimin boyutlarını büyütmeyle birlikte üretimin yapılmakta olduğu alanda görece bir daralmayı da sağlar. Üretimin boyutlarındaki artış ve yapıldığı alandaki daralma, beraberindeki çalışanların biraraya toplanması, çeşitli süreçlerin yanyana getirilmesi ve üretim araçlarının yoğunluk kazanarak bazı gereksiz harcamalardan tasarruf edilmesi imkanını yaratır.

İşte insanlığın, şu veya bu ölçüde, toplumun evrelerinde sürdürdüğü bu elbirliği, elbirliğini yapan ki-

şiler arasında eşgüdüm (koordinasyonun) sağlanması, bireysel etkinliklerin genel amacı gerçekleştirmek üzere yönlendirilmesi gereği «yönlendirici bir otorite» yi gerekli kılmıştır. Marks'ın deyişiyle «Geniş boyutlu her türlü ortaklaşa emek, bireysel etkinliklerin uyum içerisinde çalışmasının sağlanması, ayrı ayrı organların etkinliklerinden farklılık gösteren birleşmiş bir organizmanın çalışmasından doğan genel görevlerin yerine getirilebilmesi için, şu ya da bu ölçüde yönlendirici bir otoriteye gerek duyar. Tek bir kemancı kendi kendisinin yöneticisidir, ama orkestra için bir şefe gerek vardır.» (2)

İlkel komünal toplumlarda avlanma, meyva toplama, vahşi hayvanlara karşı korunma gibi basit elbirliği temeli üzerinde yürütülen faaliyetlerde elbirliğinin «orkestra şefliği» ni yapan kişi ya da kişiler GEÇİCİ gönüllü kimselerdi. Bu toplumlarda anaerkillik hakimdi ve ortak mülkiyet sözkonusuydu, savaş bilinmezdi, avlanma, meyva toplama, korunma gibi faaliyetleri yönlendirmek için görevsel ve geçici olarak bölünebilen, ama son kertede sırayla herkesce yönetildiği için kimse tarafından yönetilmeyen bir «eşitler birliği» vardı. Daha sonları, üretici güçlerdeki gelişme, insana kendisine gerekenden fazlasını üretme yeteneğini kazandırmış ve bu yeni durum özel mülkiyetin silah ve araç yapımında kullanılan madenlerden başlayarak silah ve araçların kendilerini, hayvan sürülerini ve köleleri kapsayacak biçimde genişlemesine yol açmıştır. Bu gelişmelerle birlikte belirli bazı işlerin görülmesi ve topluluğun savunulması için başlatılan geçici, gönüllü ve görevsel yönlendiricilik yerini KALICI bir «orkestra şefliği» ne bıraktı. Yaygın barıştan, sürekli savaşa geçişle birlikte anaerkil toplumun seçimlik ve sorumlu

«savaş şefi» görevi, giderek egemenlik kazandı ve hizmetle yükümlü olduğu toplumdan kendisini soyutlayarak onun üstünde yer aldı. Üretimde ihtiyaç duyulan insan ve hayvan gücünün, savaş tutsaklarının köleleştirilmesi ve yenik topluluğun zenginliklerinin yağmalanması yoluyla elde edildiği, yağmalanan zenginliklerin en önemli bölümünün savaş şeflerinin kişisel hazinelerinde toplandığı bir toplum düzeni başatlık kazandı.

Temelde boyunduruk ve kulluk ilişkilerine dayanan ve kölelik tabanı üzerinde yükselen basit elbirliği, bu toplumsal formasyonlarda, madenlerde, inşaatlarda, latifundialarda kullanılırdı. Eski Roma'daki inşaatlar, Mısır'daki piramitler, kanal yapımları bu türden basit elbirliğine dayanırdı. Bu elbirliğini yönlendirenler ise eli kırbaçlı, köle sahiplerinin temsilcileriydi.

Kapitalist biçimdeki elbirliği ise, emek gücünü sermayeye satan «özgür» ücretli işçinin varlığını öngerektirir. «Genel kural olarak, işçiler biraraya getirilmeksizin elbirliği yapamazlar tek bir yerde toplanmaları, elbirliğinin zorunlu bir koşuludur. Ücretli işçiler aynı sermaye, aynı kapitalist tarafından aynı zamanda çalıştırılmadıkça ve bunun için emek güçleri kapitalist tarafından aynı zamanda satın alınmadıkça elbirliği yapamazlar» (3) Ücretli işçi emek-gücünü kapitaliste satmak üzere pazarlığa girişmeden önce, onun sahibidir, emek «özgür» dür. Bu durumda her işçi yalın emek-gücüne sahiptir. Birbirinden bağımsız olan işçiler teker teker kapitaliste emek güçlerini satmaya hazırladılar ve satış işlemi tamamlandıktan sonra yukarıda sözü edilen «özgür» emek-gücü artık özgür değildir. Kapitalist, satın aldığı yalın emek-güçleri arasındaki ilişkiyi kurar, biçimlendirir ve onlar arasındaki elbirliğinin or-

ganizatörü, tayin edici olarak işlev görür. Artık, işçiler, kapitalist tarafından şekil verilmiş faaliyet halindeki bir organizmanın çalışan uzuvları, organları olarak sermayenin özel varoluş biçimleridirler. İşçilerin bu kapitalistçe biçimlendirilmiş organizmayı yaşatarak geliştirdikleri üretici güç, ücretsiz olarak gelişir ve onları bu koşulların içerisine sokan emek-gücünün satın alıcısı olmakla bu hakkı kendinde bulan kapitaliste ait olur. «Bu güç, sermayeye bedavaya geldiği için ve öte yandan işçide, emeği sermayeye ait olmadan önce bu gücü harekete geçiremediği için, bu, sanki sermayeye doğa tarafından bahşedilmiş bir güç olarak, yani sermayenin özünde bulunan üretici bir güçmüş gibi görünür.» (4) Oysa bu yanıltıcıdır. Sermaye, emek-gücü olmadıkça kendi başına hiçbir şey değildir. Elbirliğinden ortaya çıkan üretici güç de yine emek-gücünden kaynaklanır, sermayeden değil.

Özetlemek gerekirse, kapitalistin emek sürecini eşgüdümlemek üzere uyguladığı veya uygulattığı denetimin temel işlevi toplumsal emek sürecinin sömürülmesiyle ilgilidir. Kapitalist üretimin başlıca amacı ve yönlendirme dürtüsü, elden geldiğince fazla artık-değer sızdırmak dolayısıyla emek-gücünü mümkün olan en geniş ölçüde sömürmektir. Kapitalist elbirliği çerçevesinde çalışan işçi sayısı arttıkça, sermayenin egemenliğine karşı direnmeler de artar. Bu durumda sermayenin işçilerin direnmesinin üstesinden gelmesi için, karşı-baskı ihtiyacı da artar. Bu baskıyı uygulama, kapitalist toplum düzenini korumayı temel işlev edinmiş olan devletin işlevlerinden biri olduğu gibi, işçiler içinde sermayenin safına çekilmiş gözetici ve denetleyiciler de, bu işlevi yerine getirmek üzere kapitalist sınıf tarafından görevlendirilirler.

Ayrıca, kapitalistin malı olan üretim araçları kitlesindeki artışla birlikte, bu araçların gereği gibi kullanılması denetleme zorunluluğunu ortaya çıkarır. Bundan başka, ücretli işçilerin elbirliği tamamen, bunları çalıştıran sermaye tarafından oluşturulmuştur. Tek bir organizma olarak birleştirilmeleri ve bireysel görevleri arasında gerekli bağlantının, eşgüdümün kurulması işçilerin dışında ve kendilerine yabancı konular olup, işçileri biraraya getiren sermayeye ait bir işlev durumundadır. Böylece, işçiler kapitalistin önceden tasarladığı bir plana uyar ve kapitaliste ait yetkinin uygulayıcıları olarak onun iradesine tabi olurlar. «Eğer durum böyleyse» diyor Marks, «Kapitalistin denetimi özünde, üretim sürecinin iki yanlı niteliğinden dolayı —bu süreç bir yandan kullanım değerleri üreten toplumsal bir süreç öte yandan da artı-değer yaratan bir süreçtir— iki yanlıdır ve şekil bakımından da zorbalıktır. Elbirliğinin boyutları büyüdükçe bu zorbalık da kendisine özgü biçimlere girer.» (5)

Kapitalist elbirliğinde yönlendirme ve denetleme işini başlangıçta kapitalist bizzat kendisi yaparken, işini büyütmesi, çalıştırdığı işçi sayısının artmasıyla o, bu işi bir «vekil»'e devreder; Lenin bu süreci bir Rus araştırmacısından şu şekilde aktarmaktadır : «2 ya da 3 işçinin çalıştırılması, mal sahibine öyle küçük bir fazla sağlar ki, o da işçilerle birlikte çalışmak zorunda kalır..... 5 işçinin çalıştırılması, daha şimdiden, mülk sahibine onun bir ölçüde kol emeğini bırakmasını, biraz ağırdan almasını ve esas olarak son iki iş görevi ile uğraşmasını (yani malzeme alımı ve eşyaların satışı) mümkün kılacak kadar sağlar. Ücretli işçilerin sayısı 10'a ulaşır ulaşmaz ya da bu rakamı aşar aşmaz, mülk sahibi yalnızca kol emeğini bırakmakla kalmaz,

hemen hemen işçilerine gözcülük etmekten de vaz geçer, bu iş için kalfa atar..... o artık bir küçük kapitalist doğuştan bir efendi olmuştur.» (6) Kapitalistin çalıştırdığı işçi sayısı çoğaldıkça onun komutası altındaki işçilerden kurulu ordu. Marks'ın deyiimiyle, subaylara (yöneticilere) ve assubaylara (ustabaşı, postabaşı) gereksinme gösterir ve bunlar işin yapılması sırasında kapitalist sınıf adına bir orduya komuta ederler. Denetim ve gözetim işi bunların yerleşmiş ve özel görevleri olur.

Buraya kadar, kapitalist elbirliği temeli üzerinde, üretim sürecinde «yönetenler» i ele alarak, yönlendirme işlevinin hangi ihtiyaçlardan kaynaklandığı ve «yönetici» konumundaki kişilerin durumuna değinmeye çalıştık. Şimdi de, yönetilenler, yani işçiler cephesine dönerek kapitalist elbirliği ve işbölümü bağlamında bu kesimde nasıl bir süreç yaşandığına değinelim.

TÜSTAV

KAPİTALİST ELBİRLİĞİ, İŞLETME İÇİ İŞBÖLÜMÜ VE İŞÇİ SINIFI

İlkel komünal toplumda salt yaş ve cinsiyete dayanan doğal işbölümünün yerini, üretimin tarım ve hayvancılık kesimlerine ayrılmasıyla ortaya çıkan ilk büyük toplumsal işbölümünün almasından sonra, farklı üretim dallarının ve bu daldaki ürünlerin üretimine uygun olarak, bireylerin belli işlere bağlanması biçiminde ortaya çıkan toplumsal işbölümü, bilinen tüm toplumların ortak özelliğidir. Ne var ki, bir metanın üretimi için gerekli olan iş sürecinin kendi içinde parçalanarak, bu parçaların aynı işyerinde toplanan çok sayıdaki işçilere bölünmesi, başka bir deyişle, sözkonusu ürünü tek başına yapan «bütün - işçi» nin, ürünün yapımı sürecinin parçalara bölünmesiyle «parça - işçi» durumuna gelmesine neden olan işletme - içi işbölümü kapitalizme özgüdür. «Toplum ölçüsünde işbölümü, meta üretimi ile meydana gelsin ya da gelmesin, birbirinden çok farklı toplumsal ekonomik kuruluşlarda, ortak bir şekildir, oysa manüfaktürde uygulandığı şekliyle, işyerindeki işbölümü ancak kapitalist üretim tarzına özgü bir durumdur.» (7)

Yine, Lenin işletme - içi işbölümünün ilk uygulanma alanı olan manüfaktürü tanımlarken şöyle demektedir. «Bildığımız gibi manüfaktür ile, işbölümüne dayanan elbirliği keşfedilmektedir. Başlangıcı açısından manüfaktür doğrudan doğruya, yukarıda tanımlanan, kapitalizmin sanayideki ilk aşamalarına dahildir. Bir yandan, az çok önemli sayıda işçiye sahip atelyeler, yavaş yavaş işbölümünü getirirler ve bu yolla kapitalist

elbirliği, kapitalist manüfaktür haline gelir.» (8)

İşletme - içi işbölümünün uygulanmasıyla, önceden aynı zanaatlarca başından sonuna kadar üretimi yapan bir ürünün üretimi için gerekli iş süreci parçalara ayrıldı ve her parça - iş ayrı kişilerce yapılmaya başlandı. Böylece metalar bağımsız olarak çalışan zanaatkarların bireysel ürünleri olmaktan çıkarak, üretim sürecinin her bir parça işleminde ayrı ayrı uzmanlaşan parça - işçiler topluluğunun toplumsal ürünleri olmuştur. «Toplumsal işbölümü, toplumu uğraş alanlarına, mesleklere bölerken, ayrıntılı işbölümü meslekleri böler ve işçiyi belli üretim sürecini başından sonuna kadar tamamlamaktan yoksun bırakır.» (9) İşletme içi işbölümünde parça - işçi, meta üretmez, ancak parça işçilerin hepsinin ortak ürünü meta halini alır. Toplumsal işbölümünde çeşitli sanayi kolları, ürünlerinin satın alınması ve satışı ile doğduğu halde, bir atelyedeki parça işlemler arasındaki bağıntı, çeşitli işçilerin emek güçlerini, bunları ortak emek - gücü olarak çalıştıracak bir kapasite satışları ile meydana gelir. Yine toplumsal işbölümü ile işletme - içi işbölümü arasındaki bir farkı Braverman şöyle tanımlamaktadır. «Kapitalizmde toplumsal işbölümü pazarın anarşik yapısıyla belirlenirken, işletme - içi işbölümü planlıdır ve denetim altındadır.» (10)

Böyle denetim eyleminin, işletme - içi işbölümünün ortaya çıkmasının da bir sonucu olduğunu telâar görmüş oluyoruz. İşletme - içi işbölümünde, bölünen işin her bir parçasını yapan kişiler arasında eşgüdümü sağlamak, aradaki bağlantıyı kurmak üzere bir «otokrite» gerekliliği doğmuştur. İşbölümünün daha ayrıntılanmasıyla (veya incelmesiyle) eşgüdümü sağlayan kişi oldukça geniş bir alanı denetlemek durumunda kalaca-

ğından, eşgüdümleyici sayısı-arttığı gibi, bu eşgüdümleyicileri (örneğin ustabaşlarını) da denetleyecek bir üst otoriteye gerek duyulmuştur. (Örneğin yöneticiler) böyle «otorite kademeleşmiştir»: en üstte yöneticiler, sonra ustabaşları, daha sonra en altta işçiler..... Otoritenin bu kademeleşmesine «hiyerarşi» adını veriyoruz. Son saydığımız biçimde üç basamaklı bir hiyerarşi ile karşı karşıyayız demektir.

Yeniden işçinin üretim sürecindeki yerine dönersek, iş sürecinin giderek mümkün olduğu kadar ayrıntılı bir parçalanmaya tabi tutulması ve her parça sürecin mümkün olduğu ölçüde daha az hüner, dolayısıyla da daha az eğitim gerektiren basit el işlemleri haline indirilmesi, işletme- içi işbölümünde genel bir kuraldır. Bu amaca uygun olarak her parça işleme yönteminin iş araçları geliştirmiştir.

Yine, emek güçlerinde, her parça işlemin gerektirdiği değişik niteliklerdeki emeğe göre **niteliksel bir kademelenme**; her parça sürecin kesiksiz olarak birbirini tamamlayabilmesi için gereken değişik nitelikteki emek miktarına göre de **niteliksel bir kademelenme** yaratılmıştır. İşbölümünde bu yöntemin sermaye yönünden ekonomik önemi en olgun biçimde ilk kez Charles Babbage tarafından şöyle formüle edilmiştir. (1832) «Manüfaktür patronu, yapılacak işi herbiri farklı derecede hüner ve güç isteyen çeşitli süreçlere bölmekle, her sürecin tam gerektirdiği miktarda hüner ve güç satın alabildi; oysa eğer bütün iş tek bir işçi tarafından yapılsaydı, bu kimsenin işin gerektireceği en ince işlemleri yapabilecek hünere ve gene işin gerektireceği en yorucu işlemleri yapabilecek güce sahip olması gerekirdi.» (11)

Kapitalizmin günümüze kadar uzanan tüm evrelerinde değişikliğe uğramayacak olan bu ilkedeki temel amaç şudur; kapitalist, karşılığı ücret olarak ödenen emek -gücünün yeniden üretimi için gerekli emek süresini mümkün olduğu kadar kısım, artı-emek alanını genişleterek, artı-değer kitlesinde artış sağlamak, dolayısıyla sermayesini giderek büyötmek istemektedir.

TÜSTAV

MAKİNA — İŞÇİ İLİŞKİSİ VE İNSANIN NESNELEŞMESİ

Genişleyen meta üretimi ve geliştirdiği teknik temel, modern sanayiın üretim aracı **makınayı** ortaya çıkardı. Makinanın üretim sürecinde yer almasıyla birlikte, işçinin önceden sahip olduğu hüner ve beceriler anlamını yitirir. Bu hüner ve becerilerle yapılan işleri, artık makina yerine getirebilmektedir. Başka bir ifadeyle, işçinin iş aletleri kullanırken sahip olduğu beceri ve hüner, iş aletinin yerini makinanın almasıyla anlamını yitirmiş, o beceri ve hüner, makinaca devralınmıştır. Böylece, manüfaktür üretimde sözkonusu olan emek-güçleri arasındaki niteliksel kademelenme de giderek erir; bunun yerini makınayı kullananlar tarafından yapılan her türlü işin bir ve aynı düzeye indirilmesi ve eşitlenmesi eğilimi alır. İşçiler arasındaki farklılık artık «beceri-hüner» kategorisine göre değil «yaş ve cinsiyet» gibi kategorilerle belirlenmektedir.

Manüfaktür üretimde işçinin kullandığı iş araçları, onun elinin uzantısıdır. İşçi iş aracına hükmedebilmekte onu yönlendirebilmektedir. Makinalı üretimde ise her ne kadar işçinin eskiden fiziksel olarak harcamak zorunda olduğu çaba, makina kullanımıyla hafifletilmişse de, makina işçinin becerisini geçersiz kıлып onu kendisine tabi duruma getirmiştir. İşçi artık iş araçlarında olduğu gibi onu yönlendirememekte, onu elinin uzantısı kılamamakta tersine kendisini ona uydurmak, makinanın uzantısı olmak durumunda kalmaktadır. Marks, işçinin kullandığı iş aracı ve makınayla olan ilişkilerini şöyle dile getirmektedir; «... el zana-

atları ile manüfaktürde, işçi aleti kullanırdı, oysa fabrikada şimdi makina işçiyi kullanmaktadır. Orada, emek aracının hareketli işçiden geliyordu, burada ise makinanın hareketini izlemek zorunda olan o'dur. Manüfaktürde işçiler canlı mekanizmanın birer parçasıydı. **Fabrikada onun yalnız canlı bir eklentisi olan işçiden bağımsız cansız bir mekanizma vardır.»** (12)

Fabrika işi, işçinin sinir sistemini allak bullak ettiği gibi, adalelerinin çok yanlı çalışmasını engeller ve hem vücut, hem zihinsel düzeydeki faaliyetlerinin her atomunu elinden alır. İş sisteminin devindirici gücü makina olduğu için, işçi makinanın ritmine kendini uydurmak zorunda kalır onun nesnesi olur; böylece insan nesneleşmiştir. Beceri ve hünerin makinaca devralınmasıyla kapitalist sınıfın, bu «ücretli köleler ya da nesnelere ordusu» na kadınlar ve çocukları da katması olanağı doğmuştur.

TÜSTAV

«TAYLORİZM»

Üretim sürecinden giderek daha fazla artık-değer sızdırmanın en ihtirashlı örneği, Friedrich Taylor'un «bilimsel yönetim» modelidir. Bu modelin temel ilkeleri şöyle sıralanabilir :

1. Bilgi ve becerinin emek sürecinden koparılması : Emek süreci zanaattan, geleneklerden ve işçilerin bilgisinden bağımsız olarak biçimlendirilmelidir. Dolayısıyla, emek süreci işçilerin becerilerine göre değil, tamamıyla yönetim pratiğine dayandırılmalıdır.
2. Tüm zihinsel faaliyetler işyerinin dışına çıkarılarak planlama, iş-örgütlenme ve tasarlama bölümünde merkezleştirilmelidir.
3. Emek sürecine ilişkin bilginin tekelleştirilmesi; bu tekelin emek sürecinin her evresini kontrol etmesi ve emek sürecine ilişkin her adımı denetlemesi sağlanmalıdır. (13)

Bu ilkelerden hareketle, her işi yapmanın çeşitli seçenekleri arasından «en iyi» olanı seçilir. Seçilen iş süreci en küçük ve uzmanlaşma konusu olacak parçalara bölünür. Daha sonra da zaman ve hareket araştırmaları (time and motion studies) yoluyla parçalara bölünmüş hareketlerden gereksiz olanları ayıklanır ve geri kalan parça-hareketlerin birleştirilmesiyle o işi yapmanın en verimli yolu bulunur. Sözkonusu işi bitirmek için gerektiği hesaplanan süreye, zorunlu dinlenme süreleri de eklenerek «standart iş bitirme süresi» elde edilir. (14)

Taylor yönteminin iş sürecine uygulanmasıyla öznel nedenlerden doğan zaman kaybı en aza indirgenmiş oldu. İş süreci içindeki görevler son derece basitleştirilmiş, bölünmüş ve işçinin yapacağı her hareketin ne kadarlık bir zaman süreci içinde gerçekleştirilmesi gerektiği kronometrelerle saptanmıştır. Makinaların ritimleri, saptanan bu standart-zamanlara göre ayarlanmıştır., böylece işçi saptanmış olan standart - ritme kendisini uydurmak zorundadır; bu ritmi aksatamaz; makina onu esir almıştır.

Üretim sürecini başlatan ya da işletmeye hazırlayan nitelikli işler yok edilmiş, bunları gerçekleştiren teknisyen, mühendis, gibi kişiler, üretim sürecinden ayrı, onarım v.b. görevlere tâyin edilmişlerdir. İşin parçalanması ve işçinin gün boyunca hep aynı hareketi yapmasıyla işçi, üretimin tümünü kavrama, kendi hareketlerinin tüm üretim süreci içindeki yerini anlama imkanlarından yoksun bırakılmıştır.

İşçinin bu yıpratıcı konumuna karşılık, iş sürecinin tümünü düşünebilme, denetleyebilme işlevi örgüt hiyerarşisinin tepesinde kutuplaşmaktadır. Bu kutup iş sürecinin bütün halinde örgütlenmesi, ayarlanması, denetlenmesi işlevlerini tekeline almıştır. Bu odaktan üretim sürecinden giderek daha fazla artıkdğer sızdırmanın yolları aranacaktır. Diğer taraftan kol emeği ile kafa emeği arasında derinleşen uçurumla birlikte hüner ve becerisi elinden alınmış emek-gücünün yeniden üretim masrafları da asgariye indirilmiş olmaktadır. Çünkü herhangi bir beceriye sahip olması gerekmeyen emek-gücünün eğitim, yetişkinlik gibi ihtiyaçları, dolayısıyla masrafları yoktur. Bu da gerekli emek zamanının kısaltılmasında dolayısıyla artık de-

ğerin artırılmasında önemli bir etkindir.

Özetlemek gerekirse, çağdaş kapitalizmin iş örgütlenmesi, işçiye cansız bir sistemin canlı bir parçası olma, makinalar sisteminin bir kolu olma fonksiyonunu uygun görmüştür. O, her geçen gün daha da yıpratıcı, (fiziksel olması şart değil) nesneleştirici bir fonksiyonla hayatının her santimertekaresinde **yönlendirilen** bir konuma sokulmuştur; toplumsal faaliyetlerin yönlendirilmesi eylemine (yani politikaya) katılması başta bu nesnel konumu nedeniyle engellenmiştir. Proletaryanın «**yönlendirilen yaratık**» olma durumunu sürdürmek için, sistem, mevcut teknolojik gelişmelerden de yararlanarak tüm siyasi, ideolojik, ekonomik kurumlarını oturtmuştur ve denetimini, iş sürecinin dışında da, yoğun bir biçimde sürdürmektedir.

İşçi sınıfı bu koşullar altında her geçen gün daha da çok «işçileşmektedir». Buna karşılık yönetenler-toplumsal üretici güçleri yönlendirenler-basamak sayısı giderek artan bir hiyerarşinin en tepesinde yönetimlerini despotluk derecesine vardırılmakta, sayıları giderek artan geniş kitlelerin iradelerini belirlemekte, onları kendi amaçlarına tabi kılmanın araçlarını ellerinde tutmaktadırlar.

Şimdi tekrar yönetenler cephesine dönerek, bu despotluğa varan sürecin günümüzdeki biçimlenişine değinelim.

TÜSTAV

DEV ŞİRKET VE YÖNETİCİLER

Kapitalizmin en son aşaması emyeryalizmin temel özelliklerinden biri «birleşme» (combination) yani birçok sanayii kollarının tek bir şirket çatısı altında toplanmasıdır. Bu sanayi kolları, hammaddelerin üretiminden, onların mamul ürün haline gelişine kadar olan tüm evreleri kapsar. Örneğin, demir cevhedinin pik demir haline getirilmesi, onunla da çeşitli çelik ürünler yapılması gibi. Birleşme, farkı işkollarını da kapsayabilir. Günümüzde ITT, teledirilişim (ITT Lorenz), taksicilik (Avis), otelcilik (Sheraton), sigortacılık (Hariford), yangın söndürücülük (Grinnell), fırıncılık (Contiantal), kâğıt ve kerestecilik (Rayonier), konut yapımı (Levit) ve lokantacılık (Canteon) işkollarıyla yatay birleşmenin en ilginç örneğini oluşturmaktadır (15). Birleşmenin sağladığı avantajları Lenin, Hilferding'den şöyle aktarmaktadır : «Birleşme, diyor Hiferding, konjonktür farklarını yokeder, bunun bir sonucu olarak da birleşmiş teşebbüslere daha kararlı bir kâr haddi sağlar. İkinci olarak birleşme ticareti tasfiye etmektedir. Üçüncü olarak, teknik mükemmeliyete, sonuç olarak da basit (yani birleşmemiş) teşebbüslere oranla daha fazla kâr elde etmeye imkân verir. Dördüncü olarak, basit teşebbüsler karşısında büyük teşebbüslerin durumunu kuvvetlendirir : hammadde fiyatlarındaki düşüşün mamul madde fiyatlarındaki düşüşten geri kaldığı büyük bir deprasyon (işlerin durması, kriz) sırasında onları rekabet mücadelesinde «basit» teşebbüslere göre dah kuvvetli kılar.» (16) Böylece, «birleşme» eylemiyle aynı çatı altına giren işletmelerin eşgüdümlemesi, ortaya çıkan dev yapının parçaları arasında içsel bağımlılığın sağlanması ve iş-

letmeler arasında bölünen işin en küçük ayrıntılarına kadar planlanması gerekliliği ortaya çıkmakta ve işletme - içi işbölümüyle birlikte işletmeler - arası bir işbölümü sözkonusu olmaktadır.

Birçok burjuva ideoloğunun ileri sürdüğünün tersine, dev şirketlerin örgüt ve otorite yapılarındaki genel eğilim, giderek gövdesi büyüyen yapının alt kademelerine yetkinin devredilmesi değil, tersine haberleşme ve bilgisayar teknolojisindeki büyük gelişmelerden yararlanarak çok daha bilinçli bir biçimde yetkinin örgüt hiyerarşisinin en üst kademesinde tekelleşmesidir. Bu yetki tekelleşmesiyle dev şirket, piyasa dalgalanmalarının yaratabileceği tehlikeleri en alt düzeyde tutmak, kaynakların kullanımını en etkili bir biçimde denetlemek ve kendisini, piyasa mekanizmasının işleyişine karşı, çevik ve bağışık kılmak olanaklarına sahip olur.

Özellikle haberleşme teknolojisindeki gelişmeler tekellerin hem denetim çevrelerini genişletmiş, hem de bu denetimi despotluk derecesine vardırmanın aracı olmuştur. Diğer taraftan merkezci denetimin etkili olabilmesi, yalnızca haberlerin anında ve etkin bir biçimde alınmasını değil, aynı zamanda geçmiş ve gelecek tüm bilgilerin istendiğinde bulunabilmesine ve yapılacak planın kalıplarına ayrıntılı bir biçimde dökülebilecek niteliğe dönüştürülmesini gerektirir. Hiyerarşinin en alt kademelerinden bilgiyi haberleşme araçlarıyla toplayıp bunu hiyerarşinin tepesinde depolamak ve işlemeye hazır duruma getirmek için bilgisayarlar, despot yönetimin hizmetinde dev aygıtlar olarak kullanılmaktadır.

Bilgiyi merkezleştiren bu yapının en üst kademesinde işletmenin temel amacına ilişkin genel politikalar saptanır; bu amaç kârı azamileştirmek ve sermaye biri-

kimini hızlandırmaktır. Bu amacın bugün artık işletmelerin temel amacı olmadığı, «toplumun ihtiyaçlarının gözetlenmesi (!)» nin de amaçlar arasına girdiği burjuva işletmecilik okullarında savunulmakta, yeni yetişen «işletmeciler»'e işletmeciliğin «toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde» yapılması gerektiği öğütlenmektedir. Akademik düşçülükle, nesnel gerektiği köprüleyemeyen bu kafalara Marks'ın söyleyecekleri vardır : «(kapitalist) bu haliyle, bir cimrinin salt servet olduğu için servete tapma tutkusunu paylaşır. Ama cimrideki yalnızca huy ve yaratılış halindeki bu tutku kapitaliste, yalnızca çarklarından birisi olduğu toplumsal mekanizma-pitalist üretimin özünde varolan yasaları, dışarıdan gelinin sonucu ve eseridir. Ayrıca kapitalist üretimin gelişmesi, belli bir sanayi koluna yatırılan sermayenin sürekli bir şekilde artmasını zorunlu kılar ve rekabet kame zorlayıcı yasalar olarak tek tek her kapitaliste kabul ettirme durumunda bırakır. Sermayesini koruyabilmesi için, kapitalisti, durmadan sermayesini genişletmeye zorlar» (17). Görüldüğü gibi, temel amacın azamî kâr ve sermaye birikimi olması, kapitalistlerin «gözü doymaz, hodbin bunaklar» olmaları gibi ahlâkî kategorilerle açıklanamaz. Böyle yapıldığı takdirde bir çok eğitim kurumu, cami, vakıf yaptıran «işçi babası» bir yağın patron örneği ile karşımıza çıkabilir. Kâr ve sermaye birikimi, kapitalistin «var olmak için savunmak» zorunda olduğu bir amaçtır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere şirketin sahip olduğu toplumsal kaynakların, üretici güçlerin, hangi alanlara yöneltileceğine, nasıl kullanılacağına ilişkin amaç-kararlar, bu konudaki ana politikalar, şirketin en üst kademsinde kararlaştırılır ve bu amaca uygun ilk plan ve programlar burada tasarlanır. Hiyerarşinin daha sonra gelen kademelerinde ise bu amacı gerçekleştirmeye uyarlı araç-kararlar alı-

nabilir. Bu araç - kararların yetki çerçevesini de yine «tepedekiler» belirler. Onların tanımladıkları çerçevede başarıya ulaştırılan her araç - karar, amaç - kararın başarıya ulaşmasına yardım eder. Araç - kararın alınmasında söz sahibi olanlar, kendilerinin de yönetme yetkilerinin olduğunu sanırlar. Oysa onların yetkileri de yine «tepedekiler»'ce belirlenmiş, sınırları onlarca çizilmiştir. Araç - kararı alanların da iradeleri, son kertede, tepedekilerce belirlenmiştir.

Gerek işletmenin amacına - ki bunun azamî kâr ve sermaye birikimi olduğu unutulmamalıdır - uygun genel politikaların saptandığı birincil karar merkezi olan en üst kademede, gerekse de bu amaca hizmet edecek araç - kararları alan ikincil, hattâ üçüncül karar merkezlerinde yeralanların üretime fiili bir katkıları yoktur. «İşletmeci» (Manager) adı altında kapitalist sınıfı temsil ederler - ki, bazen kapitalist bizzat bu en üst kademede yeralan biri olabilir, özellikle kapitalizmin gelişmekte olduğu ülkelerde bu yaygındır. Ücretliler ama, onların ücretleri üretimden ayrı bir işin karşılığıdır. «Yöneticiler» anlaşılır nedenlerden ötürü patronlarca daha yüksek ücretlerle taltif edilirler. Bir işçinin ücreti az ya da çok belli kıstaslara dayanılarak saptanabilirken bunların ücretleri için böyle bir ölçü saptamak mümkün değildir. Tek bir ölçütten söz etmek mümkündür. Bu da tamamen özeldir : İşçiyi daha sıkı çalışmaya zorlamak (18). Bu işi despotça yapıp yapmamaları da aslında önemli değildir. Hattâ bazıları «işçi babası» olarak da tanımlanır. Gözetici ve denetleyiciler ne denli iyi niyetli olursa olsunlar, nesnel konumlarıyla işçiden ayrılırlar ve bu konumlarının doğal gereği olarak işçiyi karşı karşıya getirirler. Özünde, kol emeğindeki ayrıntılı işbölümünün giderek incelenmesi, işçilerin eylem

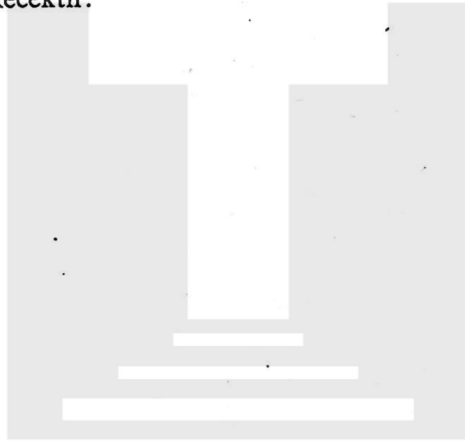
alanlarının giderek dar, yaptıkları işin giderek yeknesak olmasının yanısıra, işbölümündeki aynı incelme kafa emeği için de sözkonusudur. «Tepedekiler»'in tasarılarını gerçekleştirmek üzere kafa emeğinde de kol emeğinde olduğu gibi, yapılacak iş süreci parça işlere bölünmüş ve işler artık cetveller, kataloglar, formlarla tek - düzeleştirilmiştir. Bunun şirkete sağlayacağı yarar açıktır; bir makinanın kırılan, aşınan ya da işlev görmeyen parçası nasıl yenilenebiliyorsa, aynı şekilde, patronlarca kendisine verilen «kârı azamileştirme ve sermaye birikimini hızlandırma» görevinin gereklerini yerine getiremeyen bir yönetici de o işi yapabilecek bir başkasıyla değiştirilebilir. Özet olarak, bir «yönetici»nin kendisine verilen görevde ne kadar kalacağını belirleyen temel etken, o yöneticinin kendinden gelme kerameti değil, mülkiyet yapısının ona verdiği görevi (kâr, sermaye birikimi) ne ölçüde yapabildiğidir.

«Yönetici»nin nesnel konumu gereği kişisel amaçlarıyla şirketin amaçları özdeşleşmiştir. Şöyle ki, belirli bir şirkette görev alan «yeni yönetici» çabalarını diğer şirketlere göre kendi şirketinin güç ve başarısının artırılmasına ve şirket içindeki yerinin sürgit yükseltilerek hiyerarşinin en üst basamaklarına çıkılmasına yöneltir. Şirketin başarısını ise karlılık durumu belirlediğine göre, bu doğrultuda yöneticinin harcadığı çaba, kârların artmasına ve sermaye birikiminin hazlanmasına, yöneticinin de örgüt hiyerarşisi içindeki yerinin yaptığı «katkı» oranında yükselmesine tekabül eder. «Başka bir deyişle, meslekten yönetici, kendisini kişisel ilerlemeye adanmış için ve ölçüde şirketinin ilerlemesine de adanmıştır.» (19) Diğer bir nesnel gerçeklik ise «yöneticilik» konumundaki kişilerin aynı zamanda mülk sahibi kişiler olabilmesi veya verilen hisselerle şirket

içinde mülk sahibi durumuna geçilerek şirketle kaynaştırılmasıdır.

Özetlemek gerekirse, kapitalist işletmelerde «yönetici» konumunda bulunan kişiler **nesnel konumları** itibariyle işçi sınıfının karşısındadırlar ve karşı saftadırlar.

Buraya kadar yaptığımız analiz için kurmaya çalıştığımız model, temel amacı «kâr ve sermaye birikimi» olan özel bir işletmenin yönetimini açıklamayı amaçlamaktaydı. Ancak bu modelin, temel amacı kâr ve sermaye birikimi **olmayan** kuruluşları açıklamaya yetmeyeceği söylenebilir ve bu tür kuruluşlara örnek olarak da devlet işletmeleri gösterilebilir. Böyle bir eleştiri bir yere kadar haklıdır; kurulmaya çalışılan model devlet işletmeleri gerçekliğinin ancak bir kısmını açıklayabilir. O halde devlet işletmesi yönetimini özel kapitalist işletmeden ayıran öğeleri de belirtmek gerekecektir.

TÜSTAV

DEVLET İŞLETMELERİ VE YÖNETİM

Kapitalist devlet, emeğin sermaye tarafından sömürülmesi temeli üzerinde yükselen bir sistemin koruyucusudur. Emek ile sermaye arasındaki «serbest mübadele» ilkesini korumak, bu mübadelenin yapıldığı alan içerisinde, gerek devlet üzerinde söz sahibi olan egemen sınıfların kendi aralarındaki çelişkilerin, gerekse egemen sınıflarla emekçi kesimler arasındaki çelişkilerin, alanı çevreleyen çitleri kıymasını, böylece nitelikçe yani bir üretici güçler üretim ilişkileri bileşkesi kurulmasını önlemek kapitalist devletin temel işlevidir.

Kapitalist devlet, bu işlevini yerine getirebilmek için, tek tek kapitalistler ve kapitalist sınıfın bütünü karşısında görelî bir özerkliğe sahip olmak durumundadır. Başka bir deyişle, bu görelî özerklik onun işlevini yerine getirebilmesi için bir ön-gerekliliktir. İşte kapitalist devlet, bu temel işlevini yerine getirmek, ekonomik, politik ve ideolojik düzeydeki pratiklerin eşgüdümleyicisi olarak sistemin yeniden-üretim koşullarını sağlamak için, bir araç olarak da devlet işletmelerinden yararlanır; saptanan genel politikanın uygulama araçlarından biri de bu kuruluşlardır.

Devlet işletmelerinde «yönetici» konumundaki kişiler, yani örgüt hiyerarşisinin en üstünde bulunanlar, Devletin «Yürütme» (hükümet) kolu tarafından atanırlar. Saptanan genel hükümet politikasını uygulamak üzere —ki bu genel politika egemen sınıfların büyük bir çoğunluğunun onayını almış olmalıdır— devlet işletmelerinden neler beklendiği ise yine hükümeti oluşturan

Bakanlar Kurulunca saptanır. Başka bir deyişle, devlet işletmeleri ile ilgili amaç-kararlar hükümetçe saptanır, genel politika burada saptanır; bu amaç-kararları yürürlüğe koymak üzere diğer araç-kararların alınması yetkisi de sözkonusu kuruluşa atanmış kişilere verilir. Onların, araç-kararları gerçekleştirmek üzere harcadıkları her çaba, en tepedekilerin (hükümetin) saptadığı amaca ulaşmaya hizmet eder.

Devlet işletmelerinin, en genel anlamda, amaçlarının «azami kââr ve sermaye birikimi» olduğunu söylemek mümkün değildir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi onlar, hükümet politikalarını uygulamanın araçlarıdır. Hükümet politikaları ise en genel anlamda, mevcut sisteme işlerlik kazandırmak, emeğin sermayece sömürülmesi tabanı üzerine kurulu mevcut düzenin yeniden-üretim koşullarını sağlamak amacıyla oluşturulur. Ne var ki bu işlevin yerine getirilmesi, sırasında egemen sınıflara —kısa vadeli analizlerde— «karşı» gibi görünen kararların alınmasını gerektirdiği gibi, emekçi sınıf ve tabakalara belli tavizler vermeyi de zorunlu kılabilir. Bu nedenle Marks'ın belirttiği gibi «**siyasi iktidar toplumsal karşıtlıkların resmi özeti**» (20) olarak algılanmalı ve devletin, sınıflar mücadelesini kendi bünyesinde yansıtan kurum olduğu hiçbir zaman gözardı edilmemelidir.

Eğer bu tesbit doğruysa —ki bizce öyledir— toplumsal karşıtlıklar dayalı sınıflar mücadelesinin devletin çeşitli kurumlarına, dolayısıyla devlet işletmelerine yansımaları da doğal bir sonuçtur. Bu özelliği nedeniyle de devlet işletmeleri arenasında süren sınıflar mücadelesi örgün bir yapılanma gösterir; işçilerin karşısında, kolları sistemin her hücrelerine uzanabilecek bir

patron —devlet baba— vardır. Üstelik bu «patron», sırasında oldukça «şefkatlidir.», ücret konusunda diğer patronlar kadar cimri değil, işsiz vatandaşlarına karşı da müşfikdir. Zaten bu kuruluşların amacı da «kamu hizmetlerini görmek ve ülkenin kalkınmasına yardımda bulunmak değil midir? O halde ona yardımcı olmak da gerekir!» v.b. Böyle bir «kamu kuruluşu» imajı, politik bilinçten yoksun her emekçi için sözkonusudur. Bu bağlamda, burada süregitmekte olan sınıflar mücadelesinin «yumuşatılmış» biçimlerini korumaya uygun politikalar bu kuruluşların yöneticilerince yenilenir. İşçi sınıfının bütünlüğünü engelleyecek politikaları uygulamanın önemli bir aracı olarak devlet işletmeleri, hükümetlerin elinde önemli bir sübap işlevi görür. Devlet işletmeleri yönetimiyle ilgili analizlerde bu nokta gözardı edilmemelidir.

Her ne kadar devlet işletmelerinde temel amaç «kâr ve sermaye birikimi» yerine «sistemin yeniden üretimi»; ve patron konumundaki kişiler devletin temsilcileri ise de işçinin işletme - içi işbölümü sonucu hapsedildiği dar eylem alanı bu kuruluşlarda çalışanlar için de aynıdır. Makinalar sisteminin canlı bir parçası olma, toplumsal faaliyetleri yönlendirmekten nesnel konumu gerği alıkonulma, kısacası politika dışı tutulma özelliği bu kuruluşlarda çalışan emekçiler için de sözkonusudur.

SONUÇ

Özetlemek gerekirse, gerek temel amacın azami kâr ve sermaye birikimi olduğu ve üretim araçlarının özel mülkiyetinin sözkonusu olduğu kapitalist özel işletmelerde, gerekse «kapitalist toplum düzenini korumak» işlevini yerine getirmekle yükümlü hükümetlerin genel politikalarının uygulama araçları devlet işletmelerinde, toplumsal kaynakların yönlendirilmesi eylemi, bu konuya ilişkin ana karar verme odakları belli bir azınlığın tekelindedir; bu hak, örgüt hiyerarşisinin en tepesinde merkezileşmiştir. Mevcut toplumsal üretici güçlerin yönlendirilmesi eylemi bu kişilerin tekelindedir. Örgüt hiyerarşisinin iradelerine tabi olma, onlarca yönlendirilme durumundadırlar. «Yönetim» eylemi bu n üst odakta gerçekleştirilir, diğer basamaklarda «yönetmek» adına sürdürülen eylemler tepede saptanan amaç - kararı gerçekleştirmek üzere sürdürülen eylemler tepete saptanan amaç - kararı gerçekleştirmek üzere sürdürülen çabalardır. Yönetmek eylemi, verili koşullar altında «paylaşılabilir» değildir. Başka bir deyişle; «ya yönetirsiniz ya yönetilirsiniz» bunun dışında üçüncü bir yol yoktur. Bugün, «yönetime katılma», «öz-yönetim» başlıklarıyla ortaya sürülen görüşler ile ne amaçlanmakta, neyin üzeri örgütlenmeye çalışılmaktadır? Bu soruların cevabını ise izleyen yazıda arayacağız.

TÜSTAV

NOTLAR

- (1) Karl Marks, **Kapital Cilt I**, s. 194, Sol Yayınları, İkinci Baskı, 1977 ANK.
- (2) Karl Marks, a.g.e. s. 345, abç
- (3) Karl Marks, a.g.e. s. 344
- (4) Karl Marks, a.g.ge. s. 347
- (5) Karl Marks, a.g.e. s. 346
- (6) İsayev, Moskova Eyaletindeki Sanayiler I. s. 52 -53 den aktaran V. İ. Lenin, **Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi**, s. 315, Sol Yayınları, 1976 ANK.
- (7) Karl Marks, a.g.e. s. 373, 'abç
- (8) Lenin, a.g.e. s. 388,
- (9) H. Braverman, **Labor and Monopoly Capital**, s. 73, Monthly Réview Press, 1974 New -York
- (10) H. Braverman, a.g.e. s. 75 abç
- (11) Aktaran K. Marks, s. 364. a.g.e.
- (12) Karl Marks, s. 435, a.g.e.
- (13) H. Braverman a.g.e. s. 119
- (14) Carl F. Lundgen, **Organizational Management**, s. 1974 New --York
- (15) Antonp Sampson, **Egemen Devlet İTT**, Koza Yayınları, 1974 - İSTANBUL

- (16) V. İ. Lenin, **Emperyalizm**, s. 24, Sol Yayınları 1967-ANK.
- 17) Karl Marks, a.g.e. s. 609, abç
- (18) Türkiye'de özel kesim «işletmeciler»inin ücretlerine ilişkin **Türk Sevk ve İdare Derneği**'nin yaptığı bir araştırmaya göre, genel müdür yardımcılarının brüt aylık geliri ortalama 32.500,— ile 56.600 lira arasında değişmektedir. Fabrika müdürlerinin ise brüt aylık gelirleri 68.00,— lira, pazarlama müdürlerinin 63.000,— lira, teknik müdürlerin 62.000,— lira olarak belirtilmektedir. (5 Temmuz, Milliyet 1978)
- (19) Doç. Dr. Kurthan Fişek, **Yönetim** s. 120, SBF Yayınları, 1975 - ANK.
- (20) Karl Marks, **Felsefenin Sefaleti**, s. 182, Sol Yayınları, 1974 - ANK.

TÜSTAV

«TOPLUMSAL ANLAŞMA» VE «İŞÇİNİN YÖNETİME KATILMASI» ÜZERİNE

Bilindiği gibi, «Toplumsal Anlaşma» ve onun bir alt maddesi olan «İşçinin Yönetime Katılması» sorunu, son günlerce kamuoyunda üzerinde oldukça çok şey yazılıp, söylenen konular oldu. Biz bu yazıda önce «toplumsal anlaşma»yı ortaya çıkaran nesnel koşullara değinip bu anlaşmayla nelerin yapılmak istendiğini tartışacağız. Daha sonra ise «anlaşma»nın eleştirisini yaparak, öteden beri sözü edilen «işçinin yönetime katılması» veya CHP'nin deyimiyile «Özyönetim» kavramına ve «anlaşma»da sözüedildiği kadarıyla, devlet işletmelerindeki uygulamasının ne olabileceğine değinmeye çalışacağız.

TÜSTAV

DEVLET İŞLETMECİLERİ VE SINIFLAR MÜCADELESİ

Bilindiği gibi, «Toplumsal Anlaşma», Ecevit hükümeti ile Türk - İş arasında yapıldı. Anlaşmanın temel nesnesi de «kamu işletmelerindeki işçiler» idi. Bu anlaşmanın önce, Türk - İş'le yapılmış olmasının nedeni de, Türk - İş'in devlet işletmelerinde çalışan işçilerin hemen hemen % 90'ının üye olduğu bir konfederasyon olmasıyla ilgilidir. Anlaşma nesnesinin sadece devlet işletmeleri olup özel kesimin dışlanması ise üzerinde durulacak ayrı bir nokta olarak görülmektedir. Daha sonraki bölümlerde ayrıntılarıyla değineceğimiz gibi, «anlaşma»nın, özellikle ücretler bakımından öngördüğü maddelere tekelci sermayenin örgütleri; —Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), MESS ve Türkiye İş Adamları ve Sanayicileri Derneği (TÜSİAD) — sahip çıkmışlar; bu «nimet»ten kendilerinin de yararlanmaları gerektiğini belirtmişlerdir.

Sözkonusu «anlaşma» gündeme getirildiğinde, Türk - İş çatısı altında bulunan işçi sınıfından bir «özveri»de bulunmaları gerektiği, «sorumluluk» almaları gerektiği ileri sürülmüştür. İşçi sınıfı bu «özveri» de niçin bulunmalı, neden «sorumluluk» almalıdır? Bu sorunun yanıtı veya gerekçesi «Toplumsal Anlaşma» metninde şöyle dile getiirmektedir; «Hükümet ve Türk İş verimlilik ve üretim artırılmadıkça ve ulusal sanayiın dışa bağımlılığı azalmadıkça dış ödemeler darboğazından kurtulma olanağı bulunamayacağına, kamu kesimindeki işletmeler verimli çalışır ve kaynak yaratır duruma getirilmedikçe ekonomik sorunla-

rımızın çözümlenmeyeceğinde ve işçiler yönetime ve sorumluluğa katılmadan da bu işletmelerin sağlıklı bir duruma gelemeyeceğinde birleşmektedir.»

Açıkça görüldüğü gibi, Türkiye'nin emperyalizme bağımlı yeni-sömürge bir ülke oluşundan kaynaklanan ekonomik ve siyasal sorunlar, işçi sınıfının karşısına «ekonomik sorunlarımız» olarak çıkarılmakta ve bu «sorunlarımızı» çözebilmek için «devlet babamızın işletmeleri»nin verimli çalışır ve kaynak üretir duruma getirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Durum böyle olunca, yani, devlet; «baba devlet» ve başımızdaki «Umudumuz Ecevit» olunca işçi sınıfının bu özveride bulunması ve sorumluluk alması «kaçınılmaz bir görev» olarak addedilmektedir.

Ecevit hükümetinin böyle bir özveriyle, bugün, ilk elde özel kesimlerdeki işçilerden değilde, devlet işletmelerindeki işçilerden istemsi tesadüf değildir. işçi, bugün özel kesimdeki «patron» olduğunu görebilmektedir ama devletin, aynı «patron» gözüyle görüldüğü söylenebilir mi? İşte Ecevit hükümeti sözkonusu «anlaşma»yı gündeme getirip işçilerden ve kamuyundan «onay» sağlamaya çalışırken devlet işletmelerini, «devlet baba» temel ideolojik ögesinden türetilen «kamu» işletmeleri, «kalkınmanın temel taşları», «kapitalizm denizinde sosyalist adacıklar» ifadelerle tanımlanmış ve bu kuruluşlar için «özveri»de bulunulmasının ideolojik gerekçelerini bu biçimde ortaya koymuştur.

Her ne kadar, bugün hakim sınıfların, içinde buldukları ekonomik ve siyasal bunalımdan çıkmaları, sadece devlet işletmelerinin «verimli» çalışmalarıyla mümkün değilse de, bilinen o'dur ki, devlet işletmeleri-

nin üzerlerine düşen misyonu yerine getirememeleri veya bu yolda sık sık darboğazlara girmeleri tüm ekonomik yapıyı sarsabilmekte ve bu sarsıntı eşitsiz bir biçimde siyasi platforma yansiyabilmektedir.

Denebilir ki, bugün Türkiye'de ekonomik sürecin devindirici gücü devlet işletmeleridir. Bu güç devinemediği veya devindirilemediği takdirde ekonomik darboğazlar had safhaya ulaşabilmektedir. Çünkü, üretim için gerekli altyapı yatırımları —yol, su, ulaşım— enerji, yakıt, girdi niteliğindeki hammadde, yarı mamul madde üretimi, ağırlıkla bu kuruluşlarca üretilmektedir. Bu kesimde meydana gelen bir darboğaz, bunların ürettiği mal ve hizmetleri kullanan ve özel kesimin egemenliğinde bulunan mamul mal üreten üretken kesimleri hızla etkileyabilmektedir.

Bu türden «girdi» niteliğinde mal ve hizmet üretiminin, yapılan «özel kesim - devlet kesimi» işbölümünde, devlete uygun görülmesi, gelişmiş kapitalist ülkelerin ilk gelişim evrelerinde sözkonusu olduğu gibi, özellikle geri bırakılmış bağımlı ülkelere özgü bir olgudur. Yeterli sermaye birikiminin olmaması birçok sektörde devletin yatırım yapmasını, işbölümünde bu kesimlerin onun alanına sokulmasını zorunlu kılmaktadır. Marks bu olguyu şöyle dile getirmektedir; «Para ya da meta sahibi bireyin, kendisini kapitaliste dönüştürebilmesi için elde bulundurulması **gerekli asgari diğer miktarı** kapitalist üretimin farklı gelişme aşamalarına göre değiştiği gibi farklı üretim alanlarında içinde buldukları aşamanın kendi özel ve teknik koşullarına bağlı olarak değişiklik gösterirler. Bazı üretim alanları, kapitalist üretimin daha başlangıcında, tek bir kişinin henüz elinde bulunduramadığı asgari bir sermayeye gerek gösterir. Bu durum, kısmen Fransa'da

Colbert zamanında olduğu gibi ve birçok Alman devletlerinde günümüze kadar süregeldiği gibi, özel kişilerin devletçe desteklenmesine ve kısmen de, bizim modern anonim şirketlerin öncüleri olan bazı ticaret ve sanayi kollarının sömürülmesi için yasal tekelleri ellerinde bulunduran şirketlerin meydana gelmesine yol açar. (1)

İşte Marks'ın sözünü ettiği «**gerekli asgari değer miktarını**» elinde bulunduramayan kapitalist sınıf, bazı üretim alanlarında devletin faaliyet göstermesini ister ve kendisi bu durumun sağladığı olanaklarla o sanayi kolu için «gerekli değer miktarını» elde edecek kadar palazlanınca sözkonusu sanayi kolunun kendisine devredilmesini sağlar. Devlet bu kez, kapitalist sınıfa devrettiği sanayi kollarından daha farklı ve yine kapitalist sınıfın rağbet göstermediği diğer sanayi kollarına yatırım yapmayı sürdürür. Yine devlet, Marks'ın sözünü ettiği «farklı üretim alanlarının içinde buldukları aşamanın **kendi özel ve teknik koşullarına bağlı olarak**» faaliyetini belli üretim kollarında devlet işletmeleriyle sürdürür. Örneğin, az sayıda güçlü tekelin eline geçmesi halinde sistem içi çelişkilerin yoğunlaşmasına neden olabilecek «stratejik» sektörler üzerinde, kapitalist sınıf yeterli sermayeye sahip olmasına rağmen, devlet müdahale edip bu sektörleri kendi denetimi altına almak ister. Marks, tekel ve devlet müdahalesi için şunları söylemektedir: «hisse senetli şirketlerin ortaya çıkması belli alanlarda bir tekel kurar ve böylece devlet müdahalesini davet eder.» (2) Yine, temel işlevi «**kapitalist toplum düzenini korumak**» olan devlet bu işlevini yerine getirebilmek için emek-gücünün yeniden üretimini sağlayacak bazı girişimlerde de bulunmak durumundadır. Devletin bu işlevini yerine getirebilmesinin

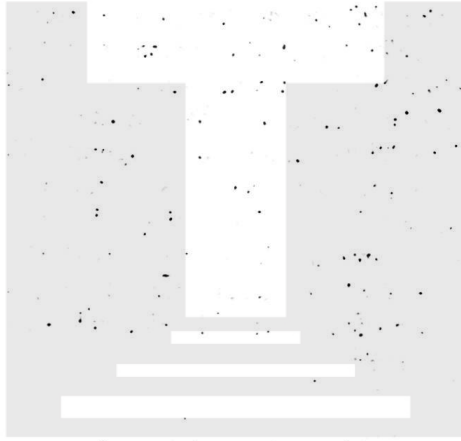
bir aracı da devlet işletmeleridir.

Bağımlı ülkelerde bazı sanayi kolları için gerekli asgari değer miktarının sağlanması, ülke siyasi düzeyde bir «bağımsızlık» kazandığı yıllardan itibaren sorun olagelmıştır. Ekonomik bağımlılığın, belli konjunktürlerde zayıflamasına karşın kendisini sürdürmesi ve bunun sonucu olarak bağımlı ülkeden metropollere çeşitli kanallarla ülke içinde yaratılan değerın aktarılması —değer kanaması— bağımlı ülkelerde yaşanan sürekli bir bunalımın kaynağını oluşturur.

Kapitalist sınıfın elinde bazı sektörler için gerekli asgari değerın olmaması yanında «girişimcilik» için gerekli bilgi ve beceri eksikliği de devleti çeşitli sektörlerle yatırım yapmak durumunda bırakmıştır. Devletin yatırımlarından büyük ölçüde yararlanan kapitalist sınıf, palazlanmasını büyük ölçüde bu destekle sağlamıştır. Günümüzde de kendisini yeniden üreten bu süreçten devlet, bu işlevini yerine getirirken emperyalizme bağımlı olarak üretim sürecini sürdürdüğünden, yani makina, teçhizat, hammadde, yarı-mamul madde, teknoloji yönünden dışa bağımlı olduğundan, emperyalist metropollere değer aktarmanın en geniş kanalları da yine devlet işletmeleri oluşturur ve bu durum Türkiye gibi ülkelerde çeşitli sektörlerde devletin bile gerekli asgari değer miktarını sağlayamaması, resmi literatürdeki deyimiyile «kaynak yaratamaması» sonucunu doğurur.

Şüphesiz ki, devlet işletmelerinin emperyalist metropollere yurt içinde yaratılan değeri aktaran en geniş kanallardan biri olmaları, bu kuruluşların yeterli kay-

nak yaratamamalarının nedenlerinden biri ve en önemlisidir. Ancak, diğer taraftan yaratılan değer önemli bir kısmının da yerli egemen sınıflara ucuz girdi, «ortaklıklar» aracılığıyla, sermaye ve kredi, sigorta primleri, ihaleler v.b. biçiminde aktarılması bu kuruluşların faaliyette buldukları sektörleri ayakta tutabilecek, onlara işlerlik kazandırabilecek sermaye birikimine olarak tanımamakta ve emperyalizme olan bağımlılık ilişkilerinin artması oranında bu kuruluşların iş görme potansiyellerini daraltmakta, duyulan darboğaz tüm ekonomiyi sarsabilmektedir.

TÜSTAV

1977 - 1978'DE DEVLET İŞLETMELERİ VE «TOPLUMSAL ANLAŞMA»NIN GEREKÇELERİ

Ecevit Hükümeti, gerek 4. BYKP stratejisinde görüldüğü üzere önümüzdeki yıllar için, gerekse içinde yaşadığımız konjonktürde, toplumsal formasyonun tüm düzeylerinde yaşanan bunalımı belli ölçülerde hafifletmek ve emeğin sermayece sömürülmesi temeli üzerinde yükselen bu sisteme işlerlik kazandırmak üzere; tasarladığı politikaları uygulayacak en önemli araçlar olarak devlet işletmelerini görmektedir.

«Sistemi restore etmek» göreviyle işbaşına getirilen Ecevit Hükümeti, bu konuda başarılı olabilmek, yani sistemin yeniden - üretim koşullarını sağlamak için yoğun bir biçimde devletin **doğrudan** müdahalesini zorunlu görmektedir. Hükümetin Ocak ayından bu yana olan pratiği de bu önermeyi doğrulamaktadır. Tekelci sermayenin tepkisini çeken bu «devletçi» girişimler; «—Demir, çelik, çimento, kereste gibi bazı temel malların ticaretinin devletleştirilmesine yönelik girişimler,

— Linyit işletmeleri başta olmak üzere, bazı maddelerde işletmenin devletleştirilmesi kararı,

— Devlet inşaatlarının emanet yoluyla yapılması konusundaki karar,

— Plan stratejisinde özel kesimden ve karma ekonomi kurallarından hiç söz edilmezken ekonominin tüm ağırlığının KİT'lere ve kooperatiflere kaydırılmasına yönelik politikanın konulması» (3) olarak belirtilmektedir.

Tekelci sermaye çevreleri devletin bu doğrudan müdahalelerine ek olarak vergi, gümrük politikaları, kur farkları vb. dolaylı diye nitelendirebileceğimiz hükümet girişimlerine de çatmaktadır. Devletin doğrudan müdahalelerine duyulan tepkiye rağmen, bugün sistemin yeniden üretim koşullarını sağlamak, böyle bir politikayı zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk, varolan devlet işletmelerine etkinlik, işlerlik tasarlananlar için de önkoşulların, zeminlerin hazırlanmasını gerekli kılmaktadır.

Bu önkoşullardan en önemli olarak Ecevit Hükümeti, devlet kesiminde çalışan emekçilerden «onay» sağlamanın yollarını aramaktadır. Ücretlerin kısıtlanması ve bazı sendikal haklara yöneltilen müdahalelere karşı doğabilecek tepkileri karşılamak üzere ideolojinin temel kavramlarına daha değişik bir içerik vermek veya kavramlar arasındaki sistematigi belli ölçülerde değiştirerek «kârdan pay alma», «özyönetim», «sorumluluk», «özveri» gibi öğeleri ön plana çıkarmak, bu yolla sorunların asıl nedenini gizleyerek sistemi emekçilere onaylatmak hatta savundurtmak, Ecevit hükümetinin tasarıları olarak belirlemektedir. Şüphesiz ki bu ideolojik çerçevenin elvermemesi, işlememesi halinde, emekçiler üzerinde varolan baskıların daha da çok yoğunlaşması söz konusu olacaktır.

Özellikle «Toplumsal Anlaşma» denilen olgunun neden gündeme getirildiğini daha iyi anlamak için içinde yaşadığımız konjonktürde ekonomik ve siyasal düzeydeki gelişmelerin ayrıntılı bir analizini yapmamız gerekmektedir.

«1977'den devralınan enkaz»dan bu yana devlet kesiminde ne tür gelişmeler olmuştur? Bu sorunun cevabını arayalım.

1977 yılında had safhaya varan döviz darboğazı devlet işletmelerini de önemli oranda etkilemiştir. Çünkü Türkiye ithalâtının % 40'ı devlet kesimince yapılmaktadır. Kaldı ki, döviz tahsislerinde genellikle özel kesime öncelik tanımamakta ve bu kuruluşların ihtiyaçları hep ikincil kılınmaktadır. Yapılamayan ithalâtlar nedeniyle makina teçhizat, hammadde, yarı-mamul madde eksikliği nedeniyle devlet kesiminin üretimi büyük ölçüde aksamış, yatırımlar durmuştur. Bunun sonucu devlet kesimindeki cevher üretiminde programlanan hedeflerin çok altında kalınmıştır. Bazı ürünlerde % 12-40 civarında gerçekleşebilen program (bakırlı prit % 27, bakır konsantre/Etibank, % 9-12, kurşun konsantre % 30) bazılarında ise ancak % 50-60 oranında gerçekleşmiştir; (krom % 51, çinko % 55, tinal % 59).

Aynı şekilde, devlet işletmelerinde yarı-mamul mal üretiminde yine programlanan hedeflere ulaşılmamıştır; Etibank, blister bakırdaki programlanan hedefin % 77'sine, Karadeniz Bakır İşletmeleri % 52'sine ancak ulaşabilmiştir. Sülfirik asit üretimi bir fabrikada % 82 oranında gerçekleştirilirken, bir diğerinde bu oran ancak % 25 olabilmıştır. Ayrıca, asit-borik, ferrokrom, PVC, sudkostik gibi yarı-mamul ürünlerde programlanan üretimin ancak % 83'ü gerçekleştirilebilmiştir.

Diğer taraftan enerji sektöründeki gerekli yatırımların geciktirilmesi büyük bir enerji darboğazına yol açarken, her yıl maliyetlerin giderek artmasına neden olmaktadır. Örneğin termik santrallerin bugünkü maliyeti 110 milyar 291 milyon liraya çıkmıştır. Ne var ki bu maliyete karşılık, bu yatırımları finanse edebilmek için bulunabilen para miktarı sadece 13 milyar

953 milyon lira olabilmıştır. Aradaki farkın büyüklüğü ortadadır. Örneğin Keban elektrik santralının dört ünitesi aksamalı çalışırken sipariş edilen diğer dört ünite iki yıl gecikmiştir. Saat başına enerji gecikme zararı 500 bin lira olarak hesaplanmıştır. Aynı şekilde Karakaya santrali inşaat müteahhitliğinin gecikmeleri nedeniyle geciken her bir saat için 1 milyon 800 bin liralık zarar doğmaktadır.

Devlet kesimindeki bu üretim düşüşünün yanısıra MC döneminde devlet kadrolarının faşistleştirilmesi politikası nedeniyle sadece 37 devlet işletmesinde (KİT) istihdam edilen personel sayısı 1977'de 1975'e göre % 22 büyüyerek 544 bin 378 kişiden 667 bin 879 kişiye yükselmiştir.

Tüm bu etkenlerin yanısıra devlet işletmelerine verilen yatırım görevleri her yıl artırılmış, özellikle MSP'nin «ağır sanayi hamleleri» bu kurumlara verilen yatırım görevlerini had safhaya ulaştırmıştır.

1963-1977 yılları arasını içeren bir analiz yapmak gerekirse, 1963'de KİT'lere verilen yatırım görevlerinin 1.591 milyon TL. olmasına karşılık 1978'de bu rakamın 40.591 milyon TL.'ye ulaşarak 25 kat arttığı görülür.

ÇİZELGE : 1
Kamu Yatırımları İçinde KİT Payları
(Cari Fiyatlarla) Milyon TL.

YIL	Toplam		%
	KİT	Kamu	
1975	27.177	53.788	48.7
1976	35.495	75.228	47.2
1977	40.591	101.388	40.8

Kaynak : DPT

Yatırımların bu denli artmasına karşılık yatırımları finanse etmek için giderek artan oranlarda işletme dışı kaynaklara (Devlet Bütçesi, Devlet Yatırım Bankası, Merkez Bankası, Dış Krediler) başvurulmak durumunda kalınmıştır. 19600'de toplam kaynakların %63,8,ini oluşturan dış kaynakların tutarı 44,5 milyar TL. iken 1976'da oransal olarak %67,8,e ve tutar olarak 272.3 milyar TL.,ye çıkmıştır.

Devlet işletmelerine verilen yatırım görevlerine karşılık yatırım yapacak kaynağın bulunması kuruluşların işletme açıklarının her yıl artmasına neden olmuştur. 1968'de başlayan açıklar 1976'da 12 milyar TL.'yi aşmış 1977'de 21 milyar TL.'yi bulmuştur. 1978'de tahmini işletme açığı ise 23 milyar TL. olarak saptanmıştır. 1968,den 1976'ya kadar işletme açığı toplam 200 kat artmıştır. Yatırımlar da gözönüne alındığında elde edilen «finansman gereği» (işletme açığı + yatırımlar) 1966 - 1976 yılları arasında tam 27 kat artmıştır.

Bilinen bir başka olgu ise, 1971'e oranla 1975'de üretilen ürün maliyetlerinin % 262 oranında artmış olduğudur. Bu artışın 1977'de çok daha üst düzeylere çıkmış olması muhtemeldir (4).

Buna karşılık, devlet işletmelerince üretilen ürün ve hizmetler çoğukez maliyetinin altında fiyatlarla tekkeci sermayenin egemen olduğu kesimlere satılır. Kitlerle ilgili 440 sayılı yasada, maliyeti altında satılan ürünlerden dolayı doğacak zararların en geç bir sonraki yıl işletmenin bütçesine konacak bir ödenekle karşılanması öngörüldüğü halde, uygulamada uzun yıllar buna uyulmamıştır. Yine özel kesimde — ki bunların bir kısmı emperyalist tekellerdir — girişilen ortaklıklar sonucu kredi ve sermaye olanakları özel kesimin hizmetine

verilmektedir. Kuruluşlar, ayıracakları belli bir fonla iç sigorta sistemini uygulayabilecekleri halde buna pek yer verilmemiş ve her yıl sigorta şirketlerine milyonlarca lira ödenmiştir. 1971-1975 yılları arası 1.215 milyon TL.'lik prim ödenmesine karşılık alınan tazminat 799 milyon TL. olmuş, böylece 416 milyon liralık olumsuz sonuç doğmuştur. Oysa iç sigorta uygulamalarından 1971-1975 yılları arası 1 milyar 20 milyon lira tasarruf sağlanmıştır (5).

İşte tüm bu olumsuz etkenler sonucu 1975'de 3.7 milyar olan KİT zararları 1976'da 7.6 milyar liraya, 1977'de ise 12 milyar liraya ulaşmıştır. Bu zararlı faaliyet yılları sonunda mali durumları daha da bozulan 28 işletmeci kuruluşun toplam Borç/sermaye oranı 1975'de % 230'a 1976'da % 350'ye yükselmiştir (6).

1977'de devralınan bu «enkaz», kendisini 1978 yılında da sürdürmüştür. DİE araştırmalarına göre devlet kesiminde geçen yıla oranla kâğıt, kimyevi gübre, kömür ve çimento üretiminde gerilemek sözkonusudur. DPT verilerine göre ise fabrikalar halâ % 50-60 kapasite ile çalışmakta ve bekleyen transferler 2 milyar 700 milyon doları bulmaktadır. 1978 yılı için 4.661 milyon olarak hesaplanan 27 devlet işletmesinin zararı ise yılın ilk yarısında 9 milyar lira artış göstererek 13.672 milyon liraya çıkmıştır. Yılın ilk yarısında toplu sözleşme imzalayan kuruluşların programlanan zararlarında artış olmuştur. Bunun yanısıra KİT ürünlerine yapılan % 200'e varan zam, yeterli gelmemiş, bazı kuruluşların da kâr tahminlerinde düşüş gerçekleşmiştir.

1978 yılı içinde 27 işletmeci kuruluşun 13'ünün toplam 17.849 milyon lira zarar edeceği, 14'ünün ise

4.177 milyon lira kâr edeceği saptanmıştır. Devlet işletmeleri arasında 1978 yılında en yüksek zarar 5.613 milyon lira ile TPAO'ya ait olacaktır. Bunun üzerine Uluslararası Para Fonu (IMF) benzin ve motorine zam yapılması koşulunu dayatmıştır.

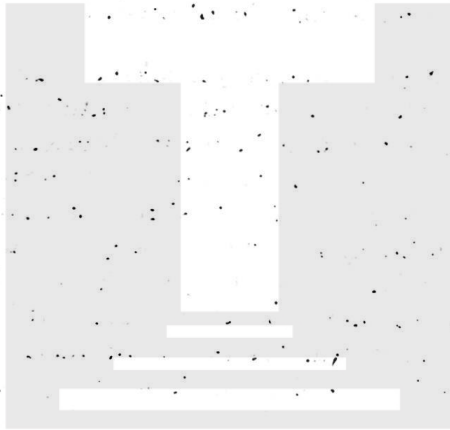
8 bin kişilik kadrosuna karşılık 20 bin personelle ve oldukça düşük bir kapasiteyle çalışan İskenderun Demir Çelik İşletmelerinin dahil olduğu T. Demir Çelik İşletmelerinin zararı ise yılın başında 1.325 milyon lira olarak tahmin edilmişken, bugün bu miktar 4.116 milyon liraya ulaşmıştır. 1977 yılında 1.813 milyon lira zarar eden bu kuruluşun demire yapılan zama rağmen zararı kapatılamamış, aksine artmıştır.

1978 ortasında zararları 13.662 milyon lirayı bulan bu kuruluşların zararlarının Hazinece karşılanacağı belirtilmiştir. Bu durumda emekçi sınıf ve tabakaları daha güç koşullara sokacak olan «vergi yasasının» çıkarılması hükümetçe daha zorunlu olmuştur.

Bilinen bir başka nesnel gerçeklik ise devlet işletmelerinin finansmanı sorununda yaşadığımız günlerde bir darboğaz içinde olunduğudur. Merkez Bankası'nın 21 Temmuz günlü son haftalık durumuna göre yapılan hesaplamalar devlet kesimi kredilerinde kısıntı yapma zorunluluğunu ortaya koymuştur. 21 Temmuz'da 178.1 milyar liraya ulaşan devlet kesimi kredilerinin, Mayıs-Temmuz dönemi için IMF tarafından öngörülen 171 milyar liralık ortalamaya uydurabilmesi için 3 milyar liralık bir kısıntı gerekmektedir.

Diğer taraftan bir başka kaynak Devlet Yatırım Bankası (DYB), 1978 başından 15 Mayıs tarihine kadar

82 projeye 2 milyar 162 milyon lira krediyi ancak bu labilmiştir. 15 Mayıs tarihli bilgilere göre DYB, sözleşmeye bağladığı kredilerin % 65.7'sinin ödemesini yapmıştır. DYB, bu ödemeleri yaparken 1 milyar 630 milyon liralık SSK'ya, 69 milyon liralık Emekli Sandığının tahvil satmıştır. DYB daha kuruluş yasası çıkarılmayan MEYAK paralarının da 424 milyon liralık kısmını kullanmıştır. Böylece emekçi sınıf ve tabakaların tasarruflarından elde edilen 2 milyar 123 milyon liralık kaynak, tekeli sermayenin sorunlarına çözüm bulmak üzere devlet işletmelerinin finansmanında kullanılmıştır.

TÜSTAV

ÇİZELGE 3
DEVLET İŞLETMELERİNDE TOPLU SÖZLEŞME
GÖRÜŞMELERİ

Sıra No.	İşyeri	İşçi Sayısı	Sendika	Görüşmelerin Sonucu
1	Tekel	80.000	Tek Gıda - İş	Uyuşmazlık
2	Çay - Kur	40.000	»	»
3	Ereğli Kömür İşletmeleri	55.000	Maden Federasyonu	Uyuşmazlık
4	Garp Linyit İş	» 8.000	»	»
5	Divriği Maden	» 1.000	»	»
6	Tekel Tuz İşletmeleri	3.000	»	Uyuşmazlık
7	MTA	4.000	»	»
8	Şeker Fabrikaları	35.000	Şeker İş Sendikası	Grev kararı alınmış
9	Deniz Nakliyat	3.300	Ulaş-- İş	Uyuşmazlık
10	Denizcilik Bankası	8.500	»	»
11	Karayolları	68.000	Yol - İş Federasyonu	»
12	Bütün Limanlar	10.000	Likat - İş	Grev Bakanlar
13	TEK	12.000	Tes - İş	Grev Kararı
14	Banknot Matbaası Spor Toto-DSİ Matbaası		Basın - İş	Uyuşmazlık
15	Orman Bakanlığı ve Ağaçlandırma Gn. Md.	10.000	Tarım - İş	Grev kararı
16	Adapazarı Ziraî Donatım Kurumu	3.000	Türk Metal	»
17	Seydişehir Al. Tesisleri	8.000	Türk Metal	»
18	Karadeniz Bakır İşlet.	2.700	»	Grev Bakanlar
19	Havayolları	6.400	Hava - İş	Kurulunca ertelendi
20	Akdeniz Gübre Sanayii	1.000	Petrol - İş	Grev Bakanlar
21	Karabük Demir Çelik	30.000	Bağımsız Çelik - İş	Kurulunca ertelendi
22	İskenderun Demir Çelik	20.000	« «	Uyuşmazlık

«1977'den devralınan enkaz» 1978'de de kendisini sürdürmüş ve ağırlıkta devlet kesiminde etkisini hissettirmiştir. Özellikle içinde yaşadığımız günlerde had safhaya ulaşan bu bunalıma karşılık IMF hükümet yetkilileriyle görüşerek şu kararları almıştır.

— Yan ödemeler durdurulacak,

— Yeni kurulan Bakanlıklar için 60 bin kişilik bir memur kadrosu kurulması öngörülmüştür, bu kadrolara atama yapılmayacak.

— «Toplumsal anlaşma» ile ücretler sınırlandırılacak.

— Petrole zam yapılacak, böylece sübvansiyona gerek kalmayacak.

— Üretim arttırılarak KİT'lerin zararı karşılanacak.»

IMF'in öngördüğü bu kararların alınmasını gerektiren en önemli etkenlerden birisi de 470 bin işçiyi ilgilendiren toplu iş sözleşmesi görüşmelerinin bir kısmında uyuşma sağlanamaması, bir kısmında grev kararı alınmış olmasına rağmen Bakanlar Kurulunca grevin ertelenmiş olmasıdır. Grev kararı alan bazı sendikalar ise «bekleme» durumundadırlar. Kısaca aşamalı bir genel grev havası sözkonusudur. Çizelge 2'de «Toplumsal Anlaşma» arefesinde tesbit edebildiğimiz işyerlerinin durumu ve görüşmelerin sonuçları görülmektedir.

Hükümet açısından, devlet kesimindeki üretimin azalışı ve devlet kuruluşlarının işlevlerini yerine getirmede yetersiz ve gerekli araçlardan yoksun bulunuşları ilerisi için derin endişeler yaratmaktadır. Kısa vadede

ise Ocak ayında yapılan zarar tahminlerinin Temmuz ayında % 130'luk bir artışla 14 milyar TL'ne yaklaşması ve yıl sonuna dek zararların 20 milyarlık bir tutara ulaşması olasılığına ek olarak 470 bin işçiyi ilgilendiren toplu sözleşme görüşmelerinin çıkmazlara girmesi «toplumsal anlaşma» denilen olgunun gündeme getirilmesini zorunlu kılmıştır. «Anlaşma»yı sözkonusu edebilme, başka bir deyişle «anlaşma» masasının karşı tarafına işçileri «temsil eden» örgütü — Türk - İş'i— oturtabilme başarısı ise Ecevit hükümetinin bugünkü «işgüzar»lığının ürünü olmaktan çok, yıllardır siyasi iktidarların emperyalist örgütlerle birlikte sürdüregelmiş oldukları bileşik bir politikanın ürünüdür. Bu politika, Türkiye'de sendikaların ortaya çıkmalarıyla birlikte hükümetlerce denetim altına alınmaları ve çeşitli denetim araçlarıyla bu «kontrollü, sendikacılığın» yıllardan beri sürdüregelmesidir. Kuşkusuz ki siyasi iktidarların bu politikaları yanısıra uluslararası emperyalist örgütlerin aynı doğrultuda uyguladıkları politikaların da bugün «toplumsal anlaşma» ya oturmaya yatkın bir örgütün oluşturulmasında katkısı mevcuttur.

TÜSTAV

SENDİKALAR VE DEVLET

Her hükümet, yönettiği toplum düzenini korumak, ona işlerlik kazandırmak, ekonomik, politika, ideolojik düzeylerde yeniden-üretimin koşullarını sağlamak üzere devlet aygıtını yönlendirmek için iktidara getirilir. Hükümetlerin oluşturdukları politikalar sistemde egemen olan sınıfların çıkarlarını bire bir yansıtmasa da büyük bir çoğunluğunun onayını alabildiği oranda uygulama olanağı bulur. Hükümetler «yönetebilmek» için, genellikle emekçi, sınıflarla egemen sınıflarla egemen sınıflar arasındaki çelişkilerin en alt düzeyde tutulmasını amaçlarlar. İşçi sınıfının, üretim sürecinde yerine getirdiği fonksiyona yani «kol emeği» olarak makinaya bağımlı iş görme fonksiyonuna karşı çıkması ve artık toplumsal üretici güçlerin yönlendirilmesinde söz sahibi olmak istemesine pol açacak bilince, (sosyalist siyasal bilinç) ulaşması düzen için «tehlike çanlarının çalması» anlamına gelir. Oysa devletin kurulmakta olduğu düzende onların fonksiyonu makinaya bağımlı iş görmektir, yaratılan değerden aldıkları pay konusunda itirazlı olabilir, bunu sağlamak için ellerine birtakım araçlar da — sendika — verilir ama yaratılan değerden biraz daha fazla pay almak için ellerine birtakım araçlar da — sendika — verilir değerlerden oluşan tüm toplumsal kaynakları yönlendirmek isteği, bilinci hükümetlerin büyük tepkisiyle karşılaşır; onlar bu türden bilincin oluşmasına zemin hazırlayacak tüm etkenleri ortadan kaldırmaya çalışır, son sınır olarak sınıf bilincinin kazanılmasına izin verebilirler. Bunun ötesi engellenir. Bu amaçlarda sen-

dikaları çeşitli araçlarla denetimleri altında bulundurmayı amaçlarlar.

Bu «kontrollü sendikacılık» özellikle Türkiye gibi emperyalizme bağımlı ülkelerde özgün yapılanmalara bürünür. Yaratılan değerın önemli bir kısmının metropollere kanaması, yurt içinde kalan parçanın yerli egemen güçlerle-emekçiler arasında bölüşümü sürecini sert koşulara sokar, emekçilere karşı baskı ögesini her zaman ön plana çıkarır. Yine asli işlev olarak ekonomik yeniden üretime sağlamak üzere faaliyet gösteren devlet işletmelerinin çatısı altında binlerce işçi çalışır. Bu kuruluşlarını işlevlerini yerine getirebilmeleri bir ölçüde, bu işçilerden gelecek işleyişi engelleyici veya darboğaz yaratıcı hareketleri önlemekten geçer. Bu nedenle de «kontrollü sendikacılık» gereklilik gösterir.

Türkiye'de bu süreç nasıl başlayıp gelişmiştir? Süreç kendisini yeniden üretebilme kaynağını nereden bulmaktadır? Bu soruların yanıt bulması gerekir.

TÜSTAV

TÜRK — İŞ VE DEVLET İŞLETMELERİ

5 Haziran 1946,da Cemiyetler Kanununun sınıf esesine göre dernek kurma yasağı kaldırılınca sendika hakkı da yasal olarak tanınmış oluyordu. Bu dönemde işçiler hızla sendikalar kurmaya başladılar. 20 Şubat 1947'de yürürlüğe giren Sendikalar Kanunu, grev ve toplu sözleşme hakkından söz etmediği gibi, Sendikaların « siyasetle uğraşmaları»nı yasaklamaktaydı. Söz konusu yasanın sendikaların politikayla uğraşmasını yasaklayan 5. maddesidir; «işçi ve işveren sendikaları, sendika olarak, siyasete, siyasal propaganda ve siyasi yayın faaliyetleriyle iştigal edemezler ve herhangi bir siyasi teşekkülün faaliyetlerine vasıta olamazlar» (7) Yine aynı dönemde Demokrat Parti de CHP'de kendi siyasi görüşlerini sendikalarda hakim kılmaya çalışmaktaydılar, üstelik bunu savunuyorlardı. Celâl Bayar Ekim 1946'da «Demokrat Partinin himayesinde, fakat işçilerin kendilerinin de bir teşkilâtları bulunmasını istiyoruz» (8) demektedir. CHP ise, kendi denetiminde sendikalar yaratmak için sendikalar kanununun yürürlüğe girmesini takiben partiye bağlı bir «işçi bürosu» kurmuştur. CHP bu büro kanalıyla mali yardımlarda bulunmak suretiyle sendikalar kurmaya ve bu yolla önemli bir seçmen kitlesi haline gelmiş bulunan işçilerin desteğinden yararlanmaya çalışmıştır. «Böylece işçi büroları aracılığıyla CHP'ye bağlı sendikalar ve işçiden kopuk sendika liderleri oluşturulmuştur. 1948'de kurulan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'de bu çabaların bir ürünüdür» (9)

Diğer taraftan DP ise programında «grev hakkı» na yer vermekte ve o günkü iktidar olan CHP'ye karşı duyulan muhalefeti kendi çıkarları doğrultusunda kanalize etmeye çalışmaktadır. Denebilir ki, CHP'ye duyulan muhalefet tek almaşık olan DP sempatüzanlığına dönüşmüştür. DP'nin özel girişimleriyle daha da kamçılanan bu muhalefet, İstanbul İşçi Birliği karşısında 26 Şubat 1950'de Hür İşçi Sendikaları Birliği'nin kurulması sonucunu doğurmuştur.

DP iktidar olduktan sonra muhalefetteyken işçilere vadettiği «grev hakkı»nı 29 Mayıs 1950'de yenilemiş ve bir tasarı hazırlamıştır. Ancak bu tasarı daha sonraları meclise bile sokulmadan rafa kaldırılmıştır.

DP daha sonraları sendikaları, çeşitli araçlar kullanarak denetimi altına almaya yönelik girişimlerini yoğunlaştırmıştır. Bir taraftan «siyasi» yaptıkları iddia edilerek sendikalar üzerinde baskılar artırılırken, bir taraftan da mali baskılar aracılığıyla sendikalar hükümete bağımlı kılınmak istenmiştir. Aldat ödentisinin yılla 120 TL. ile sınırlandırılmasına engel olunması yanında Çalışma Bakanlığı eliyle sendikalara ödenen «ceza paraları»nın sendikanın hükümete karşı tavrına göre belirlenmesi yollarıyla sendikalar hükümetçe denetim altına alınmaya ve bağımlı kılınmaya çalışmıştır. Diğer iki baskı yolu ise «birlik» lerin aynı işkolunda çalışan işçilerden kurulu olmadıkları iddiasıyla kapatılacakları tehdidi ve Çalışma Bakanlığının «İş uyuşmazlıkları ve Tahkim Nizamnamesi» uyarınca iş uyuşmazlıklarının çözümünde sahip olduğu geniş yetkidir. Bütün bunlara ek olarak sendika liderlerini bağımlı kılabilmek için «bu döneme damgasını vuran Milletvekili olma hevesinin DP tarafından kullanmaya elverişli bir zaaf teşkil ettiğini belirtmek gerekir.» (10

Yine bu döneme ilişkin DP'nin sendikalara hakim olma girişimlerini Cahit Talas şöyle dile getirmektedir. «Bir aralık, özellikle 1955 - 1957 yıllarında Türk - İş'in lider ve idareci kademelerine daha çok Cumhuriyet Halk Partisi sempatzanı olan veya bu partinin üyesi bulunan sendikaların seçilmiş olmaları, hükümet ve Türk - İş arasındaki ilişkileri büsbütün gerginleştirmiştir. 1956 yılında sendikalar kanununa aykırı kuruluş görüşü ile, bazı sendika birlikleri yanında Türk - İş'inde mahkemeye verilerek kapatılması ciddi olarak sözkonusu olmuştur. Böylece, baskı altında tutularak ve idare kademelerine Demokrat Parti ve sempati duyan kimileri seçtirerek, Türk - İş, geniş ölçüde haraketsiz bırakılmış ve işçi menfaatlerini ancak hükümet politikasının ölçüleri içinde savunmasının ölçüleri içinde savunabilmiştir.» (11) Böylece DP iktidarı sahip olduğu baskı olanaklarıyla kendisine bağlı ve yapay ve zoraki bir sendikacılık hareketi yaratıma çabasını sürdürmüştür.

1950 - 1960 döneminde başlarında Türk sendikacılığının siyasal özelliklerini derin bir biçimde etkileyen bir diğer gelişme, emperyalizmin uluslararası resmi örgütleri aracılığıyla yaptığı yönlendirici müdahaleyle ilgilidir. Truman Doktrini ve Marshall Planı uygulamalarının bir parçası olarak Amerika'nın çeşitli ülkelerdeki sendikacılık hareketlerine, kendi uluslararası çıkarlarına ters düşmeyecek bir biçim ve yön verebilmek için yaptığı girişimler sözkonusudur. Türkiye'de ABD elçiliği, AID, ICFTU, AFL - CIO temsilcileri gibi çeşitli kanallarla kurulan bu ilişkilerin peşinden Türk - İş kurulmuştur. Özellikle kurulmasında AFL - COI (Amerikan İşçi Konfederastanu)nun Uluslararası, ilişkiler, dairesi başkan yardımcısı Irwing Brown'un önem-

li bir rol oynadığı bu ilişkiler ağıyla, işçi sınıfı hareketinin denetiminin dış odalarca yapılmaya başlandığı görülmektedir. Çeşitli mali yardımlar ve «eğitilmek» üzere Amerika'ya sendikacı gönderilmesine dair programlar bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemdeki gelişmeler 1960'dan sonraki dönemde yoğunluk kazanmıştır.

1961 Anayasasının getirdiği görece demokratik ortamla birlikte işçi sınıfına tanınan grevli toplu sözleşme hakkıyla birlikte sendikalaşma süreci hızlanmıştır. Özellikle sendikalaşma «kendi yaptığı yasalara karşı çıkması pek beklenmeyecek devlet»in kendi kuruluşlarında sözkonusu olmuş, hatta bu doğrultuda sendikalara devlet yardımcı olmuştur. Bu ortamda sadece 1960-1963 yılları arası devlet kuruluşlarında örgütlenmek üzere Türk-İş çatısı altında 15 yeni sendika kurulmuştur. Bu sendikalar ve kuruluş tarihleri :

- 1 — T. Devlet Su İşleri, Enerji Su ve Gaz İşçileri Sendikası (1961)
- 2 — T. Posta, Telgraf, Telefon, Radyo ve Televizyon İşçileri Sendikası (1962)
- 3 — T. Sivil Havacılık Sendikası (1962)
- 4 — T. Sağlık İşçileri Sendikası (1961)
- 5 — T. Metal-Çelik, Makina, Metalden Mamul Eşya ve Oto Sanayii Sendikaları Federasyonu (1963)
- 6 — T. Liman ve Kara Tahmil Tahliye İşçileri Sendikası (1963)
- 7 — T. Tarım Kredi Kooperatifleri Personeli Sen-

- dikası (1964)
- 8 — T. Baraj, Enerji, Su ve Sulama İşçileri Sendikası (1960)
 - 9 — T. Şeker Sanayii İşçileri Sendikası (1963)
 - 10 — T. Tarım ve Tarım Sanayii İşçileri Sendikası (1961)
 - 11 — T. Enerji, Su, Gaz, YSE ve DSİ İşçileri Sendikası Federasyonu
 - 12 — T. Ticaret, Banka, Sigorta, Kooperatif, Eğitim Tezgâhtar ve Büro İşçileri Sendikası (1963)
 - 13 — T. Deniz Taşımacılığı İşçi Sendikaları Federasyonu (1960)
 - 14 — T. Karayolu Yapım, Bakım ve Onarım İşçileri Sendikası Federasyonu (1963)
 - 15 — T. Çimento Seramik ve Toprak İşçileri Sendikası (1963)

Bunlara ek olarak «mahalli» sendika durumundayken «Türkiye çapında faaliyet gösteren sendika» durumuna geçen sendikalar ise şunlardır ;

- 1 — T. Tekstil Örne ve Giyim Sanayii İşçileri Sendikası (1962)
- 2 — T. Ağaç Sanayii İşçileri Sendikası (1962)
- 3 — T. Et, Ekmek, Besin Sanayii İşçileri Sendikası (1963)
- 4 — T. Müzisyenler Sendikası (1960)

Görüldüğü gibi 3 yıl içerisinde yoğun bir şekilde yeni sendikalar kurulmuş ve hepsi de devlet kuruluşlarında örgütlenmişlerdir.

Söz konusu yıllar, aynı zamanda Türkiye'ye yabancı sermaye yatırımlarının yoğunlaştığı ve kapitalistleşme sürecinin hızlanmaya başladığı yıllardır. Nitekim yalnızca 1951 ve 1962 yıllarında 130.3 milyon TL.'lık

yabancı sermaye girişi olmuştur. (12) Yabancı sermaye bir taraftan devlet işletmeleriyle ortak yatırıma girerken, diğer taraftan da önceden mallarının pazarlayıcısı durumunda olanlarla bütünleşerek, sanayi yatırımlarına girişmiştir. Böylece sadece sanayi kesiminde çalışanların sayısı 1962'de 995.000'den 1972'de 1.519.000'e yükselmiştir. (13)

Toparlayacak olursak, 1961 Anayasasının tanıdığı grevli toplu sözleşme hakkından ve 27 Mayıs hükümetiyle sonradan gelen koalisyon hükümetinin görece demokrat tavrından yararlanan Türk - İş, öncelikle hiçbir zorluk çekmeyeceği hatta yardım göreceği devlet kuruluşlarında örgütlenmiş ve hem mali hem de örgütsel düzeyde yapısını yetkinleştirmiştir. Aynı yıllar içinde CIA ile yakın ilişkileri olan Amerikan İşçi Konfederasyonu (AFL - CIO) ile olan ilişkilerini pekiştiren Türk - İş, AID'den büyük meblağlara varan parasal ve araçsal yardım görmüştür. Önceleri Çalışma Bakanlığı aracılığıyla sendikalara dağıtılan AID yardımları 1962 başından itibaren doğrudan doğruya Türk - İş'e yapılmaya başlanmıştır. 1963 yılı sonuna kadar AID, Türk - İş'e 1 milyon 600 bin lira, 1964'ten 1965 sonuna kadar ise 2 milyon 630 bin liralık yardımda bulunmuştur. 1960 - 1970 yılları arası ise bu tutar 13,5 milyon TL.'yi bulmuştur. Ayrıca ICFTU (Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu), OECD aracılığıyla da yardımlar sürmüştür. (14) Yardımlara ek olarak Amerikan uzmanlarca «Türk - İş Eğitim Koleji»nde «eğitim» çalışmaları sürdürülmüş, sendikacılar «eğitilmek» üzere Amerika'ya davet edilmiştir. Böylece Türk - İş devlet kesimi dışında kalan işçileri de çatısı altına alıp onları düzenli sınırları içinde kalarak sınıf bilinci motifiyle yönlendirecek örgütsel güç ve araçlarla donatılmıştır.

Bunlara ek olarak Türk - İş bünyesinde AFL - CIO'ya bağlı kısa adı ile AAFLI diye tanımlanan «Asya Amerika Hür Çalışma Enstitüsü» ile ortaklaşa yürütülen ve bu enstitü tarafından finanse edilen «araştırma» faaliyetleri başlatılmış ve sürdürülmüştür.

Böylece temel 24 ilkesi arasında belirttiği üzere «sınıf ayrılıklarının derinleşmesine ve sınıf çatışmalarına yol açabilecek sebepleri ortadan kaldırmayı amaç alan ve sınıflar arasında denge, barış ve kaynaşma sağlayıcı bir politika izlemeyi» hedef edinen Türk - İş, yıllarca uyguladığı «partiler üstü politika» anlayışıyla işçi sınıfını bizzat politika dışı kılan bir anlayış ve pratikle hükümetlerce benimsenen ve varlığına itiraz edilmeyen, emperyalist odaklarca yön verilen bir konfederasyon olma durumunu sürdürülmüştür.

«Toplumsal anlaşma»yı mümkün kılan en önemli etken de masanın karşı tarafından oturanın, «anlaşma» ya uygun yapıda bir konfederasyon oluşudur.

Böylece «toplumsal anlaşma»yı imzalamak üzere masanın bir tarafında, temelde sistemi onarmak, ona işlerlik kazandırmak üzere işbaşına getirilen bir hükümet, diğer tarafında işçi sınıfının toplumsal üretimde yerine getirdiği fonksiyonu veri kabul edip temel amaç ve ilkelerinden birinin «**Milli gelir artışlarından, işçinin adil şekilde faydanlanmasını sağlamak, kuvvetli ve yüksek verimli işgücü yaratmak**» (15) olduğunu belirten bir işçi konfederasyonu vardır. Şimdi de «anlaşma»nın öngördüğü maddeleri ele alarak inceleyelim.

«TOPLUMSAL ANLAŞMA»NIN ÖNGÖRDÜKLERİ

«Anlaşma» metninin öngördüğü maddeler üç ayrı başlık altında toplanmaya çalışılarak incelenecektir.

1. Ücretlerin Kısıtlanması »

«Anlaşma» metninde «yalnızca ekonomik savaşıma ağırlık veren sendikacılık, ülkemizin ekonomik ve sosyal koşulları yönünden hızla bir çıkmaza yönelmekte, bu çıkmazın bugün varolan emekçi hakları bakımından kamuoyunu olumsuz biçimde etkilemeye başladığı görülmektedir.» denilerek, tekelci sermayenin sık sık tekrarladığı «fiyat artışlarının nedeni artan işçi ücretleridir», safsatası daha üsturuplu bir ifade ile ortaya konulmaktadır. Daha sonra ise bu gidişata karşı şu «çözüm» önerilmektedir; «... Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum gözönünde tutularak, kamu kesimiyle yapılan toplu iş sözleşmelerinde toplam ücret zamları, işçinin satın alma gücünü geri götürmemek üzere, 1976 toplam işçi gelir düzeyinin toplu sözleşme yürürlük süresindeki fiyat artışlarıyla kuruluştaki istihdam artışı da dikkate alınarak bulunacak gelir düzeyinde tutulacaktır. Toplu pazarlıklarda ücretler, sosyal yardımlar v.b. konular bu kurala göre saptanacaktır.» Bu maddede olduğu gibi, diğer maddeler de ele alındığında ilk planda öne sürülen şey, «... Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum gözönüne alınarak...» Bunun açık ifadesi şudur; emperyalizme bağımlı kapitalistleşme sürecinin yarattığı ekonomik bunalımlara kimlerin neden olduğu ve neden bu duruma gelindiğinden söz etmeden mevcut bunalım veri alın-

makta, işçi sınıfının bu duruma **katlanması** ve doğan sorunları paylaşması istenmektedir. Bu maddeye göre işçinin 1976 yılında almış olduğu ücrete son iki yıl içinde gerçekleşen fiyat artışları oranında zam yapılacaktır ve bu istenebilecek «en yüksek ücret» olacaktır. Böylece bu ücret en az iki yıl süreyle uygulanacaktır. Birincisi, 1976 ücretinin taban alınmasıyla 1977-1978 fiyat artışlarının sağlıklı^e hesaplanabileceği son derece kuşkuludur. Çünkü bilinmektedir ki, ülkemizdeki gıda maddelerinin artışları tesbiti dışında hiç bir malın ve hizmetin fiyat artışları ciddi bir şekilde yapılmamaktadır. Geçim endeksleri hesabında ise tüketicinin kira masrafları dışarda tutulmaktadır. Oysa bugün kira masrafları bir ailenin bütçesine yaklaşık % 40'ı oranındadır. Yine geçinme endeksi tüketim norm kalıpları 1938 yılına aittir. 40 yıl sonra aynı normun geçerli olabileceğini söylemek saflık olur. Böylece fiyat artışları konusunda kıstas, doğrudan hükümetin kendisi olacaktır. «Anlaşma»nın amacına ulaşması için de yapılacak olan şey, ısrarla fiyat artış oranını düşük göstermek olacaktır. İkincisi, sözleşme süresi olan 1979-1980 yıllarında meydana gelecek fiyat artışları ücret zamlarına yansımıyacaktır. Kaldı ki bu yıllarda hayat pahalılığının giderek daha çok artması doğrultusunda güçlü belirtiler vardır. Üçüncüsü, istihdam etkeni de ücret zammı hesabına dahil edilmektedir. Buna göre, devlet işletmelerine alınacak her yeni işçi toplu sözleşme zararlarını bu oran doğrultusunda düşürecektir. Bu maddeyle, muhtemelen, devlet işletmelerinde aşırı istihdamın önlenmesi için işçilerin duyarlı davranmaları sağlanmaya çalışılmakta ve bu politikanın savunuculuğu da işçilere yaptırmak istenmektedir. Dördüncü «ücret saptanmasında işin niteliği ve meslek bil-

gi ve becerisi gözönünde tutulacaktır.» denilerek «Anlaşma»nın uygun gördüğü «nimetler» bile «meslek bilgi ve becerisi» devletçe yeterli görülmeyenler için çok görülecektir. Yine, «sosyal hakları saptamak üzere oluşturacak olan komite», hükümet politikasına uygun kıstaslarla belli kısıtlamalar getirecektir.

Bir diğer nokta ise «tüm kamu kesimi için bir çerçeveye anlaşması» öngörülerek sektörler arası ücret aktarılması yapılmak istenmesidir. Örneğin Petro-Kimya işkolundaki bir işçinin ücretini indirerek - gıda işkolundaki işçinin ücretine eklemek, böylece, tüm işkollarındaki ücretleri aşağı-yukarı bir düzeyde tutmak amaçlanmaktadır.

Yine, ücretlerin daha da kısıtlanmasını beraberinde getirecek bir uygulamayla, «Hükümetin toplumsal politikası sonucu, mal ve hizmet fiyatları ekonomik gerekleri altında tutulan ya da yapıları gereği toplumsal hizmet niteliğinde olan kuruluşlar dışında toplu sözleşmeler için, hükümetten maddi yardım isteme yerine, kendi olanaklarını en elverişli biçimde değerlendireceklerdir.» denilmektedir. Birincisi, «temel mal ve hizmet» tanımı içine giren ürünler 440 sayılı yasanın 24. maddesinde tanımlanmamıştır. Hangi mal ve hizmetlerin «temel» olacağını her hükümet kendi ekonomi politikasına göre saptamıştır. Bugüne değin «temel mal ve hizmet» olarak tanımlanıp maliyetinin altında ağırlıkla özel kesime aktarılan ürünler; taş kömürü, linyit, demircevheri, bakır, kükürt, şeker, çimento, kimyasal gübre, petrol ürünleri, çay, vapor, lokomotif, elektrik, demiryolu, havayolu, demiryolu taşımacılığı ile ilgili hizmetlere ek olarak lastik ve plastik sanayiinin temel hammaddesi olan PE ve PVC bile bu kategoriye sokulmuştur. Kaldı ki bu «tanım» yapılırsa bile tanımın

dışında kalan devlet işletmeleri, bugünkü durumları ve gelişme çizgileri gözönüne alındığında zarar etmeleri kaçınılmaz olan kuruluşlar olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bu nedenle; «zarar» durumu ileri sürülerek ve «anlaşma»nın metnine göre de hükümetten yardım alınmayacağı gerekçesiyle bu kuruluşlarda çalışan işçilerin ücretleri daha çok kısılmak durumunda kalınacaktır.

Bir diğer madde ile ««belirli bir yer ya da işletme-deki işçi fazlasını mesleğine uygun başka alanlara aktarmak için kolaylık gösterilecek ve toplu sözleşmelere bunu önleyici genellikle yönetim etkinliğini bozucu yönde girmiş hükümler ayıklanacaktır.» denilmektedir. Bilindiği gibi, hükümet, MC hükümetleri sırasında devlet kadrolarını dolduran faşistleri işlerinden çıkaramadı. Bugün halâ birçok devlet kuruluşlarında faşist kadrolar varlıklarını sürdürmekte. Bu maddeye dayanarak faşistlerin çeşitli kuruluşlara dağıtılmaları ve örgütlülüklerinin bozulması amaçlanabilir. Ancak, faşizme karşı bugüne dek etkin bir tavır alamamış olan hükümetin eline geçireceği bu imkânı kullanabileceği de son derece kuşkuludur. Kaldı ki faşistlere uygulanabilecek aynı politika işyerlerindeki sosyalist örgütlenmelere de uygulanabilir niteliktedir.

«Toplumsal anlaşma»nın bir diğer maddesinde ise; «Bir dönem içinde işyeri ve işkolu esasına göre ayrı ayrı toplu sözleşmeler yapılması, bunun kaçınılmaz olabileceği durumlarda da ek yarar sağlanması yoluna gidilecektir.» denilmektedir. Oysa 275 sayılı yasa, yetkili işçi Sendikalarına işyeri ve işkolu düzeyinde iki tür toplu sözleşme bağtlama imkânı tanımaktadır. Bu madde ise önümüzdeki dönemde mevcut yasaya rağmen tek tip sözleşme bağtlama imkânı tanımaktadır. Bu madde ise önümüzdeki dönemde mevcut ya-

saya rağmen tek tip sözleşme yapılacağı, bir ikinci yasal hakkın kullanılmasına imkân tanınmayacağını bugünden ilân etmektedir. Buna göre, Türk - İş'e bağlı çoğunluk sendikaların işkolu düzeyinde sözleşme imzalamalarıyla, Türk - İş dışındaki sendikaların daha iyi koşullarda işyeri sözleşmesi imzalaması pek mümkün olmayacaktır. DİSK bu konuda sadece Cam - Genel - Lastik işkollarında çoğunluktadır. Diğer işkollarında Türk - İş'e tabi olmak durumunda kalacaktır. Bu maddenin de sendikal haklara indirilmiş bir darbe olarak değerlendirilmesi gerekir.

2. Yasalardaki Değişiklikler ve İşveren

Sendikaları

«Toplumsal Anlaşma»nın iş yasasının 13. ve 17. maddelerinde «işçi yararına» yapılmasını öngördüğü değişimler, referandum hakkı, Tarım iş yasası, «işçi - memur ayrımına çözüm» gibi çalışanların ekonomik demokratik talepleri doğrultusundaki maddeleri, gerçekleştirileceği konusunda güven vermemesine rağmen, bu yönde girişimlerin düşünülüyor olması açısından olumludur. Güven duyulmamaktadır, çünkü; işçi - memur ayrımına çözüm bulunacağı Çalışma Bakanlığınca Mart ayı içinde yinelenmiş ancak bu güne dek bir girişim sözkonusu olmamıştır. 28 Kasım 1976 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan konuya ilişkin komisyon kararı uygulanmaya konulmamıştır. Devrimcilerin bu konudaki talebi, **tüm çalışanlara grevli toplu sözleşme hakkı** olmalıdır. Değiştirileceği aylar önce söylenen iş yasasının 13. ve 17. maddeleri hakkındaki tasarı Türk İş'in görüşüne sunulmaktadır. Bu görüşmelerin «kapalı kapılar» ardında sürdürülmesi yerine, tüm kamuoyuna

açık tutulması hükümetten talep edilmelidir. Tarım iş yasasının çıkarılmasından da sözedilirken Ceylanpınar'da işçilerin üzerine tanklarla yürünmüştür.

«Anlaşma»nın yine gerçekleştirileceği konusunda güven vermeyen ancak düşünülmüş olması yönünden olumlu sayılabilecek bir maddesi şöyledir; «Kamu kesimindeki kuruluşlar toplu sözleşmelerini bağlamada karşılaştıkları, özellikle bilgi akımını içeren sorunları çözmeye yönelik ortak bir birim kuracaklar ve bugüne değin bu amaçla ilişkide buldukları özel kuruluşlarla ilişkilerini keseceklerdir». Söz konusu özel kuruluşlar, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu ve ona bağlı işveren sendikalarıdır. Ancak, Ecevit hükümeti bunu açıkca söyleyemeyecek kadar «ürkek ve utangaç»tır. Üstelik yıllardır tekeli sermaye örgütlerini ödedikleri aidatlarla ayakta tutan devlet kuruluşlarının bu örgüt çatısı altında bulunmasının gerekçesi «bilgi akımını sağlamak (!)» olarak rasyonelleştirilmek istenmektedir. bir «bilgi akımı»ndan sözedilebilir; ancak bu bilgi akımı, tekellerle devlet işletmelerinin aynı örgüt çatısı altında emekçi sınıf ve tabakalara karşı nasıl tek vücut olacaklarına ve emekçi sınıfların alınterlerinden oluşan kaynakların —vergi, S.S.K. - Meyak kesintileri—, devlet işletmelerinde çalışan işçilerden sağlanan artık -değerin tekeli sermayeye nasıl ve hangi kanallarla aktarılacağıyla ilgili bir «bilgi akımı» olmuştur. Söz konusu durum burjuva yasalalarına bile aykırı olmasına karşın bugüne değin hiçbir müdahale yapılmamıştır.

1317 sayılı yasa ile değişik 275 sayılı Sendikalar yasasının 22/2 maddesi devlet işletmelerinin bu yasa göre kurulan teşekküllere herhangi bir şekilde maddi yardım ve bağışta bulunamayacakları hükmü-

nü koymuştur. Yine 440 sayılı yasanın 8. maddesine göre devlet işletmelerinin yönetim kurulunda görev alanların bir sendika veya bir başka kuruluşun yönetim kurulunda görev alamayacağı belirtilmiştir. Yasaların bu hükümlerine rağmen çizelge 3 Nisan/1978 tarihinde yapılan TİSK XI. Genel Kurulu sonrası TİSK bünyesinde yer alan devlet işletmelerini ve devleti temsilen bu örgütte bulunan şahısların listesini vermektedir.

TİSK'e doğrudan üye olan devlet işletmeleri, işverenler sendikaları dışında TİSK üyesi bir işveren sendikasına üye olarak işveren sendikalarıyla ilişkisini sürdüren devlet işletmeleri vardır. Örneğin MKEK'nun MESSE'e, Azota Sanayiın Kimya İşverenleri Sendikasına üyeliği gibi. Bugün TİSK yönetim kurulunda 41 üyeliğin 14'ü; yürütme kurulunda 7 üyeliğin 2'si disiplin ve denetleme kurullarında ise 3 üyeliğin 1'i devlet kuruluşlarına aittir. Açıkça görüldüğü gibi, örgütü yönlendirme durumunda olan tekelci sermayedir. Devlet kuruluşlarının işlevi, böylece, emekçi haklara karşı oluşturulmuş bu örgütün finans kaynaklarıyla beslemek; burada, saptanan politikaları uygulamak, devlet işletmeleri toplu sözleşme görüşmelerine «taraf» olarak katılıp devlet kesimindeki işçilerin ücret düzeyini özel kesimde çalışan işçilerin ücret düzeyine düşürmektir.

Devlet işletmelerinin TİSK ile olan ilişkisinin kesilmesine ilişkin «ürkek ve utangaç» madde, tekelci sermayenin hemen tepkisini çekmiş ve «anlaşma» metninin açıklandığı günün ertesinde TİSK'ce şu açıklama yapılmıştır; «özellikle kamu sektörü, işveren sendikaları ve işyerlerinin Konfederasyonumuzla ilişkile-

rini keseceklerine dair ilke, hür parlamenter demokratik rejimle yönetilen ülkelerdeki hükümet işveren-işçi bünyesine ters düştüğü gibi, Anayasamızın sendikalaşma hürriyetine, karma karma ekonomi prensiplerine ve işçi kesimindeki ayırimsız teşkilâlanma gerçeğine aykırıdır.»

Anayasa'da öngörölmüş olmasına rağmen milyonlarca çalışanın «Sendikalaşma özgürlüğü»nden yoksun bırakılmasını umursamayan tekelci sermaye, kendi çıkarına ters bir kararda nasıl da Anayasa'ya sarılmaktadır!. TİSK'den gelen bu tepkiye rağmen devlet işletmelerinin bu örgütten çıkarılmaları sağlanabilecek midir? Bunu ancak Türkiye'deki sınıflar mücadelesi gösterecektir. Aynı şeyi iş yasalarında yapılacağı öngörölen «işçi yararı»na girişimler için de söyleyebiliriz. Ancak; işçi sınıfı, uygulamalarıyla pek güven vermemesine rağmen bugünkü hükümeti, bu girişimleri gerçekleştirmeye zorlamalı; bu doğrultuda kazanacağı mevzileri, sürdürdüğü iktidar mücadelesinde kullanmayı bilmelidir.

TÜSTAV

«İŞÇİNİN YÖNETİME KATILMASI VE İDEOLOJİSİ»

Toplumsal anlaşmayı oluşturan maddelerden bir

ÇİZELGE : 3

DEVLET — İŞVEREN SENDİKALARI İLİŞKİSİ

İşveren Sendikasının İsmi	Devlet İşletmesi	Devlet Sendika Üyesi	Devlet Temsilcisi (*)
1. İnşaat ve Tesisat Mütcahhitleri İşveren Sendikası	Sosyal Sigortalar Kurumu	Mehmet Akgemci	(Genel Müdür)
2. T. Kömür Madenleri İşletmesi İşveren Sendikası	Türkiye Kömür İşletmeleri	Kutluhan Çınbay	(Genel Müdür)
3. T. Maden İşletmesi İşverenleri Sendikası	Etibank	Orhan Sorguç	(Genel Müdür)
4. T. Çimento Sanayii İşverenleri Sendikası	T. Çimento Sana yii A.Ş.	Ayhan Aksungur	(Per. ve Sos. İşler Müdür)
5. T. Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası	M.K.E.K.	Adil Sağlam	(Genel Müdür V.)
6. » » »	Türk Traktör ve Ziraat Makinaları A.Ş.	Halil Kaya	
7. T. Petrol İşverenleri Sendikası	PET - KİM A.Ş.	Cevat Eroğlu	
8. » » »	İPRAŞ	Turgut Ögmen	
9. » » »	PET - KİM A.Ş.	Celâlettin Özgen	
10. T. Şeker Sanayii İşverenleri Sendikası	T. Şeker Fabrikaları A.Ş.	Fikri Çağlar	
11. » » » » »	» » » » »	Kemal Kadioğlu	Pers. ve Sos. İşler Daire Bşk.
12. » » » » »	» » » » »	Ertuğrul Aydemir	
13. » » » » »	» » » » »	İsmail Heral	
14. T. Gıda Sanayii İşverenleri Sendikası	Sen. TARİŞ	Dinç Adil Okultaş	

(*) Devlet temsilcilerinin görevlerine ilişkin bilgi 1977 yılına aittir.

kısmı ise «işçinin yönetime katılması» na ilişkin. Bu maddeleri ele almadan önce, sözkonusu kavramın tanımını, dünya uygulama modellerini ve sonuçlarını sergiledikleri sonra, «anlaşma» metninde sözü edilen maddeler çerçevesinde nasıl bir modelin Türkiye için sözkonusu edilebileceğini tartışmak uygun olacaktır.

Kapitalist özel işletmelerde temel amaç kâr ve sermaye birikimidir. Bu amacı gerçekleştirecek ilkeler ve politikalar örgütün en üst kademesinde saptanır, yani burada amaç-kararlar alınır. Daha sonraki kademelerde alınan kararlar bu amaç-kararı gerçekleştirmede birer «araç» işlevi görürler. Bu nedenle ikincil, üçüncül kademelerde alınan kararlar «araç-karar»lardır. İşletmenin tümü hakkında söz söyleme yetkisi en üst kademede merkezileşmiştir. Bu yetkiyi kapitalist sınıfa veya temsilcilerine veren şey, üretim araçlarının özel mülkiyetidir. Buradan böylece işletmenin en üst kademesinden araç-kararları alacak kişi veya kişilere, «yetki dağılımı» belirlenir. En yukarıdan «uygun görül» yetki sınıfları içerisinde gerçekleştirilmeye çalışılan her araç-karar, bir üstteki araç-kararın gerçekleştirilmesi için bir «araç» işlevi görür; böylece zincirleme bir biçimde en üstteki amaç-karar gerçekleştirilmiş olur.

Hükümet politikalarını uygulama araçları olan devlet işletmelerinde de aynı örgütsel yapı sözkonusudur. Burada da temel amaç, —amaç-karar— Daha sonra ise devlet işletmelerine, saptanan bu amacı gerçekleştirmek üzere araç-kararlar alma yetkisi tanınır.

Kapitalist sınıf amaç-kararları kendisinin satması gerektiğini savunur. Üretim araçlarını ve genel

olarak üretim güçlerini düzenlemek, yönlendirmek fonksiyonunun, toplumsal üretimin devamı için zorunlu bir fonksiyon olduğunu kabul eder. Üretim araçlarının sahibi olarak kendisinin veya temsilcisinin yerine getirdiği fonksiyonun zorunluluğunu kanıt göstererek bir sınıf olarak varlığını meşrulaştırmak ister. Bu konuda TİSK'in görüşleri şöyledir: «Asrımızda işletme yönetimi modern sevk ve idare kaidelerine dayanmaktadır. Modern sevk ve idarede başarılı olmak ise bir eğitim, tecrübe, ihtisas ve kabiliyet meselesidir.» (16) ve bir diğeri, «Yönetimde ağırlık teşkil eden teknik, mali ve sosyal konular yüksek seviyede uzmanlık isteyen işler olduğundan, işçilerimizin yönetimde bu konularda bir katkıda bulunamayacakları bir gerçektir» (17). Böyle kapitaliste göre, toplumsal üretimin devamı ve artışından vazgeçilemeyeceğine göre birilerinin bu üretim yapısını düzenlemeleri, üretici güçleri yönlendirmeleri gerekir. Bu yönlendirme işine en ehil kimselerin de kendileri veya atayacakları «işletmeciler» olacağı iddiasındadırlar. Kapitalist sınıf bu şekilde toplumsal üretimdeki fonksiyonuna sıkı sıkıya sarılır.

Bir işçinin toplumsal üretimin devamı için kendi fonksiyonunun, yani makinenin uzantısı durumunda, kendisine işbölümünde uygun görülen eylem alanının içinde kalarak iş görme fonksiyonunun, sürekli varolacağı söyleniyor, kabul ediliyor, bunun değişmezliğinden yola çıkılıyorsa, bu bilinç, sınıf bilincidir. İşçi bu bilincin dışına taşmak istemediği sürece, işyerinde kendisiyle ilgili bazı araç-kararlarda söz sahibi edilebilir; örneğin ücret, izin tarihleri ile ilgili kararlar gibi. Ancak, Marksist teori sosyalizmi tanımlarken belli bir toplumsal aşamada işçi sınıfının sınıf olarak ortadan kalkacağını temel alır. Yani Maksis teori, işçinin «kol

emeği» olarak yerine getirdiği fonksiyonun aşılabileceğini, aşılması gerektiğini ileri sürer. İşçi sınıfı bugün şadığı çok yönlü güvensizliğin, güçsüzlüğün nedeninin toplumsal üretimde kendisine uygun görülen fonksiyon olduğunun, **nesnel konumu** nedeniyle bu yoksulluğu yaşıadığının, bilincine eriştiği an, sınıf bilincini aşıp sosyalist siyasal bilince ulaşır. O, bu bilinçle artık neyin değiştirilmesi gerektiğini bilmektedir. Bu bilinçle yapılması gereken ilk işin toplumsal üretici güçlerin yönlendirilmesinde söz sahibi olmak olduğunu görür ve amaç - kararların kapitalist sınıf tarafından değil, işçi sınıfı tarafından saptanması gerektiğinin bilincinde olarak mücadelesini bu hedefe yöneltir.

İşte kapitalist sınıf bir taraftan işçi sınıfının böyle bir bilince ulaşmasını engellemeyi sürdürürken, bir taraftan da ona, araç kararlarda «**fikrini söyleme**» izni tanıyarak, bunu allayıp pullayıp «**yönetimin ta kendisi (!)**» diye yutturmaya çalışır. «İşçinin yönetime katılması», «endüstriyel demokrasi» bu tür çabaların ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Kapitalist dünya pratiğinde işçi sınıfı temsilcilerinin kendi toplumsal fonksiyonlarıyla ilgili araç - kararlarda «**danışmacı**» olmaktan öteye gidemedikleri yönetime katılma modelleri, temelde iki biçimde ortaya çıkmaktadır. (18)

TÜSTAV

1 — Yönetici İşçilik Modeli :

Bu model işyerinin en yüksek düzeydeki karar organında bir de işçi temsilcisinin bulunmasını öngörmektedir. En az yedi kişiden oluşan yönetim kurulunda bir işçi temsilcisinin hiç bir yaptırım gücü olmayacağı açıktır. Bu kişi doğrudan doğruya toplu pazarlığa yetkili sendika tarafından veya onun göstereceği adaylar arasından seçilmektedir. Dolayısıyla yönetici bu sendikayla yönetim arasında bir haberleşme kanalı olmaktan öteye gidememektedir. En yaygın örneğinin F. Almanya'da (71 - yönetici işçilik modeli ve Türkiye'de (29 - yönetici işçilik modeli görüldüğü yönetici işçilik modeli ağırlıkta devlet işletmelerinde uygulanmaktadır.

2 — Ortak İşyeri Komitesi Modeli :

Genellikle eşit sayıda işçi ve işveren temsilcilerinden oluşan Ortak İşyeri Komitesi, kanun emri olmaktan çok, toplu pazarlığın bir sonucu olmaktadır. Ortak İşyeri Komitelerinin ülkeden ülkeye aynı olan özellikleri şöyle sıralanabilir.

— Ortak İşyeri Komiteleri, kural olarak üretimin yapıldığı fabrika tabanında örgütlenmekte, beklenmedik anlarda çıkabilecek sorunların patlamaya dönüşmeden anında ve yerinde çözülmesini amaçlamaktadır.

— Ortak Komitenin görevi, yetki ve sorumlulukları kesin kurullarla önceden saptanmamış olup, toplu iş sözleşmesi görüşmelerinde belirlenmektedir.

— Ortak İşyeri Komiteleri «danışmacı» niteliktedir.

ler, yaptırım güçleri yoktur. Çünkü her ne kadar «sayı eşitliği» ilkesi getirilmişse de komite başkanı işveren olduğundan ve oyların eşitliği halinde başkanın oyu iki oy sayıldığından komiteden, «işverenin» aleyhine bir kararın çıkması mümkün olmamakta ve komitedeki işçiler sadece «fikirlerini söyleyen» kişiler olarak kalmaktadırlar.

— Komite ancak işçinin toplumsal fonksiyonu ile ilgili kararlar görüşülebilmekte; örneğin, ücret, izin, sosyal haklar v.b.

— Sendikaların ortak komiteler üstündeki etkilerinin en azda tutulmaya çalışılması, örneğin birçok ülkede olduğu gibi ortak komitelerdeki işçi üyelerinin doğrudan doğruya işçilerce seçilmesi öngörülmüştür. Bu durumun en açık, en bilinçli örneğini işyeri düzeyinde sendikal örgütlenmenin yasak olduğu, yani «yönetime katılma» ile sendikal çalışmanın ayrı düzeylerde örgütlendiği F. Almanya'da görmekteyiz. Sendikaları işyerlerinden uzak tutmak yoluyla tek tek işçiler üzerindeki baskıları arttırmanın mümkün olacağı ve «egemenlik» biçimini alacağı açıktır.

F. Almanya'da «Yönetime Katılma»

«Yönetime katılma» adlı yutturmaca, birçok kapitalist ülkede özellikle devlet işletmelerinde uygulanmak istenmekte, ancak oluşturulan modeller pek işlememektedir. Bunun bir istisnası F. Almanya'dır. Bu ülkede ise «yönetime katılma» ile ilgili modellerin işleyiş kazanmasının nedenlerini Almanya'daki sınıflar mücadelesinin tarihi koşullarında ve Alman işçi sınıfının içindeki reformizmin köklü etkinliğinde aramak gerekir.

İlk «katılma» modeli, 1920'de «işyeri komiteleri konumu» nun çıkarılmasıyla oluşturulmuştur. 1946 tarihli bir başka işyeri komitesi kanunu, 1951 tarihli ortak-yönetim kurulu ve 1952 tarihli Federal İşyerleri Kurulu Kanunu da bugün Federal Almanya'daki «katılma» uygulamalarının yasal çerçevesini oluşturmaktadır.

F. Almanya'da «yönetime katılma» modellerinin işleyiş imkanı bulmalarında en önemli etken, Alman işçi sendikalarındaki reformizmin etkinliğidir. Alman sosyal demokratlarının izledikleri reformist politika sonucu Alman sendikaları ve Sosyal Demokrat Parti Birinci Paylaşım Savaşına taraf çıkmışlardır. 30 Ekim 1918 tarihinde olgunlaşan koşullara rağmen kendi kanatlarından birine karşı kralcı subaylarla işbirliği yapmışlardır. Ayrıca demokratik Weimar Cumhuriyetinin yıkılışı sırasında Hindenburg ve faşizmin gelişi sırasında Hitler'e karşı ürkek ve çekingen teslimiyet, kendisini ekonomik düzeyde de aynı politikanın uzantısı olarak sürdürmüştür. 7 milyon üyeli Alman İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DGB) tutucularıdır. Politik düzeydeki bu uzlaşmacılık, mundan anlaşıldığı gibi uzlaşmacı, reformist bir çizgi izleyegelmiştir. (19)

Almanya'daki «yönetime katılma» modelleri iki başlıkta ele alınabilir. Bunlardan birincisi **Ortak Yönetim Kanunu** çerçevesinde kurulan ve özellikle II. Dünya Savaşı sonrası millileştirilen kömür ve madencilik kesimlerinde uygulanan «yönetici-işçilik modeli» dir. Bir diğeri ise, **Federal İşyerlerinin kuruluş Kanunu** çerçevesinde 5 ve daha fazla işçi çalıştıran tüm işyerleri için öngörülen «ortak işyeri komitesi» modelidir. Bu modelde işyerinin en üst karar organında üçte bir ora-

nında işçi temsilcisi bulunmaktadır. İşçi temsilcilerinin azınlıkta tutulmaları onlara yaptırım gücü vermemekte, sadece görüşlerini iletme olanağı sağlamaktadır.

«İşyeri komitesi» modeli de, yine «danışılan» niteliğiyle F. Almanya'da «katılma» pratiğinin belkemiğini oluşturmaktadır. Aslında Almanya'da «yönetime katılma» modellerinin işleyebilmesinin bir nedeni de toplu pazarlığın işkolu düzeyinde yapılıyor olmasıyla ilgilidir. Böylece sendikaların işyeri düzeyinde örgütlenmeleri önlenerek işyerleriyle sendikaların bağı kesilmiş olmaktadır. İkincisi, ortak işyeri komitesindeki işçi temsilcileri işçilerce seçilmekte bu seçimlerde sendikaların liste düzenlemelerine bile izin verilmemektedir. Bu yolla da işçilerle sendikaları arasındaki bağ zayıflatılmakta ve işyerleri sendikalardan uzak tutulmuş olmaktadır. Ortak komitelerde başkan işveren temsilcisi olmakta ve oyların eşitliği halinde başkanın oyu çift oy sayıldığından «işveren» aleyhine bir kararın çıkması söz konusu olmamakta ve işçi temsilcileri sadece «danışılan» kişiler olmaktadır. Karar konusu olan şeyler de yine, işçilerin toplumsal fonksiyonlarıyla ilgili araç-kararlar olmaktadır. (20)

Bugün «Toplumsal Aaılaşma»nın öngördüğü işyerleri düzeyinde toplu pazarlığın engellenmesi durumunda Almanya'daki modele benzer bir model, Türkiye için de söz konusu edilebilir.

Türkiye'de «Yönetime Katılma»

Türkiye'de «yönetime katılma» adı altında yapılması düşünülenlere gelince; bilindiği gibi, egemen sınıf ideolojileri esas olarak var olan sistemi akli, ebedi göstermeyi amaçlarla. Ancak ne zaman ki, sistemin kendisini onaylatamamaya başlar, bu doğrultuda belli pürüzler başgösterir, o an ideolojiyi oluşturan kavramların içeriğine daha değişik bir anlam vermek veya aralarında var olan sistematığı yeniden düzenleyip yeni ideolojik öğeleri ön plana sürmek yoluna gidilir. İşte bugün de, sistemin kendisini onaylatamaması durumunda CHP'nin «özyönetim» diye lanse etmeye çalıştığı bu ideolojik öğe, özünde gerçekleri gizlemeyi amaçlamaktadır. A. Babel bu nedenle «yönetime katılma»yı «kapitalizmin incir yaprağı» olarak tanımlamaktadır.

«Toplumsal anlaşma» metninde «yönetime katılma» ya ilişkin belli bir modelin hazırlanma sürecinde olduğundan söz edilmekteyse de bazı maddeler hazırlanacak modeli tahmin etmenin ipuçlarını vermektedir.

Anlaşma metninde «kamu kesiminde işçilerin ve öteki çalışanların üretim, yatırım ve yönetim kararlarına katılmalarını öngören bir katılma modeli hazırlanacaktır.» denilmekte ve şu şekilde devam edilmektedir; «Kurtuluşların kendi bünyeleri içinde işçi ve işveren temsilcilerinden oluşturacakları komisyonlar, (emek kullanma ve istihdama ilişkin) maddeleri saptayarak bunlara yönelik önerileri oluşturacaklardır. Bu kural gözönünde tutulmak koşuluyla işçilerin yönetime ve sorumluluğa katılmalarını, verimlilik ve kâr artışına da

hız katıcı ve demokrasimize yeni bir boyut kazandı-
rıcı yönde düzenlemek ve sağlamak üzere ortak çalış-
malar yapacaklardır.» Açıkça görüldüğü gibi, önce «ka-
tılma» konusu olabilecek kararlar «üretim, yatırım ve
yönetim» olarak tanımlanmakta, daha sonra ise bu
çevrenin sınırları «emek kullanımı ve istihdam sorun-
ları»na kadar daraltılmaktadır. Yani amaç- kararlardan
araç- kararlara doğru bir daralma söz konusudur. Kal-
dı ki oluşturulacak komisyonlar (örneğin işyeri komi-
teleri olabilir) sadece öneri götürmek durumundadır-
lar, yani yaptırım güçleri yoktur. Bunun daha önce
dünya «yönetime katılma» pratiğinde raslanan danış-
macı örgütlerden farklı bir yanı yoktur. Bu yargıyı pe-
kiştiren bir diğer madde ise şöyle dile getirilmektedir;
«Kamu kuruluşlarında üretimin etkinliğini ve artışını,
bunun yanısıra yöneticinin yönetimdeki etkinliğini en-
gelleyci nitelikteki maddeler, toplu sözleşmelere ko-
nulmayacaktır. Daha önce toplu sözleşmelere konul-
muş bu nitelikteki maddeler de işletilmeyecektir.» Böy-
lece yetkinin yöneticide merkezileşmesi olgusu bu
maddeyle perçinlenmekte ve toplu sözleşme kapsamı
daraltılmaktadır.

İşçilerin kendileri ile ilgili konularda görüşlerini
belirtmekten öteye gidemedikleri «özyönetim(!)» lütfu-
na karşılık, işçilerden beklenenler ise şöyle ifade edil-
mektedir; «Ekonomik ve toplumsal yaşamda yönetime
ve sorumluluğa katılmanın gereği olarak işçiler, ka-
mu kesimi işletmelerinin yıllık programlarında yer
alan yatırımların gerçekleştirilmesine gerekli katkıyı
yapacaklardır, ve buna özen göstereceklerdir... Yönetim
etkinliğini ve disiplinini bozmayan bir düzen kuracak-
lardır.» Özetlemek gerekirse, verilen hiçbir şey, istenen
ise çok şeydir.

Bir diğer maddede ise; «Yatırım hedeflerinin yerine getirilmesinden sonra doğacak kârın belirli bir bölümünün işçi payı olarak yatırıma katılma biçiminde kullanılmasını sağlamak üzere gerekli önlemler alınacaktır» denilmektedir. Devlet işletmelerinin öz kaynak oranlarının her yıl giderek azaldığı ve bir türlü yatırım programlarını gerçekleştiremedikleri ortadadır. Bu durumda «yatırım hedeflerinin yerine getirilmesinden sonra doğacak kâr», bize «hiç doğmayacak olan kâr» olarak görünmektedir. Bununla birlikte bu maddeyle yapılmak istenen, işçileri işletmenin mali durumundan sorumlu tutmaktır. Böylece o yıl işletme kârında azalma olmuşsa işçilerin ücretlerini kısıtlamanın gerekçesi bulunabilecektir. Buna bir örnek verelim; II. Dünya Savaşı sonrasında Porto-Riko'da büyük bir törenle işçilerin hem yönetime, hem kâra, hem de mülkiyete katılmalarını savunan bir **Marten Planı** uygulanmıştır. 15 yıllık uygulama sonunda grev sayısı % 70 oranında azalırken, işçilerin milli gelirdeki payları da % 20 civarında düşmüştür. (21)

TÜSTAV

SONUÇ

Özetlemek gerekirse, bugün «Toplumsal anlaşma» ile yapılmak istenen, emeğin sermayeye sömürülmesi tabanı üzerinde yükselen sisteme işçilerlik kazandırabilmek için, devlet işletmelerinin işlevleri yerine getirebilecekleri ortamı sağlamaktır. Bunu gerçekleştirebilmek için de «özveri», «sorumluluk» «özyönetim» gibi ideolojik öğelerin ön planda olduğu bir ideolojik çerçeveye ile devlet kesiminde çalışan emekçiler başta olmak üzere tüm halk kesimlerine sistemi onaylatmak gerekmektedir. Böylece ücretleri ve sendikal hakları kıskarak üretim sürecinden daha fazla artık-değer sızdırmak, böylece tekelci sermayenin sorunlarına «çözüm» ve bunun gerçekleştirildiği oranda «hükümet edebilme»nin yolları aranmaktadır.

Bu noktada devrimcilere düşen görev esas olarak anlaşma»yla yapılmak istenenlerin en geniş yığınlara iletilmesini sağlamak ve yığınları, «Toplumsal Anlaşma»nın özüne karşı mücadeleye sevkettir. Devrimciler, bu arada «anlaşma»da söz konusu edilen «işçi yararı»na maddelerin gerçekten işçi yararına çıkması için mücadele etmek, işveren sendikaları ile olan ilişkilerin kesilmesi doğrultusundaki girişimleri desteklemek.

Bunun dışında işçi ücretlerinin ve sendikal hakların kısıtlanmasına ilişkin girişimleri kamuoyuna teşhir etmek, bu doğrultudaki girişimleri engelleme yönünde «anlaşma»ya karşı çıkan Türk İş içindeki sosyal demokrat sendikalarla ittifak yollarını aramak, yine devrimcilerin görevi olmaktadır.

«Özyönetim» adı altında yutturulmak istenen modelin de bugün beliren hatlarıyla, ne olup ne olmadığını en geniş işçi yığınlarına anlatmak ve söz konusu «yönetime katılma» için, emekçi halkların iktidar mücadelesine hizmet edecek bir «**alternatif model**» oluşturmak ve bunun kabul edilmesi için mücadeleyi sürdürmek yine devrimcilerin önünde duran görev olarak belirmektedir.

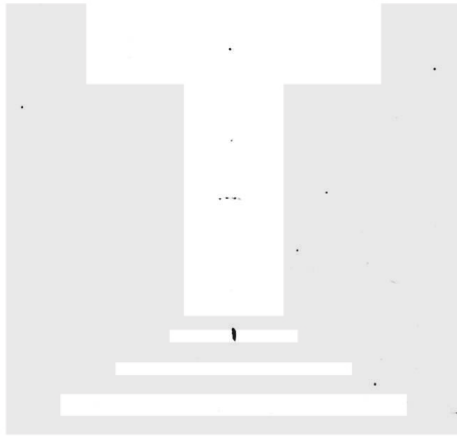

TÜSTAV

NOTLAR :

- (1) Karl Marx, **Kapital Cilt I**, s. 323, abç,
- (2) K. Marx, **Capital Cilt III**, s. 519, aktaran Sweezy, Baran Magdoff, **Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı**,
- (3) 29 Temmuz 1978, **Hürriyet**,
- (4) Yüksek Denetleme Kurulu, **1975 KİT Yıllık Raporu**, 1976 - Ankara,
- (5) a.g.e. s. 338,
- (6) Özünde, «toplumsal anlaşma», Tekel Genel Müdürlüğüne bağlı işletmeler, Orman Bakanlığına bağlı işletmeler, Devlet Üretim Çiftlikleri, Karayolları, DSI, YSE gibi kuruluşlar, MTA Kampları, DESİYAB ortaklıkları, devlet bankaları ve diğer işçi çalıştıran devlet kuruluşlarını da kapsamaktadır. Hattâ Ecevit hükümetinin sözkonusu «anlaşma»'yı belediyelere uygulamak doğrultusunda girişimleri de mevcuttur. Burada yaptığımız sayısal analizler ise yalnızca «KİT» olarak tanımlanan 28 işletmecî kuruluşa ilişkindir.
- (7) Doç. Dr. Alpaslan Işıklı, **Sendikacılık ve Siyaset**, s. 430, Odak Yayınları 1974 - İST.
- (8) K. Sülker, **100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri**, Gerçek yayınları, 1968,
- (9) A. Işıklı, a.g.e. s. 432,
- (10) A. Işıklı, a.g.e. s. 439,
- (11) Cahit Talas, **Sosyal Ekonomi**, s. 300, SBF yayınları 1976 - Ankara,
- (12) TÜSİAD, **1975 İlkbaharında Türkiye Ekonomisi**, s. 137, 1975,
- (13) DPT, **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973 - 1977**, s. 860, 1973 - Ankara,
- (14) TİB, **Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi**, Yayın no :

- 16, s. 106, 1976 - ANK.
- (15) Türk - İş Ana Tüzüğü Maddesi : 3 Türk İşçi Hareketi, Türk İş yayınları,
- (16) TİSK'in «Yönetime Katılma» konusundaki Görüşleri, MPH Konferansları Mayıs 1978 - ANKARA,
- (17) İstanbul Sanayi Odası Başkanı İbrahim Bodur, «Yönetime Katılma» konusundaki görüşlerinden, YÖNETİM - s. 51 İşletme İktisadi Enstitüsü Mayıs 1978 - İST.
- (18) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız;
Doç. Dr. Kurthan Fişek, Yönetime Katılma, TODAİE yayınları, 1974 - İST.
- (20) Jaroslev Vanek, Self - Management, s. 164, Penguin Books 1975,
- (21) K. Fişek, «Yönetime Katılma», Hava - İş, Mayıs 1978 s. 23 . Ağustos 1978, sayı 50,

(*) Hükümet, DİSK ile bu yönde de girişimlerde bulunmuşsa da, bunlardan bir sonuç alamamıştır.

TÜSTAV

«ALTERNATİF YÖNETİM KURUMLARI» İŞYERİ KOMİTELERİ VE YERALTI MADEN - İŞ

«Toplumsal Anlaşma»'da «yönetime katılma» konusunda sözü edilen maddeler çerçevesinde, önerilebilecek modelin özellikleri şöyle özetlenebilir :

● İşçi ve işveren temsilcilerinin yeralacağı komisyon veya komitede işçi temsilcileri sadece **görüşlerini belirtme** olanağı bulacaklar;

● Komisyon başkanı, işveren temsilcisi olacağından oyların çeşitliği halinde başkanın oyu çift oy sayılacağından işverenin - devletin - politikasına aykırı bir karar alınmayacak;

● Söz konusu komisyonda sadece işçilerin toplumsal fonksiyonlarıyla - ücret, izin, sosyal haklar v.b. - ilgili sorunlar tartışılacak;

● İşyeri düzeyinde toplu sözleşme bağtlama engellendiği takdirde işçilerle sendika arasındaki bağ zayıflatılacak ve işçi temsilcisi seçimlerinde sendikanın etkinliği azaltılacaktır.

Açıktır ki, bu modelde işçilere araçkararlarda bile yaptırım gücü tanınmamakta ve sadece öneren ve onay veren bir konum uygun görülmektedir. Bunun da işçileri yönetiminde söz sahibi yapmak için değil, işçilere «**bakın siz yönetime bile katılıyorsunuz!...**» diyebilmek için oluşturulduğu ortadadır.

Bu tür bir modelin işçi sınıfı açısından kabul edilebilir olmayacağı, bir yutturmaca olmaktan öteye gidemeyeceği iddiasındaysak, bu tür bir modele karşı «**alternatif bir model**» önermek durumunda olabilmeliyiz. Gerçekten de, yetki sınırı belli araç - kararlarla sınırlı olsa bile, işçilerin işyeri tabanında örgütlenmelerine, oluşturulacak komitede **yaptırım** gücüne sahip olmalarına ve sendikalarıyla bağlarının kuvvetlenmesine olanak tanıyacak bir alternatif model, genel siyasî iktidar mücadelesine bağımlı olarak ele alındığında önemli ve belirleyici bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

TÜSTAV

ALTERNATİF YÖNETİM KURUMLARI :

Oluşturulabilecek «alternatif yönetime katılma modeli» ne olabilir?

Marksistler, işyerlerinde bazı araç kararların alınmasında sözsahibi olmak için, bazı organların kurulmasını ve kendi toplumsal fonksiyonlarını veri alan bu organlarda «özyönetim (!)» denemelerinde bulunmayı amaç olarak saptayacak kadar dar düşünmezler, yani dünyaya «işyeri komiteleri» penceresinden bakmazlar. «İşyeri komiteleri» genel siyasî iktidar mücadelesinin bir aracı, bu temel amaca bağımlı kılınacak bir olgu olarak görülüp değerlendirildiği takdirde anlamlı olabilir.

Bilindiği gibi Marksist - Leninist devrim teorisinde hedef, sadece, mevcut devlet mekanizmasının aşağıdan yukarıya parçalanarak, siyasî iktidarın ele geçirilmesi değil, aynı zamanda onun yerine, süreç içinde, «devlet olmayan devlet» türünde yönetim kurumlarının örgütlenmesidir. Parçalanması-gereken devlet aygıtı, yetkiyi hiyerarşinin en üst noktasında merkezileştiren ve geniş yığınları bu yetkiden, dolayısıyla sistem ile ilgili bilgiden yoksun kılan, onları ayrıntılı işbölümünün dar eylem alanları içinde hapsedip, edilgen konumda bırakan bir yapıdır. Bu yapısı nedeniyle burjuva devleti, proleteryaca «ele geçirilip kullanılacak» bir aygıt değil, parçalanması gereken bir aygıttır. Parçalanacak olan bu mekanizmanın yerine geçirilecek alternatif yönetim kurumları ise, toplumsal faaliyetlerin yönlendirilmesiyle ilgili kararlara giderek daha çok kişinin katılımını öngören ve hiyerarşideki kademe sayısının giderek azalmasını hedefleyen bir yapıdır. Bu yönetim kurumlarının

da yönetenler ile yönetilenler ayrımını giderek ortadan kaldırmaya yönelik olarak yetkinin, sistemin her hücre-sine yayılması amaçlanır. Yetkinin yayılmadığı hücre, felçlidir veya suyun ulaşamadığı kıraç topraktır. Çünkü, ancak yetkinin yayılması gerçekleştiği takdirde seçilenlerin denetimi ve toplumsal üretici güçlerin etkin bir şekilde yönlendirilmesi için kitleleri seferber edebilmenin somut koşulları yaratılmış olur.

Bu türden alternatif kurumlar bugünden yarına değil, kerteli olarak oluşurlar. İlk durumlarındaki politik olgunluk düzeyi Marksist siyasal hedef doğrultusunda yapılan çalışmayla giderek yükselir, toplumun tüm emekçi sınıf ve tabakalarını içerecek bir konumu hedefler. Bu kurumların oluşturulması güç olabilir, ama unutmamak gerekir ki, «**koşulları dönüştürmeyi**» hedef alanlar için koşullar her zaman güçtür; kolaylık, «**koşullara teslimiyeti**» kabullenenler içindir. Alternatif yönetim kurumları, oluşturulmaları güç olmalarına rağmen, kitlelerin kuruluşunun **vazgeçilmez (olmaz-sa-olmaz)** koşuludurlar.

Sosyalist toplum düzeni kurmayı hedeflemiş her ülke devrimcileri gibi bu tür alternatif kurumların ülkemizde de, iktidarın proleterya alınmasından önce, oluşturulması bir zorunluluktur. Zaten, iktidarın alınma anında bu tür kurumlar belli bir politik olgunluk düzeyine ulaşamamışlarsa devralınan iktidarın nasıl kullanılacağı da bilinemez.

Parçalanacak devlet aygıtının yerine geçecek olan halk iktidarı organlarının nüveleri olması gereken bu alternatif yönetim kurumları, bütün halk güçlerini toparlayacak ve faşist ve karşı - devrimci güçlerin, halk yığınlarını yıldırmaya yönelik saldırılarını karşılayabi-

lecek bir yapıya sahip olmalıdır. Bunlar, temel işlevi sistemi korumak olan devletin baskı güçlerine karşı koyabilecek ve düzenin ideolojisine karşı yoğun bir ideolojik mücadeleyi verebilecek organlara ve araçlara sahip kurumlar olmalıdırlar. İşlev alanlarının farklılıkları gözönüne alınarak biçimlenecek bu kurumlar, mevcut düzenin yerleşik alışkanlıklarına, değer yargılarına, bünyesinde filizlenip boy atan devrimci ilişkilerle karşı koyabilecek çok yönlülüğe sahip olmalıdırlar.

Oluşturulmasında büyük güçlüklerle engellerle karşılaşılması kaçınılmaz olan bu kurumların «olmaz-sa olmaz» özellikleri kuvvetle vurgulanmalıdır.

TÜSTAV

İŞYERİ KOMİTELERİ ÜZERİNE :

İşte işçilerin çalıştıkları üretim kurumlarında oluşturacakları örgütlenmeler de bu alternatif yönetim kurumlarının bir ögesi olarak işlev görmeli ve bu kurumların olgunlaşmasına hizmet edecek bir bakış açısıyla ele alınarak değerlendirilmelidir.

İşyerlerinde oluşacak olan örgütlenmeler :

● İşyerinin tabanından başlayarak işletme hiyerarşisinin en üst kademelerinde etkin olmalı ve yaptırım gücüne sahip kılacak bir «sayı eşitliği»ni temel almalıdır.

● «İşveren»lerle oluşturulacak olan komitelerde işletmenin teknik, ekonomik, sosyal ve personel alanlarında işletmenin tüm faaliyetlerini kapsayacak konular «karar konusu» edilebilmelidir.

● Komiteler sendikaların gözetimi altında oluşturulmalıdır.

Temel siyasi hedefe bağlı işlev görecekt işçi örgütlenmelerinin en genelde bu özelliklere sahip olması talep edilmelidir. Oysa, gerek kapitalist özel işletmelerde, gerekse devlet işletmelerinde öngörülen yönetime katılma» modellerinin genel özelliklerini aşan özelliklerdir. bunlar. «Toplumsal Anlaşma» modellerinin «yönetime katılma» konusunda öngördükleriyle karşılaştırıldığında veya bugüne değin toplu iş sözleşmeleriyle oluşturulan «ortak işyeri komitelerinin özellikleriyle karşılaştırıldığında bu farklılık daha açık biçimde ortaya çıkmaktadır.

Son olarak sözünü ettiğimiz «katılma» modelini biraz açalım. «Ortak İşyeri Komiteleri» Türk sendika hukukunda oluşturulması yetkili işçi sendikası ile işveren arasında akdedilecek toplu iş sözleşmesine bırakılmış bir «katılma» modelidir. Başka bir deyişle, toplu iş sözleşmelerinde tarafların «gönüllülük» esaslarına dayanmaktadır. İkincisi, ortak komitelerin hangi alanlarda kurulacağı ve yetkilerinin ne olacağı konularının çözümü yine toplu iş sözleşmelerinde ve dolayısıyla taraflar arasındaki güç dengesine bırakılmıştır.

Orhan Tuna'nın Devlet Planlama Teşkilâtı adına yaptığı bir araştırmaya göre, ortak işyeri komitelerinin genel özellikleri şöyle sıralanabilmektedir :

1 — 1963-1969 döneminde imzalanan 907 TİS'nin yaklaşık üçte birinde ortak komite kurulmasına ilişkin hükümlerin bulunmadığı ortak komite kurulmasına öngören 502 sözleşmenin üçte ikisinde de yalnızca disiplin komitesi kurulmasının öngörüldüğü, birden çok komite kurulmasını öngören sözleşme sayısında 59 olduğu anlaşılmıştır.

2 — Ortak komitelerin yaygınlık sıralarına göre, disiplin uyuşmazlık, çözüm, işletme ve izin komiteleri şeklinde dizildikleridir; bir başka deyişle, ortak komiteler yoluyla yönetime katılma uyuşmazlığına en sık konu olan «disiplin» ve belirebilecek uyuşmazlıkları çözme alanlarıyla yoğunlaşmaktadır.

3 — Kurumları sözleşmelerde öngörülen ortak işyeri komitelerinin yaklaşık dörtte üçünde işçi ve işveren temsilcileri sayıca eşit olmakta ama, oyların eşit bölündüğü durumlarda başkan oyu çift sayılmaktadır. Bunun anlamı, işveren oyunun son kertebe beleyici olduğudur.

4 — İncelenen işyerinde ortak işyeri komitelerinin büyük çoğunluğu TİS ile kurulmuştur, bir başka deyişle, TİS düzeninden önce veya onun dışında vardan ortak komite yok gibidir.

5 — Ortak komitelerin en büyük çoğunluğu devlet kesiminde sözkonusudur.

Türkiye'de TİS aracılığıyla kurulan ortak işyeri komitelerinin de «belirli konularda öneren» bir kurum olmaktan öteye gidemediği, bunun da ancak devlet kesiminde olduğu açıktır .(1)

Özellikle Türkiye'de tekelci sermayenin, biçimi ne olursa olsun, «yönetime katılma» konusunda tavrı son derece olumsuzdur. Öyle ki, bu gibi konuların tartışılmasına bile tahammülü yoktur. Bunun gerekçesi ise «Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun Yönetime Katılma Hakkındaki Görüşleri» adlı bir tebliğde şöyle dile getirilmektedir : «Kanaatimizce, ülkemizin ekonomik kalkınmasını bir an önce tamamlamasına ve sosyal refahın daha da yaygınlaştırılmasına, ortada acil çözüm bekleyen en önemli sorunlar dururken sun'î veya geri planda yer alan konularla uğraşılması ve bu şekilde zaman ve kaynak savurganlığına girilmesi sebep olmaktadır.» (12). Görüldüğü gibi, tekelci sermayeye göre «yönetime katılma» - sun'î veya geri planda - bir konu olmaktadır. Ancak daha sonra «yönetime katılma»nın sözünün bile edilmesine tahammülsüzlüğünün en önemli nedeni ortaya çıkacaktır; «Konfederasyonumuzca yapılan araştırmalar ve işlenen Milletlerarası sempozyum ve seminerlerde işveren kuruluşlarının da kanun zoru ile veya diğer yollarla oluşturulmak istenen «yönetime katılma» uygulamalarına karşı oldukları tesbit edilmiştir... yönetime katılmak isteyen sendikaların asıl hedefi

- serbest piyasa ekonomisine, yani Hür teşebbüse son vermek ve ... işçi sendikalarının kontrolunda merkezileşmiş bir ekonomik düzen yaratmak olduğu... böylelikle yönetime katılmanın aslında bir amaç değil, bir araç olarak kullanılmak istendiği... Şüphesiz, hür siyasî rejime ve hür teşebbüse bütün benliği ile bağlanmış olan işverenlerin ve halka açık şirketler üyelerinin böyle bir görüşü paylaşmaları beklenemez». Görüldüğü gibi, «Yönetime katılma»nın «Sun'î ve geri planda» bir konu addedilmesinin burjuvazinin doğrudan doğruya yürütme rkinde dört elle sarılmasının nedeni böyle bir girişimin emekçi kesimin iktidar mücadelesinde kullanılabilir bir araç olması endişesinden kaynaklanmaktadır. Tekelci sermaye toplumsal üretimin yerine getirilmesinde «Yönetmek» işlevinin kendisine ait olması gerektiğini şu gerekçeyle ortaya koymaktadır: «Asrımızda işletme yönetimi modern sevk ve idare kaidelerine dayanmaktadır. Modern sevk ve idarede başarılı olmak ise bir eğitim, tecrübe, ihtisas ve kabiliyet meselesidir. Bugün herkesin her işi tatminkâr bir şekilde yapacağı düşünülemez. Kaldı ki, modern sevk ve idare kademesi, bir takım sun'î engellerle karşılaşmadan, icabında makul risklere de girerek süratle ve serbestçe karar alabilmelidir». Açıkça görüldüğü gibi, tekelci sermayenin «yönetmek» eyleminde araç - kararların bile paylaşılmasına tahammülü yoktur, öyle ki, sonuç olarak şunu söylemektedirler : «Konfederasyonumuz, bütün üye işveren sendikalarına uymaları gereken teşkilatlanma, dayanışma ve toplu sözleşme prensiplerini yetkili kurullarında karara bağlayarak ilân etmiştir. O kadar ki, bu prensiplere riayet etmeyen üye sendikaların ve bağlı işyerlerinin Merkezi Dayanışma Fonu'ndan yardım almaları da mümkün değildir. Bu Konfederasyon prensip-

lerinin başında - işverenlerin işi sevk ve idare haklarına müsaade edilemeyecektir - ilkesi gelmektedir. Bu prensip Konfederasyonumuzun yönetime katılma konusundaki temel görüşünü açıkça ortaya koymaktadır.» (3).

Türkiye'de giderek yükselen sınıflar mücadelesi, tekeli sermayeyi gerçekten büyük endişelere sürüklemiş görünmektedir. Tekeli sermayenin «yönetime katılma» konusundaki bu tavrının giderek daha da katılaşacağı söylenebilir.

TÜSTAV

YERALTI MADEN - İŞ'İN İŞYERİ KOMİTELERİ MODELİ VE PRATIĞI :

Bu bölümde, şimdiye kadar toplu iş sözleşmelerinde öngörüldüğü üzere kurulan ortak işyeri komitelerinden farklı özellikler gösteren ve «Toplumsal Anlaşma» yla öngörülen «yönetime katılma» modeline alternatif olma potansiyelini taşıdığına inandığımız bir modeli tanıtmak istiyoruz. Yeraltı ve Yerüstü Maden İşçileri Sendikası (Yeraltı Maden - İş)'in oluşturduğu ve sözleşme imzaladığı işyerlerinde hayata geçirdiği bu modele göre, «yönetime katılma» işyerlerinde oluşturulan «İşyeri Komiteleri» aracılığıyla olmaktadır. Bu komitelerde 3 işçi temsilcisi ve 3 işveren temsilcisi yer almaktadır. Ancak, bundan önce sözünü ettiğimiz ortak işyeri komitelerinden farklı olarak, başkanlık işverene ait olmadığı gibi, başkanın oyu oyların eşitliği halinde çift oy sayılamamakta, böylece komite «sayı eşitliği» temeli üzerinde ve başkanlığın sırayla gerçekleştirilmekte olduğu bir model olarak belirmektedir. Bu durumda komite bir «danışma organı» olmaktan çıkıp, **hem kural saptayan, hem yürüten bir konuma girmektedir.** İşyeri komitelerinde çözümlenemeyen sorunlar ise, bir üst organa; «**Merkez Komitesi**»'ne yöneltilmektedir.

İşyeri ve Merkez Komitelerinin işlevleri ve nasıl seçtikleri, yetkililerinin neler olduğu, Yeraltı Maden - İş Sendikası'nın imzaladığı bir toplu iş sözleşmesinde şöyle ifade edilmektedir.

TÜSTAV

İŞYERİ VE MERKEZ KOMİTESİ YÖNETMELİĞİ

MADDE 1. TANIM :

Bu toplu iş sözleşmesinde ve yasalarda belirlenen görevleri yapmak amacı ile sözleşmenin bağitlanması tarihindan itibaren 11 gün içinde işyerinde ve bu yönetmelikte saptanan görevleri yapmak üzere de merkezle (Ankara'da) olmak üzere 2 Komite kurulur. İşyerinde kurulan komite İşyeri Komitesi, merkezde kurulan komite ise Merkez Komitesi olarak anılır.

Taraflar bu süre içinde Komitelerde görevlendirecekleri asil ve yedek üyelerini birbirlerine yazılı olarak bildirirler.

İŞYERİ KOMİTESİ

MADDE 2. KURULUŞU

İşyeri Komitesi, üç işveren temsilcisi ve 3 sendika temsilcisinden oluşur. Komitenin asiller kadar yedek üyeleri bulunur.

MADDE 3. GÖREVLERİ

İşyeri Komitesinin belli başlı görevleri şunlardır :

a) Bu toplu iş sözleşmesinde kendine verilen görevlerle ilgili sözleşmenin uygulanmasını sağlamak.

b) Toplu İş Sözleşmesinin uygulanmasından doğan her türlü uyuşmazlığı işyeri düzeyinde çözümlmek.

MADDE 4. ÇALIŞMASI

İşyeri Komitesinin çalışma yöntemi aşağıdaki gibidir :

a) İşyeri Komitesi 15 günde bir olağan olarak; taraflardan birinin yazılı istemi halinde ise 3 gün içinde olağanüstü olarak toplanır.

b) Taraflardan birinin toplantıya katılmaması halinde, izleyen günde toplantı yenilenir. Yine toplantı yapılmaz ise, gündem maddeleri yada istem konusunda uyuşmazlık doğmuş olur.

c) Asil üyenin özürü halinde yedek üye toplantıya katılır. (tarafların)

d) Kararlarda her üyenin bir oy hakkı vardır. 3'ncü maddenin görevler bölümünün (a) fıkrası gereğince verilecek kararlar oy çokluğu, (b) fıkrası gereğince verilecek kararlar da oybirliğiyle alınır.

e) Gündem, işyeri ilân tahtalarında sürekli olarak ilân edilir.

f) Olağan toplantılarda gündem maddeleri görüşülüp karara bağlanır. Anlaşmaya varılan ve varılamayan konular bir tutanakla saptanır. Anlaşmaya varılmayan konular, tarafların onayı ile tekrar görüşülebilir.

g) Olağanüstü toplantılarda yalnızca istem görüşülür ve erteleme yapılmadan karara gidilir.

h) Olağan ve olağanüstü toplantılar 3 günden fazla süremez.

i) Toplantı tutanaklarının birer sureti ilân tahtalarına asılır.

MADDE 5. UYUŞMAZLIK

Bu toplu iş sözleşmesi ve eklerinin yorumu ya da bazı maddelerinin değiştirilmesi işyeri komitesince karara bağlanamaz. Ancak öneriler Merkez Komitesine iletilir. İşyeri Komitesinde anlaşmaya varılamıyan konular, 3 gün içinde merkez komitesine gönderilir.

MERKEZ KOMİTESİ

MADDE 6. KURULUŞU

Merkez Komitesi, 3 işveren temsilcisi ve 3 sendika temsilcisinden oluşur. Komitenin asiller kadar yedek üyeleri bulunur.

MADDE 7. GÖREVLERİ

Merkez Komitesinin görevleri şunlardır :

- a) Toplu İş Sözleşmesini ve eklerini yorumlamak.
- b) Toplu İş Sözleşmesinin bazı maddelerini değiştirmek,
- c) Toplu İş Sözleşmesinin uygulanmasına ilişkin konuları görüşmek,
- d) İşyeri Komitesinden gelen uyuşmazlık konularını görüşerek sonuçlandırmak,

Bu komitede anlaşmaya varılan konular toplu iş sözleşmesi hükmündedir.

MADDE 8. ÇALIŞMASI

Merkez komitesinin çalışma yöntemi aşağıdaki gibidir :

- a) Merkez komitesi 30 günde bir olağan olarak; taraflardan birinin istemi halinde ise 3 iş günü içinde

olağanüstü olarak toplanır.

b) Taraflardan birinin toplantıya katılmaması halinde, izleyen günde toplantı yenilenir. Yine toplantı yapılmaz ise, gündem maddeleri yada istem konusunda uyuşmazlık doğmuş olur.

c) Asil üyenin özürü halinde, yedek üye toplantıya katılır. (taraf ların)

d) Kararlarda her üyenin bir oy hakkı vardır. Kararlar oy çokluğuyla alınır.

e) Olağan toplantılarda gündem maddeleri görüşülüp karara bağlanır. Anlaşmaya varılan ve varılamayan konular bir tutanakla saptanır. Anlaşmaya varılamayan konular, tarafların onayı ile tekrar görülebilir.

f) Olağanüstü toplantılarda yalnızca istem görüşülür ve erteleme yapılmadan karara gidilir.

g) Olağan ve olağan üstü toplantılar 3 günden fazla sürdürülemez.

MADDE 9. UYUŞMAZLIK

Merkez Komitesinde anlaşmaya varılmadığı takdirde uyuşmazlık doğmuş olur ve 275 sayılı yasa hükümleri saklıdır.

MADDE. 10. KOMİTELERDE GÖREV ALANLAR

İşyeri Komitesinde görev alanlara bu görevlerinden dolayı herhangi bir ek ücret ödenmez.

Yeraltı Maden - İş Sendikası, bu modeli yetkili olduğu tüm işyerlerinde yaptığı toplu iş sözleşmeleri kapsamına sokmakta ve uygulamaktadır. İşyeri Komitelerinin Yeni Çeltik Kömür İşletmeleri'nde belirlenen gö-

revleri ise şunlar olmaktadır :

① İşçilerin çalışmaya başlama, dinlenme, çalışma ve çalışmayı bırakma saatleri ile vardiyaların başlangıç ve bitiş saatleri ve vardiya adetleri İşyeri Komitesince yeraltı ve yerüstü işçileri için ayrı ayrı saptanarak işyerindeki ilân tahtasına asılır.

② İşyerinde hasar ve zarara neden olan tüm olaylar, trafik kazaları dahil, İşyeri Komitesince değerlendirilir. İşyeri Komitesi bu amaçla üç gün içinde ve olayın özelliğini de gözönüne alarak iki işveren ve iki sendika üyesinden kurulu geçici bir Hasar ve Zarar Tesbit Komisyonu oluşturur.

③ Yıllık ücretli izinler İşyeri Komitesince düzenlenir ve uygulanır.

④ İşçi sağlığı ile ilgili her türlü çalışma İşyeri Komitesince yürütülür.

⑤ Servis araçlarının kalkış saatleri ve güzergâhları İşyeri Komitesince belirlenir.

⑥ İşe yeni giren işçilerin deneme süresinin ilk onbeş gününü iş eğitimi kurslarında geçirmeleri zorunludur. Bu onbeş günlük eğitimde, işçilere eğitim ile ilgili pratikler dışında hiçbir biçimde üretim ya da hizmet amacıyla çalışılamazlar. İşyerinde okuma yazma bilmeyen işçiler için yılın belirli zamanlarında, programlı bir biçimde okuma yazma kursları düzenlenir. Bu kurslar İşyeri Komitesince yürütülür.

⑦ Gerek iş giysisi ve koruma malzemesi, gerek giyim parasıyla ilgili uygulamalar İşyeri Komitesinin sorumluluğundadır.

⑧ İşveren işçilere yılda iki kez brüt 6.000 TL.'dan

12.000 TL.'ya kadar ikramiye öder. Ödeme zamanları İşyeri Komitesince saptanır.

● İşyerinde çalışan işçilerin terfileri ve sanat değişimleri ile ilgili her türlü sınavlar ve işe ilk girecek nitelikli ya da niteliksiz işçilerin saptama sınavları ile ilgili ilkeleri içeren yönetmelik, Terfi ve Sınav Komitesince yürütülür. Bu komite, iki işveren temsilcisi ile iki sendika şube temsilcisinden ve işin niteliğine uygun olarak oluşur. Terfi ve Sınav Komitesindeki uyumsuzluk, altı gün içinde İşyeri Komitesine götürülür.

● İşveren her yıl 1 Haziran'dan 30 Eylül'e kadar süren zaman dilimi içinde işçilere, 6 aylık kıdemi olmak koşuluyla (pansiyonda kalan işçiler dahil) ilk ağızdan çıkan kaliteli kömürden 3 ton bedelsiz, 4 ton bedelli kömür verir. İşçilerin parasız ve paralı kömürü hangi tarihlerde alacağını İşyeri Komitesi saptar. (Ayrıca aynı zaman dilimi içinde işveren sendikaya, bedeli karşılığında günde en çok 10 ton kömür vermeyi üstlenir.)

● İşyerinde iki işveren ve iki işçi temsilcisinden bir Disiplin Kurulu oluşturulur. Tarafların bu kurula seçecekleri asil ve yedek üyeler, sözleşmenin bağitlanmasından itibaren en geç bir ay içinde karşı tarafa yazılı olarak bildirilir. Disiplin Kurulu ilk toplantısını taraflardan birinin istemi ile yapar. Bu toplantıda üyelerden bir başkan seçilir. Başkanlık sıra ile birer ay süreli olarak değiştirilir. Başkanın oy üstünlüğü yoktur. Daha sonraki toplantılar, taraflardan birinin yazılı istemi üzerine, başvuru tarihinden en geç iki işgünü içinde başkan tarafından düzenlenir. Disiplin Kurulundaki uyuşmazlıklar İşyeri Komitesine götürülür.

☉ Bu yetkilerin dışında sendika üretimi de denetim altında bulundurabilmektedir. Şöyle ki, işveren her üretim yılı başında sendikaya çalıştıracağı işçi sayısı ve üretim programını bildirmek zorundadır. İşverenin bu programı aşması halinde üretilen program üstü kömürün satışından elde edilen gelirin bir kısmı, toplu sözleşmede saptanmış kıstaslara göre, işçilere verilmek durumundadır. Bu iş de İşyeri Komitesinin gözetiminde sürdürülür. Ancak, sendika işçilere bu türden «daha fazla üretim, daha fazla kâr» motifine uymamalarını telkin etmenin yollarını aramaktadır. Çünkü bu kazanç hırsı daha çok iş kazasına, ölümlere neden olabilmekte, işçinin daha çok yıpranmasına yol açabilmektedir.

Örnek olarak verdiğimiz Yeni Çeltik Kömür İşletmeleri toplu sözleşmesindeki İşyeri Komitelerinin yetkileri görüldüğü gibi, sadece işçinin düzen içindeki toplumsal fonksiyonu ile ilgili araç kararlar olmak sınırını aşmakta ve üretime ilişkin kararlarda da Komite söz sahibi olabilmektedir.

Sözkonusu modelde İşyeri Komitesinde yer alan 3 asil 3 yedek işçinin seçimi ise şu şekilde olmaktadır.

Her Konsey 20 sendikalı işçiden oluşmakta ve Konsey temsilcilerinden oluşan **Konsey Temsilciler Meclisi** ile İş Yasasının öngördüğü işyeri Temsilcilerinin katıldığı bir toplantıda 2 asil, 3 yedek işçi temsilcisi, İşyeri Komitesi İşçi Temsilcileri olarak seçilmektedirler.

Kuşkusuz ki, Yeraltı Maden - İş'in bu modeli, işyerlerinin kendilerine özgü özellikleri, bölgesel ve işlevsel farklılıkları gözönüne alınarak her işyerine özgü biçimlere bürüncbilir, ancak, bir «**öneri model**» olması açısından tanıtmayı uygun gördük.

YERALTI MADEN — İŞ İŞYERİ VE MERKEZ KOMİTELERİ İŞYERİ KOMİTELERİNİN İŞLEVİ

Burjuva devlet aygıtına karşı oluşturulacak alternatif yönetim kurumlarını oluşturmada, işyerleri en stratejik alanlar olarak gözükmektedirler. Bu nedenle kapitalist işletme - içi işbölümünün sonucu, ayrıştırılan, bireyselleştirilen işçiler, bu örgütlenmeler içinde bütünleştirilmeli ve siyasal potansiyellerini harekete geçirecek programlar oluşturulmalıdır.

Bilindiği gibi büyük üretim birimleri **fiziksel** olarak işçileri birleştirici bir işleve sahiptir. Ancak, kapitalist iş örgütlenişinin sonucu işçiler arasındaki bütünleşme duyguları bir takım yollarla önlenir. Bunlardan en önemlisi üretimin seri olarak örgütlenmiş oluşudur. İş temposu, ya yürüyen bir şerit veya her aşamada bir işçinin yeni bir parça eklemesi veya fiziksel katkısını gerektiren **çizgisel** bir doğrultuda ilerler. Üretimin bu biçimde yapılışı, işçileri yapılan iş veya ürüne katkıları bakımından **birleştirici olmaktan çok**, katkılarının ortak sonucunu göremedikleri ve elbirliğinin koşullarını saptayamadıkları için ayırıcıdır. (4)

Ayrıca, kapitalist elbirliğinin giderek dev boyutlara ulaşması, otomobil fabrikaları, demir - çelik, petrokimya komplekslerindeki gibi dev bir **mekansal dağılımı** beraberide getiren iş örgütlenmelerini gerekli kılmıştır. İşçiler aynı iş koşullarının baskısını duysalar bile, aynı işyerinde bir bölümün işçilerini tanıyamazlar bile. Aynı işi yapan gurup üyeleri bile işin **çizgisel örgütlenmesinden** dolayı yüz yüze gelememektedirler. Kapi-

talist işbölümünün ortaya çıkardığı bu ayrıştırıcı olgu kendisini toplumun diğer kurumlarında da — okullarda, devlet dairelerinde — sürdürür.

Kapitalist elbirliğinin günümüzde vardığı boyutlar, çalışmaları fiziksel olarak birleştirdiği halde kapitalist işletme - içi işbölümünün sonucu, bütünlük duygusunu ayrıştırıcı, bireylerde güçsüzlük duygusunu, toplumsal tecridi ve bireyselliği ortaya çıkarıcı bir işlev görmektedir. Böylece insanlar yaratıcı yeteneklerini, enerjilerini, kullanma olanağı bulamadıkları bu alanlardan çekip, modern kapitalizmin sunduğu başka alanlara, bireysel yaşama yöneltmek durumunda kalmaktadırlar.

İşte üretimin toplumsallaşmasıyla ortaya çıkan fiziksel birleşmeye ek olarak işyerlerinde bütünlük duygusunu da yaratabilmenin bir aracı olarak **işyeri örgütlenmeleri** hayati bir öneme sahiptirler. Burada, en bilinçli unsurlar öncülüğünde propoganda ve ajitasyon çalışmaları yapılarak işçilerin siyasi potansiyelleri harekete geçirilmeli, kendilerine güvenmeleri sağlanmalı, işbölümünün yarattığı güçsüzlük duygusunun nedenleri kavratılıp bu koşulları dönüştürecek bilinç —sosyalist siyasal bilinç— işçilere ulaştırılmalıdır.

İkinci olarak, **«işçiler yönetmeyi öğrenmelidirler»**. Burjuvazi bugün üretimin denetlenmesinin ve yönetiminin alabildiğine zor ve «uzman» kişilerin işi olduğunu ileri sürmektedir. «Özellikle management, finans, dış ekonomik ilişkiler, teknolojik tercihler, prodüktivite artırımı, haberleşme ve kompütürleşme gibi bugünün güç ve sofistike sorunlarında endüstri hayatına aşağıdan (işçiler demek istiyor— TİB) çok şey kazandırabileceğini sanmıyorum. Tersine iyi yetişmiş elit ama sayısı az bir yönetici gurup çeşitli çevre, altyapı ve bürokrasi en-

gelleri ile frenlenmektedir» (5). Burjuvazinin bu savına Lenin şöyle cevap vermektedir: «Emperyalizm, bütün tröstleri giderek işten bunalmış ve aç «basit» emekçilerin burjuva bürokratların pençesinde kıvrandığı örgütler yapmıştır. Ama toplumsal yönetim mekanizması bu örgütlerde daha şimdiden hazır durumdadır. Kapitalistler aşağı edildikten bu sömürücülerin direnci silahlı işçilerin demir pençesiyle kırılıp da -bugünkü bürokratik devlet makinası parçalandıktan sonra karşımızda, teknik bakımdan harikulade araçlanmış, asalaklıktan kurtulmuş ve birleşmiş işçilerin, teknisyenleri, sürveyanları, muhasebecileri çalıştırarak hepsinin emeğini tıpkı tüm «kamu» memurları gibi, bir işçi ücretiyle ödeyerek kendilerinin pekala işletebilecekleri bir mekanizma var demektir» Lenin daha sonra, bizzat işçilerce yerine getirilecek kayıt ve denetim işleriyle bir takım bilimsel formasyon gerektiren işlerin karıştırılmamasını belirtir ve şöyle devam eder; «kayıt ve denetim sorunuyla, mühendis, tarım uzmanı vb. gibi bilimsel bir formasyona sahip personel sorununu birbirine karıştırmamak gerekir: bugün kapitalistlerin emri altında çalışan bu baylar, yarın silahlı işçilerin emri altında daha iyi çalışacaklardır.» (7)

Kapitalist işletmelerde bugün karşımıza çıkan yönetim birimlerinin bir kısmı tamamen kapitalizme özgüdür ve kapitalistlerin aşağı edilmeleriyle kurulacak toplum düzeninde bu türden departmanlara ihtiyaç duyulmayacaktır (örneğin, reklâmcılık, sigortacılık vb.) Personel yönetimi, muhasebe, finansman, satış, satınalma gibi birimler ise herhangi bir uzmanlık gerektirmeyen Lenin'in «kayıt-kuyut işler» dediği işlerdir ve işçilerce gerçekleştirilebilirler; «bu alandaki kayıt ve denetim işlemleri kapitalizm tarafından son derece yalınlaştırıl-

mıştır. Kapitalizm bu işleri en yalın gözetim, kayıt ve gerekli makbuzların teslimi işlemlerine indirgemiş her şeyi, okur yazar ve aritmetiğin dört işlemlerini bilir herhangi birinin yapabileceği bir duruma getirmiştir.» (8) Özetle, «bizzat işçiler yönetmelidir» demektedir Lenin. Bu konuda ne denli ısrarlı olduğunu ise şu alıntı ortaya koymaktadır. «Kaçınılmaz olarak hatalar yapacağız, fakat yapılan her hata bizi öğretmeye sevkedecek, ancak devlet yönetim teorisi dersi alan bir avuç öğrenciye değil, yapılan her yanlışın sonucundan doğrudan etkilenen milyonlarca emekçiye öğreteceğiz. Onlar, bizzat kendileri, acil kayıt işleri, ürünlerin dağıtımı, emeğin verimliliğinin arttırılması gibi sorunlarla karşı karşıya olduklarını göreceklerdir. Tecrübe ile, iktidarın kendi ellerinde olduğunu ve kendi kendilerine yardımcı olmadıkları takdirde kimsenin onlara yardımcı olamayacağını görmelidirler. İşçi sınıfında yeni yeni uyanan zihniyet budur.» (9)

İşte bu nedenle, işçilere bugünden «yönetme alışkanlığı» kazandırılmalı kayıt ve denetim işlerinin bizzat onlarca gerçekleştirilmesi işyeri komitelerinde talep edilme-lidir. Yönetebildikleri oranda işçilerin kendilerine olan güvenleri artacak, güçlerinin farkına varacaklar, yönetmeleri engellendiği ölçüde de bunun yokluğuyla bile-neceklerdir.

İşyeri komiteleri toplumun diğer emekçi kesiminin örgütlendiği kurumlarla bağlar kurup bütünleştiği ve Marksist siyasal hedef doğrultusunda olgunlaştığı ölçüde kabul gören kurumlar olabilir. Zaten, «alternatif yönetim kurumları» oluştururken amaç, kapitalist devlet mekanizmasının örgütsel yapısı içinde yerleşmek bu örgütsel yapının bazı kollarını «kendi adacıkları» haline getirmek, böylece adanın genişliğini arttırarak yönetimi

eline geçirmek değildir. Emekçilerin geleceğinin iktidar organları, devlet mekanizmasının dışında ona ve kapitalist toplum düzenine alternatif olarak filizlenip gelişir. Bu nedenle işyerlerinde oluşturulacak bu tür komiteler, diğer sınıf ve tabakaların örgütleriyle bağlar kurup, eşgüdüm içinde varlıklarını geliştirmeli ve bugünün koşullarında sivil, resmi faşist hertürlü saldırılara karşı koyabilecek araç ve gereçle kendisini donatmalıdır. Nitekim Lenin, Ekim Devrimi'nin hemen ertesinde şunları söylemektedir, «Emekçi yığınlar üretimin ve kontrolün örgütlenmesini ülke ölçeğinde yapmalıdırlar. Bireylerin örgütlenmesi değil, bütün çalışanların örgütlülüğü ancak başarının garantisi olabilir. Bunu yapabildikleri, ekonomik yaşamı örgütleyebildikleri takdirde onlara karşı olan herşey doğrudan ortadan kalkar.» (10) Lenin'in bu tesbite bağlı olarak fabrika komiteleri için ise şunları söylediğini görüyoruz, «Her fabrika komitesi kendisini sadece kendi fabrikasıyla sınırlandırmamalı, bütün olarak (proleter - TİB) devlet yaşamının örgütlenmesine yardım eden bir örgüt çekirdeği olmalıdır.» (11)

Özetlemek gerekirse, işyerleri, Marksist siyasal hedef doğrultusundaki bir mücadelede oldukça önemli alanlardır. Emekçileri bütünleştirecek, onların siyasal potansiyel güçlerini fiili olarak ortaya çıkarabilecek her program, her model, hem işyerini hem de onun dışındaki toplumsal siyasal alan arasındaki ilişkiyi gözeterək hazırlanmalıdır. Bizim bu yazıda, Yeraltı Maden - İş'in modelini de tanıtarak ortaya koymaya çalıştığımız bazı genel öğeler, daha somutlaştırılıp, geliştirilmeli ve her işyerinin kendine özgü koşullarına göre biçimlendirilerek hayata geçirilmelidir. Bu tür örgütlenmelerin oluşturulması tekelci sermayenin işyerlerinde tepkiyle karşılan-

bilir, devlet işletmelerinde ise yetkileri son derece dar ve işlevsiz bir kouma sokulmak ve kontrol altına alınmak istenebilir. Bu noktada devrimci işçilerin duyarlı davranıp işletme hiyerarşisinin en alt kademesine kadar inebilen bir örgütlenmeyi hayata geçirmeleri bir görev belirtmektedir.

TÜSTAV

NOTLAR

- (1) Kurthan Fişek, **Yönetim Katılma**, TOADİE Yay, 1977 Ankara
- (2) MPM Konferansları, «Türkiye'de İşveren Sendikalarının Yönetime Katılma Hakkındaki Görüşleri» Mayıs 1978 Ankara
- (3) a.g.k.
- (4) Harry Braverman, **Labor and Monopoly Capital**, S. 10 - 18, Monthly Review Press, 1974 New York
- (5) Ertuğrul Soysal'ın «Yönetime Katılma Hakkındaki Görüşleri» nden, **Yönetim**, Sayı 7, İşletme İktisadi Enstitüsü, Mayıs 1978 İstanbul
- (6) V. İ. Lenin, **Devlet ve İhtilal**, S. 57, Bilim ve Sosyalizm Yay., 1976 Ankara
- (7) (8) V. İ. Lenin, a.g.e., S. 111
- (9) V. İ. Lenin, «From Report at the Second All Russia Trade Union Congress», **On Trade Unions** içinde, S. 332. Progress Publishers, Moscow
- (10) V. İ. Lenin, «Report On the Economic Condition of Petrograd Workers and the Tasks of the Working Class», **On Workers Control and Nationalization of Industry** içinde, S. 116, Progress Publishers, Moscow
- (11) V. İ. Lenin, a.g.e., S. 117
Ağustos 1978, Sayı 50

TÜSTAV

TÜSTAV

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜSTAV

TÜSTAV

DÖRDÜNCÜ PLAN STRATEJİSİ VE ECEVİT HÜKÜMETİ ÜZERİNE

GİRİŞ

Bilindiği gibi, II. MC hükümetince hazırlanıp yürürlüğe konan «Uzun Dönemli Kalkınmanın ve IV. Beş Yıllık Kalkınma Planının Hedefleri ve Stratejisi, Ecevit hükümetince yürürlükten kaldırılmış ve yeni hükümetin kendi politik hedefleri doğrultusunda bir strateji saptama hazırlıklarına girilmişti. Hükümetin kurulmasından bu yana sürdürülen çalışmalar sonucu ise «Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Temel Hedefleri ve Stratejisi» Bakanlar Kurulunca benimsenip 31 Ağustos 1978 tarihli Resmi Gazetede yayınlandı.

«Plan Stratejisi» bugünkü biçimini hangi süreçleri izleyerek, hangi değişikliklere uğrayarak aldı?

CHP hükümetinin kuruluşundan sonra Yüksek Planlama Kurulu yönlendiriciliğinde Devlet Planlama Teşkilâtı, yeni strateji için taslaklar hazırlamaya başladı ve hazırlanan dördüncü taslak. Haziran ayından itibaren çeşitli «karar odakları»nın görüşlerine sunuldu. Bu odaklar, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, OECD gibi resmi emperyalist kuruluşlar; Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), Türkiye Ziraat Odaları Birliği gibi egemen sınıfların örgütleri idi.

Sözkonusu «karar odakları» Plan Stratejisiyle ilgili itirazlarını belirterek bazıları alternatif plan stratejileri oluşturarak görüşlerini hükümete iletiler. Sonuç olarak ortaya çıkan strateji, Engels'in paralel kenar benzetmesindeki bileşke oldu. «Tarih, son sonucun, her zaman sayısız, bireysel iradelerin çatışmalarının açığa çıkması suretiyle gerçekleşir, bu iradelerin her biri de, o bulunduğu haliyle, bir yığın özel varlık koşulları kalabalığı tarafından yaratılmıştır, demek ki burada karşılıklı olarak birbirlerine karşı koyan sayısız güçler vardır, bu güçlerin meydana getirdikleri sonsuz bir paralel kenarlar grubu vardır, ki bu gruptan, bir bütün olarak «bilinçsiz» ve kör bir biçimde işleyen bir kuvvetin ürünü giri görülebilecek bir bileşke-tarihsel olay - ortaya çıkar. (1)

Konumuzla ilgili bileşkeyi (stratejiyi) ortaya çıkaran vektörlerde ise ağırlık, politik gücün asıl kaynağı olan egemen sınıf örgütlerindedir. Hükümet vektörü ise ortaya çıkan sonuçta son derece cılız, silik bir biçimde ağırlığını daha doğrusu «hafifliğini» duyurmaktadır.

Bu yazıda ise, öz olarak, ortaya koymaya çalışacağımız nokta, «düzen değişikliğinden» söz eden «halkçı» bir partinin iktidara getirilmesi halinde nasıl «düzenle uyum» içine girdiği, düzeni onardığı ve Plan Stratejisi gibi beş yıllık bir konjonktürün temel ekonomik ve politik gelişmelerini belirleyecek hedeflerin kararlaştırıldığı bir karar verme sürecinde kimlerin söz sahibi olduğunu ortaya koymak olacaktır.

Bugün Türkiye'de toplumsal faaliyetlerin yönlendirilmesine ilişkin kararlar kimler tarafından alınmaktadır, yani hangi karar odakları etkindir? Hükümet-

lerin karar verme sürecinde etkinlikleri ne ölçüdedir? Bu sorulara en iyi yanıtı sanırım. Plan Stratejisi için DPT'ce oluşturulan ve CHP programının ana öğelerini içeren 4 Haziran 1978 tarihli Strateji Taslağı'yla 31 Ağustos 1978 tarihli resmi gazetede yayınlanan Strateji metninin karşılaştırılmasından çıkacak sonuçlar olabilir.

Böyle bir karşılaştırmayı ve Stratejinin son halini belirleyen etkenleri ele almadan önce, DPT taslağında yansıyan ve sosyal demokrat bir partinin bakış açısına egemen olan öğelere kısaca değinmek uygun olacaktır.

TÜSTAV

SOSYAL DEMOKRASİNİN HEDEFİ VE «KADER» İ

«Sosyal demokratlar» temel olarak «işveren» sınıfının başta servet olmak üzere insan yaşamına anlam veren tüm olumlu şeylere —kültür, eğlence, politik güç vb. — sahip olduğunu belirtir ve bu «nimetlerden» halkın da —yurtseverler, dargelirliler, ezici çoğunluk vb. — yararlanması gerektiğini savunurlar.

Bu noktada reformistlerin hareket noktası «gelir dağılımı»dır. Toplumda bir sınıf fakir, diğeri zengin; üretilen değerın çoğu «işveren sınıfına» azı işçi sınıfına gitmektedir; kapitalistin kârları işçinin ücretinin kat kat üstündedir vs. vs... Çözüm: «geri alalım!». Sosyal demokratlar, gelir dağılımındaki eşitsizliğin bir sonuç olduğunu görmezler. Bu sonucu başlangıç noktası olarak kabul edip, sonucu ortaya çıkaran nedene bakmaksızın, gelir dağılımında «adalet!» sağlamayı temel hedef edinirler. Marksistler ise, gelir dağılımındaki eşitsizlikle, yani sonuçlarla uğraşan reformistlerin, ekonomistlerin dikkatini üretimsel temele çekerler. Bu konuda Marx şunları söylemektedir: «Vülger sosyalizm (ve onun aracılığıyla demokrasinin bir fraksiyonu) burjuva iktisatçılarından, dağıtım üretim tarzından bağımsız sayma ve bu yüzden de sosyalizmin önünde dağıtım çevresinde dönüp dolaştığını hayal etme mirasını almıştır.» (2)

Bilindiği gibi, kapitalist toplumsa üretim —toplum varlığını yeniden üretmesi— bir sınıf ilişkisi içinde ve bu sınıf ilişkisi sayesinde gerçekleşir. Yani farklı rolleri olan iki taraf, iki ayrı biçimde üretime katılır-

lar. Bir taraf üretici güçlerin yönlendirilmesinde söz sahibidir —iş verir— diğer taraf, işçidir; iş alır, bir alet gibi yönlendirilir, üretici güç olarak kullanılır, edilegendir.

Toplumsal üretim bu iş verme/iş alma yapısını korudukça, yani bir tarafın üretici güçler üzerinde söz sahibi olduğu, diğerinin bu haktan yoksun bulunduğu ve kullanıldığı bir ayırım kendisini sürdürdükçe gelir dağılımındaki eşitsizliğin doğal bir sonuç olacağını Marx göstermiştir. Üretimin sahibi olan taraf üretilen değere tabi ki el koyacak ve küçük bir bölümünü emek-gücü sahibine verecektir.

Sınıflı toplum bu yapısını akli, ebedi gösterecek değer yargıları sistemini yani ideolojisini de yeniden üretir. Toplumun sürekliliğini sağlayabilmesi yalnız bir tarafın değil, her iki tarafında bu yapıyı temel bir önkabul olarak benimsemesine bağlıdır. İşte reformistler, sınıfların varlığını veri kabul edip, bunun değişmezliğinden yola çıkarlar. Soyut bir «eşitlik» ilkesiyle «işveren» sınıfının elindeki birtakım ayrıcalıklar ele geçirilmek istenir. Değer zaten halkın hakkıdır, çünkü herşeyi o yaratır, o çalışır, elleri nasırlıdır vs.». Bu mantık, kol emeğini yüceltir; «altından alın terleri, öpülesi nasırlı elleriyle hayata can veren işçilerimi!...» saf-satalarıyla işçinin üretim sürecindeki makinaya bağımlı iş görme fonksiyonunun «edilgenliğinin» asıl güçsüzlüğünün, yoksulluğunun kaynağı olduğunu görmez, bu fonksiyonun değişmezliğini kabul etmenin daha baştan hakkını yitirmek olduğunu anlamaz; güçsüzlüğüne neden temel faaliyet biçimini, işçinin hakkının kaynağı sayar. Eskilerin deyimiyle, «zilleti fazilet sanır».

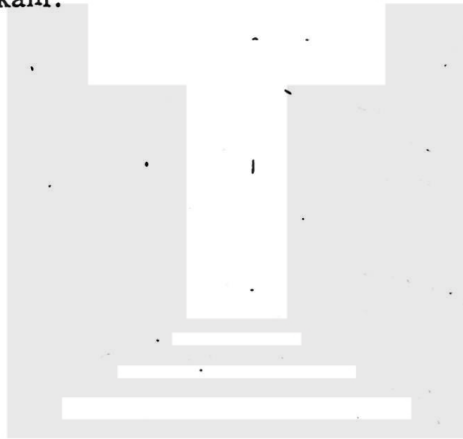
Sosyal demokrasinin dünya görüşü, sanat, kültür, aile, devlet, hukuk, ahlâk anlayışı bütünüyle bu önka- bul üzerine inşa edilmiştir. Sosyal demokratlar sömü- rüyü ve devrimi «gelir dağılımı» düzeyinde anlarlar. Hareket noktaları bu olunca varacakları yer gelir da- ğılımındaki görece bir düzelme hedefinden ötesi ola- maz.

Reformistler, sınıf mücadelesini dışardan empoze edilmiş bir saldırı, üretime yapılmış bir müdahale ola- rak kabul ederler. Marksistlerin, tarihin sınıf müca- delelerinden ibaret olduğu önermesini reformistler, «tarihin bugüne dek hep sınıf mücadeleleri tarafın- dan rahatsız edildiği» biçiminde yorumlar. Oysa sınıf- lar uzlaştırılmalı kaynaştırılmalıdır ki, üretim gü- vence altına alınsın. Bunu da yapacak olan «devlet baba»dır.

Sosyal demokratlar devleti politik gücün kayna- ğı olarak görürler. Buna göre, devlet yönetimine seçi- lecek «tarafsız bürokratlar» sınıfları uzlaştıracak, hat- ta onları kaynaştıracak ve «sınıf mücadelesi» denen o şer, o bela artık tarihi rahatsız etmeyecek, «ne ezile- ni ne ezeni» olan «halkça bir düzen» kurulacaktır. Sı- nıfların kaynaşmasına, böylece de sınıf ayrılığının yok- olmaya başlamasına yönelik (!) olarak «halkçı» par- tinin öngördüğü girişimler ise; gelir dağılımındaki bir değişim, çok ortaklı şirketler, halk sektörleriyle hisse senetlerine sahip işçilerin çoğalması vs. vs... Özetle, sosyal demokratların temel sloganı, «neden onlarda var da bizde yok, biz de isteriz» dir. Bu bir burjuvalaş- ma sloganıdır ama burjuvalaşmakla asıl burjuvalar nereye atılacaktır? Bu soru cevapsızdır. Böylece sos- yal demokrasi, bir taraftan kapitalist toplumun görü- nürdeki eşitsizliklerine —gelir dağılımı— karşı çık-

mak, diğer yandan bu sonucu doğrudan yapıyı bilinçsizce kabul etmekle kendi kendine çelişkiye düşer. (3)

Sosyal demokratlar bu çelişkili ideolojik yapılarıyla kendilerine nasıl bir misyon uygun görürlerse görürler, genellikle, somut hayatta kendilerini hep «hayallerindeki misyonu»u gerçekleştirmek üzere değil, aşınmış yıpranmış ve yeniden üretim süreci durmadan akan mevcut «düzeni onarmak» üzere işbaşında bulunurlar. İlk başlarda büyük bir hevesle üstlendikleri bu misyonun geçici olacağına inanır, «devralınan enkazın» onarımıyla birlikte «kendilerine uygun gördükleri misyonu» gerçekleştireceklerini vaad etmekten de kendilerini alıkoyamazlar. Ne varki, «koşullar» (!) buna bir türlü elvermez, ve «halkçı» hükümet, o hayallerini gerçekleştirecek koşulları bir türlü bulamaz, düzen koruyucu misyonuna giderek sarılır, onu benimsemek durumunda kalır.

TÜSTAV

ECEVİT HÜKÜMETİ VE DÜZENİN ONARIMI

1978 başında CHP hükümeti de işbaşına getirildiğinde, «onarmak» la yükümlü olduğu bir düzenle karşı karşıya olduğunu gördü. 1977 yılı, dışa bağımlı ekonomik yapının sonucu olan yapısal darboğazların had saf haya ulaştığı, içinde bulunulan sürekli bunalımın derinleşmesinin ortaya çıkardığı sorunlarla toplumsal yeneden üretimin giderek imkansızlaştığı bir yıl olmuştu. İşte Ecevit hükümetinin misyonu bu darboğazları aşmak ve sisteme yeniden işlerlik kazandırmanın koşullarını hazırlamaktı. Nitekim, TÜSİAD «1978 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi» adlı raporunda şunları söylemekteydi: «1978 yılının başında Türkiye ekonomisinin temel sorunu ekonominin işlerliğini kaybetme tehlikesidir. Geçmiş yıllardan süregelen sorunların ekonomiye getirdiği yükler yanında 1977 yılında dış para ile ödeme olanaklarının tükenmesi, işlerliği kaybetme tehlikesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.»

Hükümet, karşı karşıya olduğu sorunlar karşısındaki onarıcı misyonunu şevkle yüklenirken, kendi programını uygulama olanağı olmadığını görüyor, ancak o andaki misyonunun, ekonomide «devralınan enkazı» onarmak, devlete işlerlik kazandırmak ve sistemi kitlelere onaylatabilecek ideolojik sistematığı yeniden gözden geçirmek olduğunu belirtiyordu. Bu arada CHP, kendi programındaki vaatleri sık sık tekrarlamaktan kendini alıkoyamıyor, ileride bu programını uygulayacağını çeşitli vesilelerle dile getiriyordu.

Nitekim, Dördüncü Beş Yıllık Plan Stratejisi hazırlanırken de oluşturulan taslaklarda CHP programına

egemen ögelerin plan Stratejisinde yer aldığı görülmektedir, ta ki, Strateji son kez bizzat Başbakan Ecevit'ce kaleme alıncaya kadar. Bu andan sonra, mevcut icraatına rağmen, vaadlerini önümüzdeki günlerde yerine getireceğini, bunu da Plan Stratejisinde ifade eden CHP, Stratejiye verdiği son biçimde «koşullar»ın buna elvermeyeceğini ve misyonunun düzeni onarmak olduğunu bizzat onayladı ve programında sözünü ettiği vaadlerini «hiç gelmeyecek günler»e erteledi.

CHP'nin «ne ezilen ne ezen»le başlayan düzen değişikliği sloganları akıllardadır. Ne var ki, bugün tekelci sermayeye «düzen değişikliği»nden korkmaması gerektiği açıkça söylenmektedir. Tekelci sermayenin Ege bölgesi kesimiyle görülen Ecevit, «düzen değişikliğinden korkmayın» diyebilmekte; Egeli tekelci sermaye ise bunun üzerine Ecevit'ten «ferahlatıcı» cevaplar aldıklarını belirterek, «Başbakan düzen değişikliğinden özel sektörü yoketmek değil, aksayan işlerin düzeltilmesini, ülkeye sosyal huzurun getirilmesini kastediyor.» (4) diyebilmektedir. Görüldüğü gibi, seçim mitinglerinde «ne ezen ne ezilen»le başlayan «düzen değişikliği» bugün tekelci sermayenin de ürmediği, aksine savunduğu bir düzen değişikliğine dönüşmüştür.

Kendisini «düzen değişikliği» ideolojik ögesinde bu biçimde gösteren restorasyon, aynı şekilde Plan Stratejisine de yansımaktadır. «Özel sektör» den pek sözedilmediği, AET'ye, yabancı sermayeye karşı alabildiğine «korumacı» ibarelerin başat olduğu «kamu sektörü» ve kooperatiflerin «kalkınmanın temel araçları» olacağı bir gelişme çizgisini «koşullar (!)» hızla değişikliğe uğratmış ve strateji, ağırlıklı Dünya Bankası, IMF gibi emperyalizmin resmi örgütlerin ve tekelci sermayenin dayatmaları sonucu, bu çevrelerin istedikleri bir biçime

büründürülmüş ve bu istemler doğrultusunda bizzat Başbakanca kalme alınıp redaksiyonu yapılarak son biçimini bulmuştur.

Stratejinin saptanmasında hükümetin attığı geriadımları, karşılaştırmalar yaparak ayrıntılı bir biçimde, vermeden önce hükümeti bu gerilemeye zorlayan «koşullar»a bir göz atmak uygun olacaktır.

Ecevit hükümeti büyük bir şevkle üstlendiği «düzeni onarma» işlevine ekonomide had safhaya varmış darboğazlarla başladı. Bir yandan vadesi gelen borçlarla, kısa vadeli borçların ertelenmesi ve «taze para» bulmaya yönelik girişimler, bir yandan yapılan devalüasyon, düşük tutulan taban fiyatları, «toplumsal anlaşma» yoluyla ücretlerdeki kısıtlamalar, ihracatı teşvike yönelik girişimler, KİT ürünlerine yapılan zamlar ve diğer ekonomik önlemler düzeni onarmaya yönelik girişimler olmuştur. Ne var ki, tüm bu girişimlerin yetmezliği, hükümeti daha çok sağa kaymaya zorlamış ve faşist teröre karşı tutarsız bir tavır bu sağa kayışı perçinleyen önemli bir etken olmuştur.

Emperyalizme bağımlılıktan kaynaklanan darboğazların ortaya çıkarmış olduğu sorunları çözümlenmek üzere getirilen «önlemler»in yetersizliği bugün de kendini göstermektedir. Sanayinin ortalama % 48 kapasiteyle çalıştığı ve ara-malı gereksinmesinin yaklaşık 2 milyar 610 milyon doları bulduğu bildirilmektedir. Bu olgu, bir taraftan maliyetlerin yükselmesine neden olurken, bir taraftan da hammadde yetersizliğini öne süren fabrikaların sürekli olarak işçi çıkarmalarını beraberinde getirmektedir. Darboğazları aşmak üzere ihtiyaç duyulan dövizi temin etmek için Dünya Bankası ve IMF gibi örgütlerin kapıları çalınmıştır. Bilindiği üzere bu

oyun, yıllardan beri her hükümetçe oynana gelmektedir. Bu oyunda kapısı çalınanlar, kendilerine açılan avucu boş çevirmemenin önkoşulu olarak kendilerinin saptadıkları bazı koşulların yerine getirilmesini isterler. Temelde emekçi sınıf ve tabakalar üzerindeki baskı ve sömürüyü daha da yoğunlaştırmakta somutlaşan bu koşullar, yerine getirildikçe uzatılan avuca bir kaç dolar atılır ve sömürü ilişkileri yeniden üretilip bağımlılık daha da çok pekiştirilir. Emperyalist örgütler bağımlı ülkeyi bu kısıkaçlar içinde bulundurdukça, bağımlı ülke hükümetlerine, kurallarını kendilerinin saptadıkları bu oyunu sürekli oynatırlar. Düzeni onarmak için ekonominin temel darboğazı olan döviz sorununa çözüm bulmak üzere kapıları çalınan IMF ve Dünya Bankası'nın hazırlamakta olan Plan Stratejisini görmek isteyecekleri ve alternatif modeller oluşturacakları son derece doğal bir sonuçtu.

Hükümetin kısıkaç altına alındığı bir diğer taraf ise devlet işletmelerinin uluslararası tekelere ödemek durumunda olduğu borçların gecikmesiyle ilgilidir.

Ataş rafinerisinin yabancı ortaklarından Mobil Co. ve BP adlı şirketlerin ham petrol ithalinden doğan alacakları ödenmediği ve yeni ithalat transferleri taleplerinin karşılanamadığı gerekçesiyle rafineride üretim sık sık kesilmiştir. Mobil ABD'li milyarderlerden Rockefeller'e aittir. ABD'nin eski başkan yardımcısı aynı zamanda City Bank Cop.'ın hissedarıdır. Yine Mobil'e bağlı bazı paravan şirketler de City Bank'ın hissedarı durumundadır. City Bank, Türk Hükümetine uluslararası şirketlere olan 150 milyon dolarlık borçlarının bir kısmının tasfiyesi amacıyla 100 milyon dolarlık kredi sağlayabileceğini bildirmiş, daha sonra bu krediye yeni ithalat taleplerinin bir bölümünün karşılanması

in de 50 milyon dolarlık taze kredi vermeyi kararlaştırmıştır. Bir sonraki aşamada bu tutar 230 milyon dolara çıkartılmıştır. City Bank, bu kredilerin buyk bolumn uluslararası şirketlerin dvz transferlerinin karşılanmasında kullanılmasını şart koşmuş, buna karşılık Maliye Bakanlığı ise yeni para miktarının kredinin yarısını oluşturmasını istemiştir. Bankanın eski para olarak 150, yeni para olarak 80 milyon dolar üzerinde ısrar etmesi üzerine görüşmeler kesilmiştir.

Ataş rafinerisinin devletleştirilmesi için gerekli «yasal» koşullar defalarca oluşmasına rağmen «devletleştirme» doğrultusunda bir girişim henüz mümkün olmamıştır. Petrol tekellerinin Ataş'ı satmak doğrultusundaki girişimleri ise kendilerinin saptadıkları ve kabul büyük bir bonkrlk sayılacak koşullardır. Ancak hükümet Ataş'ı kendisinin saptayacağı koşullarla devletleştirme imkanlarını bulamamaktadır. Buna baş engel olarak ta, City Bank'a uygulanan baskılar neden olmaktadır.

City Bank, bugünkü konumuyla, Türkiye'nin 2 milyar dolarlık DM ve 500 milyonluk banker borcunun olduğu uluslararası sekiz koordinatör bankanın ynlendiricisidir. Yine Rockefeller'in sahip olduğu Chase Manhattan, Morgan Guaranty, İngiliz Barclay's, Alman Drestner Bank ve Deutsche Bank ile İsviçreli Swiss Union Bank'dan oluşan Bankalar Koordinasyon Grubu, Türkiye'nin borçlarının ertelenmesiyle ilgili ödeme programını City Bank yönlendiriciliğinde düzenlemektedirler.

Görüldüğü gibi, petrol sorununun czm ile ilgili bir ana odakta hükümet, emperyalist tekeller ve mali kuruluşlarınınca epvre kuşatılmış durumda-

dır. Bu durumda böyle bir hükümetin yapabileceği tek şey koşullara teslimiyettir.

Aynı şekilde, TEK ile ortak çalışan **Siemens - Türk Kablo**, devletin kendilerine olan 361 milyon TL. tutarındaki borcu ödememeleri halinde üretimi kısacağını bildirmiştir.

PTT ile çalışan **Northern Electric Communication** ise, yeni kurulacak Elektronik Telefon Şantralinin ihalesinin kendisine verilmemesi üzerine üretimini % 30 oranında düşürmüştür.

Yine % 51'i Azot Sanayie ait olan Akdeniz Gübre Sanayiinde % 49 sermayeli **Kuveyt Petrochemical Co.**, 1977 yılı başında, sermaye artırımına gitmek istemiş ve 162 milyon liralık sermayesini 600 milyon TL.'ye çıkarmıştır. Aradan geçen zaman zarfında Kuveytli tekel, sermaye artırımını sağlayacak parayı Türkiye'ye transfer etmemiştir. Gerekçe olarak ta «Türkiye'nin kendilerine olan borcunu» göstermiştir. Aradaki bu uyuşmazlık nedeniyle Akdeniz Gübre Sanayiindeki amonyak üretimi düşürülmüş Kuveyt'ten ithal edilen hammadde kesilmiştir.

Görüldüğü gibi, devlet işletmeleriyle bütünleşerek kurulan ve girdi niteliğinde ürünler üreten sektörlerle çgemen olan çokuluslu tekeller de hükümeti köşeye sıkıştırmış ve belli koşullara uymaya zorlamışlardır.

Diğer taraftan, Türkiye'nin dış borçlarının 10.6 milyar doları aştığı ve vadesi gelen kısa vadeli borçların ödenmesi veya ertelenmesi gibi bir sorun, henüz tam anlamıyla çözümlenememiştir.

5 milyar dolarlık kısa vadeli borçların ancak 3.5

milyar doları ertelenebilmiş, geri kalan 1.5 milyar dolarlık kısmın ise ertelenmesi gerektiği bilinmektedir. Ayrıca gerekli ithalat için de 1.6 milyar dolarlık «taze para»nın gerektiği buna karşılık 185 milyon dolarlık «taze para» bulunabileceği açıklanmıştır. Türkiye, 1978 yılının ilk yedi aylık döneminde ise ancak toplam 420 milyon dolarlık dış borç ödemesi gerçekleştirebilmiştir. Bu borçların büyük bir kısmı emperyalist mali kuruluşlara ve bankalardır. Bu koşullar altında emperyalist örgütlerin ve onların yerli uzantılarının onayını almayacak bir Stratejinin benimsenmesi elbette mümkün olamazdı.

Hükümeti koşullara teslim olmaya zorlayan bu etkenlerin ardından emperyalist örgütler Plan Stratejisiyle ilgili raporlar hazırlayıp bunları hükümete ilemişlerdir. Dünya Bankasınınca ilk kez yayınlanan «Dünya Kalkınma Raporu»nda «gelişmekte olan ülkelerin gelecek 10 yılda ekonomilerini geliştirmelerinin geçen 25 yıla göre daha güç olacağı» öne sürülmektedir. Söz konusu raporda bağımlı ülkelerin «bugünkü kalkınma hızlarını koruyabilmeleri bile, daha hızlı sermaye akımı ve gelişmiş ülkeler tarafından ihracatlarına konan koruyucu engellere karşı çaba harcamalarına ve tarımda verimliliği artırmalarına bağlıdır.» (5) denilmektedir.

Doğaldır ki, Dünya Bankası, yaptığı bu saptamalara bağlı olarak Türkiye'de hazırlanmakta olan Plan Stratejisini de ilgi alanı içine alacak ve saptanacak genel politikayı etkilemenin yollarını arayacaktı. Nitekim, Dünya Bankası bünyesinde, Türkiye'nin Dördüncü Plan dönemine ilişkin bir rapor hazırlanmış ve Türk uzmanlarından Kemal Derviş tarafından kaleme alınmıştır. Hazırlanan rapora göre; «Sanayileşmenin, büyüme-

nin ve gelir bölüşümünün aynı anda hep birlikte gerçekleştirilmesinin tehlikeli bir strateji olduğu» belirterek böyle bir girişimin «başarısızlıkla sonuçlanabileceği» üzerinde durulmaktadır. Yine aynı raporda «kalkınma hızının en çok % 5.5 dolayında kalacağı bunun da büyük ölçüde nüfus artışıyla emileceği belirtilmektedir.» Dünya Bankası Raporunda sanayileşme konusunda ise «Bu koşullar altında Türkiye'nin sanayileşme stratejisinde değişiklik yapmak gerekmektedir. Bu ölçüde büyük bir ticaret açığı ile sanayileşme sorununu çözümlenememesi olanaksızdır. Onun için kimya, temel makina ve imalat, maden işleme gibi ağır sanayilerde gelişme beklemek gerçekçi değildir. Kaynaklar ihracata yönelik hafif sanayi dallarına kaydırmalı, ağır sanayiden gelişme beklenmemelidir. Türkiye'nin en önemli sorunu ihracatını artırabilmesidir. Bunu ancak hafif sanayi dolarlarıyla gerçekleştirebilir. Bu dallarda ihracatını artırabilmesi için de malların fiyatlarını dikkate alınmalıdır. Dünya piyasalarında, bu alanlarda rekabet edebilmesi büyük ölçüde fiyatlara bağlıdır. Fiyat engelini aşması da ancak 4. Plan döneminde sürekli devalüasyon yapmasıyla olasıdır. Tek ve birkez değil, sürekli devalüasyonlar gerçekleştirilmelidir.» Raporun sonuç bölümünde ise Türkiye'de «karma ekonomi» politikasını izlendiği bundan dolayı «merkeziyetçilikten» kaçınılması gerektiği üzerinde durulmaktadır. (6) Bu, CHP Hükümetinin öngördüğü bazı devlet müdahalelerinin onaylanmaması anlamına gelmektedir.

Dünya Bankası hazırladığı rapor çerçevesinde bir Plan Stratejisinin saptanması koşuluyla Türkiye'ye verilmesi öngörülen 125 milyon dolarlık kredi açabileceğini belirtmiştir. Dünya Bankası Heyeti Ağustos ayı başında çeşitli bakanlıklar ve kuruluşlarla yaptığı gö-

rüşmeler sonrası «kredinin verilebilmesi önkoşulu olarak 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı Stratejisini görmek istediklerini» (7) bildirmişlerdir.

Yine, IMF, saptanacak Plan Stratejisinin «onaylanabilir» olması halinde Eylül ayı başında yapılacak genel kurulunda Türkiye'ye sağlanan kredi limitini % 100 arttırarak 450 milyon dolara çıkartmayı vaadettir. (8)

Plan Stratejisiyle ilgili ilk plan taslaklarının oluşturulmasıyla birlikte, tekelci sermaye, hazırlanan taslaklara yoğun bir biçimde eleştiriler yönelmiş ve alternatif plan modelleri önermiştir. Bir sonraki bölümde Ecevit'in kalme aldığı Stratejiyle karşılaştırmasını yapacağımız 2 Haziran 1978 tarihli Strateji Taslağı konusunda tekelci sermayenin örgütü TÜSİAD'ın 29 Temmuz da yönelttiği eleştiriler şöyle özetlenebilir;

«... yanlış gördüğümüz uygulama ve kararlar;

— Demir-çelik, çimento, kereste gibi bazı temel malların ticaretinin devletleştirilmesine yönelik girişimler,

— Linyit işletmesi başta olmak üzere bazı madenlerde işletmenin devletleştirilmesi kararı,

— Plan Stratejisinde özel kesimden ve karma ekonomi kurallarından hiç söz etmezken, ekonominin tüm ağırlığının KİT'lere ve kooperatiflere kaydırılmasına yönelik politikasının ortaya konulması.

— AET yaklaşımı ile sanayileşme stratejisinin çelişmesi... Aslında AET demek özel sektör demektir. Buna rağmen Strateji AET ile ters düşen bir felsefe getiriyor.» denilmekte ve «Planlama Stratejisi bize bundan

48 saat önce verildi. Bizde bu konudaki eleştirilerimizi bildirdik. 25 Ağustos'ta bize Strateji yeniden gönderilecek Hazırlanma Döneminde özel kesimle bir diyalog kurulsa çok daha olumlu olur. Ayrıca kararlar alınırken ve yaratılan havayla özel sektörün moralini yüksek tutmakta yarar var.» (9) denilmektedir.

Özetle, Ecevit hükümeti mevcut icraatına bakmaksızın 4. Plan Stratejisinde önceleri CHP programının ana öğelerine yer veriyordu. Ne var ki, yaşadığı «koşullar» ona, uluslararası tekellerle mücadele edecek gücü olmadığını (Örneğin, Ataş, Northern Elec. vb.), çokuluslu tekeller, Dünya Bankası, IMF gibi emperyalizmin resmi örgütlerince kısıklara kuşatıldığını, yerli egemen güçlerin ise ikide bir «aba altından sopa göstermesine» beyanları, onlara karşı olabilecek girişimleri uygulamanın olanağı olmadığını ve bugünkü misyonunun düzeni onarmak olduğunu öğretti. Kuşkusuz ki, bu gerçeği kabullenmek ona biraz zor gelecek, fiili görevi ile asıl program arasındaki çelişki, onu yarı nörolojik davranışlara itecekti. Öyleki, DPT'ce hazırlanan 2 Haziran tarihli Plan Stratejisi taslağı Yüksek Planlama Kurulu'nda tartışılırken DPT'li uzmanlara karşı Bakanlar, Plan Stratejisinde daha «gerçekçi» olmayı savunmuşlar, tartışmaların uzaması üzerine «Başbakan Ecevit'in —sınırlenerek— Plan Stratejisi taslağını yetkili uzmanın elinden aldığı ve hazırlıkların kendi denetiminde gerçekleştirileceğini, redaksiyonun da yine aynı şekilde kendisi tarafından yapılacağını söylediği» (10) öğrenilmiştir.

BİR «KARŞILAŞTIRMA» VE ORTAYA ÇIKARDIĞI SONUÇLAR

Şimdi de «Plan Stratejisindeki restorasyonu»u görmek üzere 2 Haziran 1978 tarihli DPT Strateji taslağıyla bu taslak sonrası Ecevit'in kaleme aldığı ve 31 Ağustos 1978 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan «Resmi Strateji»nin karşılaştırılmasını yaparak restorasyon sürecinin nasıl yaşandığını görmeye çalışalım. Analizimizde Stratejinin tüm maddelerine yer vermek yerine değiştirilmiş maddelere ve eklenen - çıkarılan bölümlere ağırlık vermeye çalışacağız.

DPT Strateji taslağının «Giriş» ve «Temel Sorunlar» bölümlerinde bazı önemli saptamalara yer verilmekteydi. Daha sonra Ecevit'in yazdığı Strateji metninde tamamen ortadan kaldıracak bu saptamalardan bazılarını aktarmak açıklayıcı olabilir. Örneğin, sanayileşme niteliği şöyle dile getirilmekteydi: «**Toplumsal yararı az, toplumsal maliyeti yüksek, dışa bağımlı, tekelleşimin olumsuz niteliklerinden arınmayan ve işsizlik sorununa çözüm getirmeyen bir sanayileşme...**» Türkiye'nin içinde yer aldığı emperyalist - kapitalist sistemle olan ilişkileri ise şöyle dile getirilmekteydi; «**Türkiye'nin de içinde bulunduğu uluslararası ekonomik düzen, gelişmekte olan ülkelerin benimsemedikleri üretim yapılarını sürdürmeye zorlamaktadır. Gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında dünya çapında bir karşılıklı bağımlılık bulunması doğaldır. Ancak, gelişmiş ülkelerin önderlik ettiği dünya ekonomisindeki uluslararası işbölümü eğilimleriyle gelişmekte olan ülkelerin amaçladıkları üretim arasındaki çelişkiler olduğu giderek da-**

ha açık bir biçimde görülmektedir... Gelişmekte olan ülkeleri amaçlarıyla bağdaşmayan bir işbölümüne zorlayan çeşitli ögeler arasında çokuluslu şirketlerin faaliyetleri ve gelişmiş ülkelerin izledikleri ticaret, gümrük ve para politikaları da yer almaktadır.»

Bu önemli saptamalara ek olarak Marks'ın dediği gibi, «mevcut sınıf mücadelesinin yerine kof bir gazeteci formülü olan «toplumsal sorun» konuyor ve bunun «çözüm»ü için yollar hazırlanıyor.» (11) dır. Başlıca «toplumsal sorunlar»a neden olarak da «üretimin, gelir bölüşümünün neden olduğu»-savunulmaktaydı. Bu saptama daha önce de sözünü ettiğimiz gibi sınıfların varlığını veri kabul edip, tüm bakış açısını bu ön kabul üzerine inşa eder ve karşısına nihai hedef olarak «gelirin adil dağılımı»nı koyar. Asıl yoksullukların, güçsüzlüklerin kaynağının sınıfların varlığı olduğunu görmez.

1. Resmi Stratejide, «üretimin yapısındaki çarpıklığın temel nedenlerinden biri olan ülke tarımını çağdaşlaştırmaya yönelik çalışmaları olumsuz yönde etkileyen toprak düzeninin değiştirilmesi temel amaçtır.» denilmektedir. Ne var ki, 10 Mayıs 1978 tarihinde Anayasa Mahkemesince iptal nedeniyle yürürlükten kalkan 1757 Sayılı Toprak ve Tarım Reformu Yasası'nın yerine geçecek yasa, bugüne kadar çıkarılmamıştır. Hazırlanmış bulunan yeni yasa tasarısının ise 12 Mart hükümetleri döneminde çıkarılan ve uygulamada büyük toprak ağalarını daha da güçlendirici sonuçlar veren 1757 Sayılı yasadan daha gerici hükümler içerdiği görülmektedir. (12)

2. Yine Stratejide, «**Tarımsal sorunların çözümünde temel araç olarak tarımın bütün kesimlerinde yaygın, güçlü etkin ve demokratik bir kooperatifleşme**» önerilmektedir. Kooperatifleri ise, devlet işletmeleri modern girdiler ve makina teçhizat ile destekleyeceklerdir. Tarımda yapılması düşünülen, enterge projeler, sulama, kredi, orman kaynaklarının değerlendirilmesi vb. girişimlerden ne amaçlandığı açık. Amaç, kapitalistleşme sürecini hızlandırmak için, tarımsal kesimin kapalı, kendine yeterli yapısını kırıp pazar için üretimin etkin kılınmasıdır. Tarımda verimliliği arttırmayı hedefleyen bu girişimlerle, bir yandan kapitalistleşme sürecinde giderek kentlerde yoğunlaşan nüfusun beslenme sorununa çözüm bulmak, bir yandan sanayiye fon aktarmak ve sanayi için gerekli pazarın genişletilmesini sağlamak, bir yandan da ihracatı arttırarak ödemeler dengesine belirli ölçülerde katkılar sağlamak amaçlanmaktadır. Tarımdaki bu strateji, zaten Dünya Bankası'na da desteklenmekte ve kapitalist gelişmenin rasyonelitesine uygun düşmektedir.
3. Stratejide sanayi için ise, «**Sanayileşmede ekonominin dışa bağımlılığını azaltıcı, yerli girdileri değerlendirici ve dış satımı arttırıcı bir tutum izlenecektir... makina imalât metalurji, elektronik ve kimya sanayileri ile dış satıma yönelik başka sanayilere öncelik verilecektir.**» Sanayileşme konusunda belirlenen bu politika, DPT Taslağında sanayileşme için belirlenen görüşle, Dünya Bankasının önerdiği Stratejinin bir bileşkesi olarak görülmektedir. DPT Tas-

lağında bu konuda şunlar belirtilmekteydi; «Yatırım malı ve ara malı üreten sektörlerle yatırım yapılacak Makina imalât, metalurji, elektronik ve kimya sanayilerine öncelik verilecektir.» Buna karşılık Dünya Bankası ise, «... kimya, temel makina ve imalât, maden işleme gibi ağır sanayilerde gelişme beklemek gerçekçi değildir. Kaynaklar ihracata yönelik hafif sanayi dallarına kaydırılmalıdır.» denilmektedir. Görüldüğü gibi, ilk-başta, sanayileşme konusunda Plan Stratejisinde belirlenen görüş iki tarafın vektörlerinin bir bileşkesi olarak belirmektedir.

Ecevit hükümeti de, Türkiye'de birçok «sol» çevrelerin ileri sürdüğü gibi, dışa bağımsızlığın temel sanayi sektörlerine sahip olmamaktan geçtiğini iddia etmekte, bunların devlet eliyle kurulmasıyla bağımlılığın altedileceği ileri sürülmektedir. Açıktır ki, makina imalât, metalurji gibi «temel sanayi» dalları diye adlandırılan demir-çelik petro kimya kompleksleri gibi sektörler bugün de belirli ölçülerde mevcut; Örneğin, Ne var ki, bu tesislerin kurulması Türkiye'nin dışa bağımlılığını azaltmamıştır. Türkiye, sözkonusu tesisler için gereksindiği makina, teçizat, yarı-mamul madde, hammadde ve teknolojiyi yine dışardan almak durumundadır.

Bu sektörler sözü sık sık edilen montaj, ambalaj sektörleri olmak yerine, ürünleri bir başka sektörde girdi olarak kullanılan sektörlerdir. O halde, bu türden sanayiler kuruluyor diye emperyalizmin egemenliğinden çıkılmak üzere olduğu, «özerk» bir sanayileşme sürecine girildiği gibi bir sonuç çıkarılamaz. Kaldı ki, bu türden «yatırım malı-ara malı» denen sektörlerin sü-

reç içinde bağımlı ülkelere kaydırılmakta olduğu gözlenen nesnel bir olgudur. Bu, emperyalist işbölümünün bağımlı ülkelere yeni roller yüklendiği biçiminde yorumlanmalıdır. Olay, sermayenin güdümünde, kâr maksimizasyonu amacının günümüz koşullarında emperyalist metropoller ve bağımlı ülkeler arasında yeni işbölümleri, yeni uzmanlaşmalar gerektirmesinin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. (13)

Kaldı ki, Stratejinin kesinleşmesinden sonra yayınlanan «Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Taslağı Özeti» nde, Stratejide «yatırım malı ve ara malı» diye tanımlanan sektörlerin özünde, buzdolabı, çamaşır makinası, elektrikli cihazlar, binek otoları gibi dayanıklı tüketim malları üretimine yönelik sektörler olduğu açığa çıkmıştır. (14)

Resmi Stratejiye bu konuda yapılan yeni bir eklemeye, «Özel girişimin sanayi yatırımlarına yönelmesi özendirilecek, plan amaç ve kurallarına uygun sanayi yatırımları yapanlara gerekli güvenceler sağlanacaktır.» denilmiştir. DPT Taslağında sanayileşme konusunda ve diğer konularda «özel kesim»le ilgili tek bir sözcüğe rastlamak mümkün değildir. Bunu, hükümetin «özel kesim»e karşı olması olarak yorumlayabilir miyiz? Kuşkusuz ki hayır. Bu tamamen sosyal demokratların «işverenlerden arındırılmış işçi cenneti» ütopyasındaki akıl almaz saçmalıklarla ilgilidir. Hem sınıfların varlığı ve değişmezliği önkabulünden hareket edip, hem de sermaye sınıfını görmemezlikten gelme çelişkisi, hükümete tekeli sermayece sık sık hatırlatılmış ve sonuç olarak, Ecevit'çe kaime alınan Plan Stratejisi «özel kesim»le başlayan ibarelerle doldurulmuştur.

4. «Teknoloji» konusunda Stratejide ileri sürülen

ler ise son derece tutarsız ve bilimsel olmaktan uzaktır. Bu konuda şöyle denilmektedir; «Türkiye, dış pazarlarda rekabet olanaklarının ve bütün ekonomik kesimlerde verililiğın arttırılabilmesi için dünyadaki teknolojik gelişmeleri yakından izleyecek... çağdaş ve ileri teknolojilerin seçilmesi, kendi kendini sürdürür ve geliştirir nitelikte olması ve etkin biçimde kullanılması planlanacaktır.» Bununla kalınmaktada, «yatırım malları» üretimin bile «dünyadaki teknolojik gelişmeleri izlemek ve bu amaç uygun yetişmiş insan gücünün sağlanmasıyla» mümkün olacağı belirtilmektedir.

Bir kere, üretim faaliyetlerinden veriler, dersler çıkararak, bu verilerin sentezinin yapıldığı ve sistematize edildiği herhangi bir kurumun varlığından söz etmek mümkün değildir. Kaldı ki, bu tür faaliyetleri «yakından izleyip» bunlardan çıkarılacak sentez ve verilerin «sistematize edilmesiyle elde edilebilecek teorik bilgi, aynı üretim biriminin Türkiye tarafından ve uluslararası tekeli sermayeye rakip olabilecek şekilde ve uluslararası rekabet standartlarına uygun olarak kurulabileceği anlamına gelmez. Teorik ve teknik bilgi bu konuda gerekli ancak yeterli olmaktan uzatır. İkincisi, teknoloji ithali sözkonusu olduğunda, ithalci ülke seçim yapma olanağına sahip olmamakta, kullanılacak teknoloji çeşitli bağımlılık faktörleriyle birlikte empoze edilmektedir. Örneğin, teknoloji ithal eden ülkeye gereksineceği makina, hammadde vb. girdilerin nereden alınacağı, taşıma işleminin hangi kanallarla yapılacağı ve üretilen ürünün nerelere ihraç edilemeyeceği gibi faktörler önceden empoze edilmektedir. Ve bugün, Türkiye, teknoloji «seçimi»ni bu empoze edici koşullardan

bağımsız yapabilecek ilişkilere sahip değildir, tersine bu bağımlılık ilişkilerini pekiştirecek bir süreci yaşamaktadır.

5. DPT taslağında; «Ayrıca ulusal savunmamızın gerekleri, dolayısıyla bazı kritik sanayi mallarının yurt içinde üretilmesi amaçlanacak ve desteklenecektir.» denilmekteydi. Ancak gelişmeler, bu işin bu koşullar altında nasıl yapılabileceğini hükümete öğretmiş (!) olacak ki, Ecevit, bu konuda «Resmi Strateji»ye şu eklemelerde bulundu; «Başka ülkelerle, öncelikle üye olduğumuz ortak güvenlik sistemleri içinde işbirliği yaparak veya ortak yapıma dayalı olarak savunma sanayiimizin gelişmesine çalışılacaktır.» Burada açıkça görüldüğü gibi «öncelikle üye olduğumuz ortak güvenlik sistemleri» NATO, CENTO gibi emperyalist örgütlenmelerdir ve hükümet, bu örgütlere egemen olan ülke tekellerine ülke içinde silah sanayine yatırım yapmaları için davet çıkarmaktadır. Nitekim bu konuda bazı Alman kökenli emperyalist tekellerle girişimler sürdürülmektedir.
6. DPT Strateji taslağında, «özendirme tedbirleri», tekelci sermayeyi memnun kılmaktan uzak bir biçimdeydi; «... şimdiye kadar daha çok yatırımlar genel seviyesini arttırmak amacıyla kullanılmış özendirme tedbirleri, DBKP döneminde daha selektif olarak yatırımcının kararını sektör, altsektör ve mekan bazında etkileyici özellik kazandırarak uygulanacaktır.» Bu konuda Ecevit'in tekelci sermayenin kuşku larını silici ve «ferahlatıcı» ekleme ve düzeltmeleri ise Resmi Strateji metninde şöyle yer

aldı; «Özel girişimciliği gerçekçi kâr oranlarıyla (her ne demekse (!), çalışır duruma getiren önlemler alınacaktır. Aşırı kârdan değil, dış ve iç sürümden ve verim artışından kazanç sağlama eğilimi özendirecektir. Plana uygun çalışan ve özel girişimlere güvenlik ve istikrar içinde yatırım yapma ve gelişme olanağı sağlanacaktır. Kişilerin ve kurumların artan gelirlerinden gelişmeyi hızlandırmak ve enflasyonu önlemek için gereken bölümlerin üretken yatırımlara yönelmesi özendirilecektir.» Gerçekten de hükümet, bugüne dek sürdürdüğü pratiğiyle, özellikle ihracatta vergi iadesi politikasıyla, sermayeyi memnun kılmıştır. Son olarak çıkartılan 1978 Teşvik Kararnamesinin de 1977 yılı Teşvik Kararnamesinden tekelci sermaye için daha «elverişli» özendiriciler içerdiği görülmektedir.

7. DPT Strateji taslağında, izlenecek ekonomik-politikanın temel araçlarından biri olarak devlet işletmeleri öngörülmekteydi. Buna göre «bu kuruluşlar gerek teknoloji üretiminde, gerek üretimin rasyonelleştirilmesinde odak noktaları olacak... sanayileşmeyi yönlendirecek, yöresel gelişmişlik farklarını azaltmak ve ekonomik büyüme için gerekli kaynakları yaratmakta etkin bir araç olarak kullanılacak, kalkınma sürecinin yükü olmaktan çıkarılarak kalkınmanın bilinçli bir hızlandırıcısı durumuna getirilecektir.» denilmekteydi. Bu saptamalardan hareketle Strateji taslağı «enerji üretim ve dağıtımının kamu eliyle yapılması», «Anayasası'nın 130. cu maddesine uygun bir anlayışla

ulusal yararlar doğrultusunda kömür, demir cevheri, fosfat kayası, bor tuzları, manyezit, krom bakır, mangenez, radyoaktif minerallerle wolfram üzerindeki tüm hakların kamuya devredilmesini» öngörmekteydi. Ne var ki, bu «devletçi» gelişimler tekelci sermayenin büyük tepkisiyle karşılaştı ve her fırsatta eleştirildi. «karma ekonomi»nin egemen olduğu bir düzende «devletçilik» de ne demek oluyordu?» Bunun üzerine, yukarıda sözü edilen devletçe gerçekleştirilecek girişimlerden Ecevit, kendi yazdığı metinde söz etmemeye başladı. Stratejide enerji konusunda, enerji üretim birimlerinin ve enerji bağlantılarının yapımının hızlandırılacağı, enerji üretim birimlerinin Türkiye'de yapımını sağlayıcı sanayilerin geliştirileceği, kendi su ve kömür kaynaklarımızı bu araçlarla en uygun düzeyde değerlendirici yatırımlara yönelineceğinden söz edilmekte, ama enerji üretim ve dağıtımını kamu eliyle yapılmasından hiçbir şekilde söz edilmemekte, bu «niyet» rafa kaldırılmış olmaktadır. Yine yukarıda devletçe işletileceği belirlenen madenlerin sayısı üçe indirilmekte; önemli linyit kaynaklarıyla demir cevheri ve bor tuzları'nın devletçe işletileceği belirtilmektedir. Bu dalmada özellikle manyezit madenine egemen Manyezit A. Ş.'nin ve volframa egemen Türk Maadin Şirketi'nin etkilerinden söz etmek mümkün. Bununla beraber, yasada sözü edilen madenlerin devletçe işletilmesini sağlayacak yasanın çıkması bile son derece şüpheli görülmektedir. 15)

8. Yine DPT taslağında üretilen ürünlerin dağılımı sürecinde devlet kuruluşlarına, kooperatifler ve yerel yönetimlere büyük görevler verilmekteydi; «Üretici ve tüketici arasına gereksiz kademelerin girmesi ve spekülatif fiyat hareketleri önlenecektir. Dağıtım aşamasında oluşan rantların üretici ve tüketiciler lehine giderilmesi için etkili tedbirler alınacaktır. Bu amaçla, üretici, tüketici ve esnaf kooperatiflerinden, bunların arasında geliştirilecek işbirliğinden ve özellikle Belediyelerin olanaklarından yararlanılarak temel malların dağıtımını kamu eliyle gerçekleştirilecektir... Kamu yararının gerektirdiği durumlarda kamu kuruluşları doğrudan ya da dolaylı olarak ticaret alanında belli konularda girişimlerde bulunabilecekler ve ticaret kanallarının iyi işlemesini önleyen faktörlerle ilgili düzenleyici önlemler alacaklardır.» Dağılım süresince öngörülen bu girişimler yine sermayenin büyük tepkisiyle karşılaşmış ve «ticaretin devletleştirilmek istendiği» yaygaraları sık sık tekrarlanmıştı. Bunun üzerine Resmî Stratejide yer alan birçok önemli nokta çıkarılmış ve oldukça genel ifadelerle sermayenin kuşkularını gidermeye gayret gösterilmiştir; «Temel maddelerin dağıtımında, satışında ve girdilerin sağlanmasında fiyatların gerçekçi (!) bir düzeyde tutucu önlemler alınacaktır. Bu alanda kamu kuruluşlarıyla yerel yönetimlerin düzenleme olanakları ve denetim etkinlikleri ve kooperatiflerin işlevleri arttırılacaktır.»
9. Sözü edilmesi gereken oldukça önemli bir nokta da DPT taslağında «Bankacılık ve Sigortacı-

lık» üzerine yapılmış olan saptamalar ve önerilen çözümlerle ilgili. Bu konuda DPT strateji taslağı şu saptamayı yapmakta idi; «Mevcut banka ve kredi düzeni küçük işletmelerin büyük işletmelere ve araçlara bağımlılığını arttırıcı yönde işlemektedir. Kredi sisteminin bozukluğu yüksek kredi maliyetlerinin temel nedenlerinden biridir. Bankalar sisteminin büyük sanayi kuruluşlarıyla organik ilişkileri kaynak dağılımını ve kredilerin yönlendirilmesini temelden değiştirmekte, ekonomik kararların çok az sayıda kişinin tekelinde bulunmasına ve ekonmik gücün merkezileşmesine yol açmaktadır. Böyle bir oluşum, ekonomik gelişme hedeflerini saptırıcı olduğu kadar toplumca özlenen demokratikleşme sürecine aykırıdır.» Yapılan bu çok önemli saptamalara «çözüm» olarak taslakta önerilenler ise şöyleydi; «Banka kaynaklarından daha geniş kitlelerin yararlandırılması ve banka sistemi ve sermayesi üzerindeki kamu denetiminin arttırılmasını sağlayacak yasal düzenlemeler yapılacaktır. Banka sisteminin daha etkin çalışması ve böylelikle kredi maliyetini arttırıcı olumsuz etkenlerin giderilmesi sağlanacaktır. Kamu kesiminin bankacılık ve sigortacılık faaliyetleri geliştirilecek, reasurans, devlet tekeline alınacaktır... Kamu kesimi sigorta işlemleri kamu sigorta kuruluşlarına yaptırılacaktır.» DPT taslağında yer alan bu çok önemli paragraflar Ecevit'in yazdığı Resmi Strateji'de tamamen çıkarılmış ve bu konuda tek bir sözcüğe bile yer verilmemiştir.

10. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), yabancı sermaye ve uluslararası ekonomik ilişkiler konusunda DPT taslağında genellikle «korumacı» bir politika sözkonusu iken, Ecevit'in bu konuda yaptığı değişikliklerle emperyalist tekel ve kuruluşlara bağımlılık ilişkilerini daha da çok pekiştirici ve sömürü olanaklarını arttırıcı ögeler hakim kılınmıştır. DPT taslağında : «Türkiye-AET ilişkilerine Türkiye'nin sanayileşme ve dış ekonomik politikaları ile çelişmeyen, uluslararası ekonomik gelişmelere ters düşmeyen ve ödemeler dengesi politikalarında hareket serbestliğini kısıtlama yan bir biçim verilecektir.» denirken Ecevit, «AET ile ilişkilerimizin ekonomik ve teknolojik gelişmemize, dış ödemeler ve işsizlik sorunlarımızın çözümüne daha çok katkıda bulunacak biçimde düzenlenmesine önem verilecektir. Topluluk ülkelerince sanayi ürünlerimizin alımına sınırlamalar konulmasını önlemeye ve tarımsal ürünler alanında Türkiye'ye tanınan ödünlerin ortak üye olmayanlara tanınanlardan daha yüksek olması güvence altına alınmaya çalışılacaktır.» demektedir. Stratejideki bu saptamaya bağlı olarak, AET'ye Türkiye kendisi için belirli bir «bağışıklık» (muafiyet) dönemi tanınmasını önerecektir. Tanınması istenen bağışıklık döneminin süresinin Dördüncü Plan yıllarını kapsayacak biçimde olacağı ifade edilmektedir. Bu «bağışıklık dönemi»nde Türkiye'nin sanayi ürünlerindeki miktar kısıtlamaları ile gümrük yükümlülüklerinin ertelenmesi sözkonusu olacaktır. Türkiye'nin görüşüne göre, bu dönemde AET'nin Türkiye'ye olan yükümlülükleri ise sürmelidir. Böylece, Türkiye

AET'nin özellikle tekstil konusunda koruma hükümlerine başvurmasını önlemeye çalışmaktadır. Açıkça görüldüğü gibi, hükümetin bu tek taraflı «muafiyet» talebi oldukça safiyane bir taleptir. AET yetkililerinin bu talebi ancak karşılıklı askıya almak biçiminde kabul edebilecekleri bildirilmektedir. Ayrıca Strateji taslağında «sanayi ürünlerinin alımına sınırlamalar konulmasını önlemek...» ten sözedilirken, Fransa ve İngiltere Türkiye'nin tekstil ihracının durdurulmasını istemiş ve ihracatın durdurulmaması halinde tek taraflı bir şekilde ihracat kısıtlayacaklarını bir «ultimatom»la Türk Hükümetine bildirmişlerdir. Türk Hükümeti ise böyle bir kısıtlamaya gidilmeyeceğini bildirmiştir. Çünkü tekstil ürünlerinin Türkiye ihracatının % 20'sini oluşturduğu anımsanacak olursa bu türden bir sınırlamanın Türkiye'nin ödemeler dengesini olumsuz yönde etkileyeceği kesindir. Sonuç olarak, sorunun iletildiği AET Komisyonu Türkiye'nin tekstil ihracatını sınırlama kararını almıştır. Bu karar daha sonra değiştirilmiş ve yalnızca İngiltere'ye olan ihracat yasaklanmıştır. Bu tür kararların Türkiye ihracatında önemli sorunlar ortaya çıkarabileceği söylenebilir. Açıktır ki, bugünkü hükümet emperyalizmin bu türden sınırlamalarına karşı koyabilecek hiçbir olanağa sahip değildir.

Yine yabancı sermaye konusunda DPT taslağında ; «Yabancı sermaye, tasarruf açıklarına karşı yararlanılabilecek bir kaynak olarak kabul edilecektir. Yabancı sermayeden yerli sermayeye dış pazarlarda rekabet gücü sağlayacak büyük ölçek ve ileri teknoloji bek-

lenecektir» denilmekteydi. Ancak Ecevit, bu konuda tek- kelci sermayeyi daha memnun kılıcı ve rahatlatıcı ilâ- velerle yeniden ele aldı ; «Dış satıma yönelik yatırımlar ve yabancı sermaye ortaklıkları için özel kolaylıklar sağlanacaktır.

— Teknolojik gelişmemize ve dış satımımızın art- masına olanak sağlayıcı alanlarda yabancı sermayenin, plan amaç ve kurallarına ve ulusal yarara uygun sa- nayi yatırımlarına katkısı özendirilecektir.

— Ürünlerini dışarıya özellikle, bölge ülkelerine satma olanağı bulunan sanayilerin gerektiğinde yur- dumuzda kurulmasını hızlandırmak için ulusal yarara uygun koşullarda dış kredi yabancı sermaye ve tekno- loji katkısının gelişmesi özendirilecektir.

— Topluluk ülkelerindeki işçilerimizin Türkiye'de girişecekleri ortak yatırımlara bu ülkenin katkısı sağ- lanmaya çalışılacaktır.

— Turizmin ve turistik altyapıların geliştirilmesi için uluslararası işbirliğinin genişletme ve yabancı ser- mayeden yararlanma olanakları aranacaktır.

— Dış krediler ve yabancı sermaye ve teknoloji en uygun koşullarla değişik ülkelere sağlanacaktır.

— Gelişmiş ülkelerle ve bölge ülkeleriyle birlik- te tüm bölgelerin gereksinmelerine uygun ve tüm böl- ge uluslarının kalkınmasına katkıda bulunucu büyük boyutlu sanayilerin kurulmasını özendirici olanaklar hazırlanacaktır.»

Yabancı sermayenin ileri teknoloji getireceği, is- tihtam olanakları yaratacağı ve ödemeler dengesine olumlu katkılarda bulunacağı 1950'lerden buyana hep ileri sürülmüştür. Ne var ki, 1954 yılında çıkarılan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun dünyanın en «liberal» yabancı sermaye yasası olduğu

bizzat sermaye çevrelerince çeşitli verilelerle dile getirilmiştir. Yabancı sermayenin bugüne dek ileri teknoloji getirmediği, işsizlik sorununa çözüm bulucu katkılarda bulunmadığı, ihracata yönelme yerine iç pazara dönük bir üretimi yeğlediği, kredi ve teşvik olanaklarından en geniş biçimde yararlandığı bugün burjuva ideologları ve tekelci sermaye sözcülerince dile getirilebilmektedir. (16). Yeni hükümet ile birlikte, nitel herhangi bir dönüşümün sözkonusu olmadığı gözönüne alınırsa, eskisinden daha istekli ve özendirici koşullarda yabancı sermayeye hükümetçe çıkarılan davet, aynı sorunları yeniden üretip, daha ileri boyutlara ulaştıracaktır denilebilir.

Strateji metninin «**Toplumsal Amaçlara Yönelik Araçlar**» bölümünde ise ;

«— **Kişiler arasında gelir dağılımını iyileştirmek amacıyla**

— **Toplum kesimleri arasında gelir dağılımını iyileştirmek amacıyla**

— **Bölgeler ve yöreler arasında gelir dağılımını iyileştirmek amacıyla**

— **Gelir - fiyat ilişkisini sağlamak üzere**

— **Gelir bölüşümünü iyileştirmek amacıyla »**

diye başlayan başlıklar altında birbirleriyle tutarsız ve hangi mali araçlarla karşılanacağından söz edilmeyen birtkım «önlemler»den sözedilmektedir. Örneğin, «**Vergi yükümlülüğündeki dengesizlikleri giderici önlemler geliştirip etkinleştirilecektir**» denirken emekçi sınıf ve tabakaları daha da güç koşullar altına sokacak bir vergi yasa tasarısını (17) çıkarmak üzere Meclis olağanüstü toplantıya çağrılmaktadır. Hükümet, kapitalist toplumun görünürdeki eşitsizliklerine —gelir dağılımı— karşı çıkıyormuş gibi görünmek, diğer yan-

dan bu sonucu doğuran yapıyı yeniden onarmakla kendi kendine çelişkiye düşmektedir.

Sözü edilmesi gereken bir diğer nokta da Stratejideki «demokratikleşme» anlayışıdır. Bu ideolojik ögeye de kısaca değinerek yazımızı noktalayalım ; Stratejide, «Demokrasinin gereği olan katılımı, yetki ve sorumluluk dağılımını yaygınlaştırıp etkinleştiren, hızlı ve sağlıklı gelişme gereksinmelerine uygun bir toplum yapısı ve kamu yönetimi oluşturmak üzere :

— Kalkınma Planının ve Programların hazırlanışında ve uygulanışında ekonomik ve toplumsal politikaların oluşturulmasında, başta çalışanlar olmak üzere, toplumun değişik kesimlerine danışılacaktır.

— Kamu kesiminde işçiler yönetime ve sorumluluğa etkin biçimde katılacaklardır.»

denilmektedir. Hemen belirtelim ki, bir ideolojik öge her sınıfın kendi dünya görüşünü, kendi hedef ve özelemlerini dile getirdiği sınıf söylemleri (discourse) içinde farklı anlamlara bürünür. «Demokratikleşme» ideolojik ögesi burjuva ideolojisi içinde «onay alma», «görüş alma» anlamlarını kazanır. Buna göre «seçilmiş» elit, saptadığı politikasını uygulamaya koymada zorluk çekmemek üzere «seçen» yığının onayını almak, hatta saptadığı politikaları onlara savundurtmak amacını güder. Bu amaca yönelik girişimlerini de «demokratikleşme» olarak lanse eder.

Örneğin, Plan taslağını tartışmak üzere çeşitli sınıf ve tabakaları temsil eden kuruluşlara «Planı tanıtmak ve görüşlerini almak» üzere toplantılar düzenlenmiştir. Hükümet bu girişimiyle, şimdiye kadar planların hazırlanmasında sözkonusu olmayan bir işe giriştiğini, «demokratik» davrandığını ileri sürmektedir. Bir kere, Planın en genel hatlarını belirleyen Strateji saptanıp

Resmi Gazetede yayınlandıktan sonra böyle bir işe girişilmektedir. Açıktır ki, Plan, Stratejide genel çerçevesi belirlenen hedefler doğrultusunda hazırlanacaktır. Bu hedefler ise oldukça dar bir elit tabakaca, Bakanlar Kurulunca, saptanmıştır. Hatta bu karar odağı tek bir kişiye, Stratejiyi yazan Başbakana kadar daraltılmıştır. Bu durumda, «ekonomik ve toplumsal politikaların oluşturulmasında başta çalışanlar olmak üzere toplumun değişik kesimlerine danışılacağı» nasıl ileriye sürülebilir? Özetle, burjuva ideolojisine eklenmiş «demokratikleşme» ideolojik ögesi, sahte bir «onay alma, danışma» anlamlarını içerir. Oysa işçi sınıfı, bu tür bir «demokratikleşme»yi, «danışma»yı değil emekçi kitlelerin toplumsal faaliyetlerin yönlendirilmesine ilişkin eylemlerin oluşturulmasına «aktif ve doğrudan katılım»ını savunur. Marksistler böyle bir anlayışla mücadelelerini sürdürürler. Onlar için zaten burjuva parlamentarizminin kurumları, örgütlenme biçimleri, emekçilerin yönetimini sağlamak için son derece elverişsizdir. Bu nedenle onlar bu türden kurumları elde tutup kullanmak yerine, bu kurumların aşığından yukarıya parçalayıp, emekçilerin yönetiminin sağlanabilmesine uygun kurumları geçirmeyi hedeflerler.

TÜSTAV

SONUÇ :

Özetlemek gerekirse, hükümetin «düzeni onarmak» gibi bir misyonla karşı karşıya olduğu ve bu misyonunu Dördüncü Beş Yıllık Planın geçerli olacağı sürede de yerine getirmesi gerektiği, saptanan Stratejiyle kendisine, egemen güçlerce, onaylatılmıştır. Hükümetin bir taraftan ekonomik darboğazlar karşısında egemen sınıfların bunalımına «çözüm» bulmak üzere başvuracağı yollar, bir taraftan da faşist terör karşısındaki tutarsız tavrı onu daha da sağa kaymaya zorlayacaktır. CHP hükümetinin bu durumundan en çok yararlanmaya çalışan, uyguladıkları terör ve demagoji yöntemleriyle faşistler olabilir. Devrimciler ise yaşadığımız konjunktörün yüklemiş olduğu asıl politik hedeflerinden sapmaksızın, CHP'yi teşhir edip, halk yığınlarını faşizme karşı etkin bir mücadelenin saflarına çekerek marksist politik hedefin asli öğelerini, mevcut toplum içinde gerçekleştirme doğrultusunda mücadelelerini yoğunlaştırmalıdır. Tarihin hep burjuvazinin kötü yanından aktığını bugün burjuvazi de yadsımamaktadır : «Her geçen gün aleyhimize işlemektedir. Her şeyden önce, yurt içinde devletin hükümlerini hakim kılarak, devlet ve rejim aleyhtarı faaliyetlerin ve tedhiş hareketlerinin önlenerek, asayiş ve huzurun temini ve ekonomik konularda cesaretle gerekli tedbirlerin alınması ve bu meyanda yurt kalkınmasında en etkin unsur olan özel kesimin lâıyk olduğu önemde devreye sokulmasını beklemekteyiz.» (18) Tarih burjuvazinin hep kötü yanından akmaktadır. Doğru. Ne var ki, burjuvazinin bu «kötü kader»i proletarya için «güneşli günlerin müjdesi» olamaz. Çünkü burjuvazi için her kötü şeyin proletarya için iyi olduğu gibi mekanik bir anlayış Marksizm dışı bir anlayıştır. Proletarya, tarihi kendisi için iyi akıtmanın mücadelesini vermek zorundadır.

NOTLAR

- (1) Engels, J. Bloch'a Mektup - 1890; Marksist Felsefe Yazıları içinde, Bülüm Yay., 1976, İst., S. 275
- (2) K. Marx, F. Engels, Gotha, Erfurt Programının Eleştirisi, Sol Yay., İkinci Baskı, 1976, Ankara, S. 32
- (3) «Sosyal Demokrasi ve Halkçılık» ile ilgili metinler için bkz :
 - Doğu Ergil, «Halkçılık», Birikim Dergisi, Sayı : 12 Şubat 1976
 - Sevan Nişanyan, «Halkçılık ile Sosyalizm Arasındaki Fark», Türkiye Demokratik Öğrenciler Derneği (ABD) Bülteni, Mayıs 1978
- (4) 25 Ağustos, Dünya
- (5) 14 Ağustos, Milliyet
- (6) 16 Ağustos, Cumhuriyet
- (7) 16 Ağustos, Cumhuriyet
- (8) 21 Ağustos, Milliyet
- (9) 29 Temmuz, Hürriyet
- (10) 17 Ağustos, Hürriyet
- (11) K. Marx, F. Engels, a.g.e., S. 38
- (12) Toprak ve Tarım Reformu ile İlgili hazırlanan yeni yasa tasarısı ile ilgili görüşler için bkz. Harita ve Kadastro Mühendisleri Bülteni, Sayı : 3-4, 7 Ağustos 1978
- (13) Bu konuda Nora Şeni'nin Emperyalist Sistemde «Kontrol sanayi» ve Ereğli Demir - Çelik adlı Birikim Yayınlarından çıkan kitabı önerilebilir.
- (14) DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Taslağı - ÖZET, Ağustos 1978, Ankara, S. 55

- (15) Bu konudaki analizimiz için bkz. TİB Aylık Bülteni, Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun Tasarısı, Sayı : 47 ve «Bor Tuzları ve Devlet Üzerine», Sayı : 49
- (16) Bu konuda son olarak İstanbul Ticaret Odasında Yapılan «Yabancı Sermaye Anteki»nin ortaya çıkardığı sonuçlar oldukça açıklayıcıdır.
- (17) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. «Vergi Yasası Düzenlemeleri Üzerine», TİB Aylık Bülteni, Sayı : 48
- (18) 29 Temmuz, Hürriyet Eylül 1978, Sayı : 51

TÜSTAV

TÜSTAY

FIAT : 40 TL